

Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Центр українсько-європейського наукового співробітництва

Всеукраїнське науково-педагогічне
підвищення кваліфікації

ЗМІННІСТЬ ДИДАКТИЧНИХ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИХ АСПЕКТІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОЛОГІЇ

30 січня – 12 березня 2023 року

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

УДК 80.161.2(062.552)

3-69

Організаційний комітет:

Анатолій Висоцький – доктор філологічних наук, професор, декан факультету української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (Київ, Україна);

Ірина Савченко – кандидатка філологічних наук, доцентка, професорка кафедри української літератури Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (Київ, Україна);

Людмила Зіневич – кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри українознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (Харків, Україна);

Іванна Стеф'юк (Олешук) – кандидатка філологічних наук, завідувачка науково-методичного відділу дослідження та популяризації традиційної культури Буковинського центру культури і мистецтва, письменниця, старша наукова співробітниця Снятинського літературно-меморіального музею Марка Черемшини (Чернівці, Україна).

Змінність дидактичних та соціокультурних аспектів в українській філології : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 30 січня – 12 березня 2023 року. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. – 156 с.

ISBN 978-617-554-124-1

У збірнику представлено матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації «Змінність дидактичних та соціокультурних аспектів в українській філології» (30 січня – 12 березня 2023 року).

УДК 80.161.2(062.552)

© Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2023

© Центр українсько-європейського наукового співробітництва, 2023

ISBN 978-617-554-124-1

ЗМІСТ

Палітра оказіональних фразеологізмів у романі Н. Фіалко «Кохання з першого погляду» Барташук О. Ю.	7
Семантико-синтаксична структура речення – визначальна багатоярусної змістової організації предикативної одиниці Бернацька С. М.	11
Роль запозичень в розвитку словникового складу англійської мови Ваврін Н. П.	15
Вплив сучасних викликів на формування терміносистем: військовий аспект Васюкова Н. В., Вінтоняк В. Ф.	18
До питання специфіки сучасного українського словотворення Веретюк Т. В.	20
Важлива роль перекладознавства на сучасному етапі Ворова Т. П.	23
Удосконалення навичок говоріння іноземних здобувачів-музикантів в умовах дистанційного навчання Гавриш І. П.	26
Роль та місце рідної мови іноземних здобувачів вищої освіти під час вивчення української мови як іноземної Гейна О. В.	31
Specifics of teaching dialogic and monologic speech of future philologists Herasyumenko Yu. A.	33
Лексичні інновації в контексті воєнних подій 2022 року Гуцуляк Т. Є.	37
Проблемні питання фемінізації в сучасному українському дискурсі Джанда Г. Б.	40
Metaphor as an inseparable tool for enriching literature and creating vivid images Dzyubynska Kh. A.	44
Лексичні норми як основа професійної мовленнєвої майстерності фахівця Дроботенко В. Ю.	47

Сучасний літературний процес у шкільному вивченні: аксіологічний та естетичний вимір	
Іванишин М. В.	49
Фольклоризм поеми Лесі Українки «Самсон»	
Качмар М. Б.	51
Формування етнолінгвістичних знань: нові матеріали і можливості	
Коваленко Н. Д.	56
Інновації в лексиці сучасної української мови: погляд крізь призму війни	
Конопленко Н. А.	58
Генетичні алгоритми покращення професійного перекладу	
Краснюк С. О.	62
Просодичні характеристики офіційно-ділового діалогічного дискурсу	
Красовська І. В.	66
Літературні пошуки студентства Наддніпрянської України другої половини XIX – початку XX ст.	
Кругляк М. Е.	70
Лексичні полонізми у мовленні українців – біженців від російської збройної агресії 2022 року	
Ліпкевич І. Г.	74
Формування читацької компетентності здобувачів освіти на уроках літератури	
Михайленко В. В.	78
Критерії виокремлення структури лексико-семантичного поля	
Мікрюкова К. О.	80
Біоадекватна технологія навчання на уроці з української мови	
Ніколашина Т. І.	84
Культурний код нації в українізмах, запозичених польською мовою	
Палатовська О. В.	87
Аналіз впливу малокомплектної соціальної групи на прояв вербальної агресії в повісті Івана Нечуй-Левицького «Кайдашева сім'я»	
Панчук Л. В.	92
Засоби реалізації мовної маніпуляції у медійному просторі	
Параскун І. Л.	96
Епістемічний складник суб'єктивної модальності: лінгвопрагматичний вимір	
Педченко С. О.	99

Самовираження мовної особистості Григорія Сковороди Писаренко Н. Д.	102
Алюзії в політичних промовах Джозефа Байдена: перекладацький аспект Плетенецька Ю. М.	105
Проблеми перекладу й редагування наукових текстів Савчин Т. О.	109
Сплеск лінгвістичної креативності українців як феномен воєнного часу Скрябіна Т. О.	116
Особливості мотивації навчання іноземній мові в медичному ЗВО Соляненко О. Л.	119
Основи формування орфографічної грамотності здобувачів освіти Стукан Г. О.	121
Функції загадок у химерному романі «Позичений чоловік» Євгена Гуцала Тендітна Н. М.	125
Шляхи формування і вдосконалення комунікативної компетентності особистості майбутніх учителів-філологів на сучасному етапі в Україні Ткач О. В.	129
Простір сновидіння в прозі Мирослава Дочинця, Галини Пагутяк, Галини Тарасюк Уманська Т. О.	133
Про соціальне середовище студентів-іноземців в Україні Хоружева Л. Є., Юнак В. Г.	137
Художній час у сучасній українській прозі (на прикладі збірки оповідань «Львів. Кава. Любов») Черповська Т. В.	141
Формування гендерної компетентності студентства на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) в інженерно-педагогічному ЗВО Чуєшкова О. В.	144
Особливості формування комунікації в професійній діяльності юристів та правоохоронців Шаповаленко Н. М.	147

Лексема жінка та її потрактування у «Словнику» Бориса Грінченка:
термінологічний аналіз
Шевчук З. С...... 149

Українська мова в сучасних географічних назвах
Шийка С. В...... 153

ПАЛІТРА ОКАЗІОНАЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У РОМАНІ Н. ФІАЛКО «КОХАННЯ З ПЕРШОГО ПОГЛЯДУ»

Барташук О. Ю.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та літератури
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
м. Хмельницький, Україна*

Проведений аналіз мови роману сучасної тернопільської письменниці Н.Фіалко «Кохання із першого погляду» свідчить про активне вживання значної кількості okazіональних фразеологічних одиниць (далі – ФО) із різного типу авторськими трансформаціями: із заміною чи додаванням компонентів та із усіченням чи поєднанням кількох компонентів.

Трансформації ФО із заміною компонентів, на думку науковців, найчастіше відбуваються на основі синонімії та фразеологічної варіації [3].

В аналізованому романі Н.Фіалко активно використовує обидва види трансформації ФО засобами заміни компонентів: «*Менший хлопчик тільки лупав очима*» [11, с. 4] – «лупати очима» – «кліпаючи, мовчки дивитися, поглядати на кого-, що-небудь, не відповідати» [7]; «*Він, не роздумуючи, попрямував до дівчини, яка ніби пронизала його очима*» – у даній ФО відбулася заміна компонента «поглядом» на «очі», оскільки словник фіксує саме таку її форму: «*пронизати поглядом – подивитись неприязно, прискіпливо*» [9, с. 168]; «*Тепер такого нема, та й дівчата не дуже бояться тієї караючої сили*» [11, с. 9] – заміна відбулася на рівні одного із компонентів: «караюча рука» на «сила».

У реченні: «*Інші парубки кидали спопеляючі погляди на найкращих дівчат і навипередки поспішали запросити їх до танцю...*» [11, с. 9] відбувається заміна традиційного компонента фразеологічного сполучення «кинути оком» [38, с. 264]. Така ж заміна відбувається і в реченні: «*Мене турбує те, що братимемо kota в мішку*», в якому сестра головного героя оцінює ситуацію у відповідь на його бажання познайомити родину із претенденткою на звання дружини [11, с. 13]. Тобто, у традиційному фразеологічному зрощенні «*купувати kota в мішку*» [8, с. 279] слово «купувати» замінено новим – «брати».

«*Олексій прикипів поглядом до цієї дівчини і не випускав її з виду*» [11, с. 31] – за свідченням фразеологічного словника, прикипті можна

«на місці» – стояти, сидіти непорушно» [9, с. 159]; а натомість стосовно погляду існують фразеологізми «поїдати очима» тощо.

Авторська трансформація фразеологічного зрощення «запасти в душу» («надовго запам'ятати») [8, с. 203] у Н. Фіалко знайшла вираження у реченні «*Ти також запав на нашу Барбі?*» [11, с. 31] – «закохався».

«*Ніч була темна, і Олексій почувався, мов кіт у мішку*» [11, с. 33], – у цьому реченні авторка перефразувала відому приказку «купувати kota в мішку», що **означає** «діставати у власність невідомо що, не бачачи й не знаючи його суті, властивостей» [7], вживаючи авторський вираз на позначення «почувався незручно», «нічого не бачачи й не розуміючи».

Науковці зауважують, що суть поширення ФО засобами додавання компонентів полягає у включенні до традиційної структури стійкого виразу таких слів чи словосполучень вільного вжитку, які надають фразеологізмові більшої конкретності, наближаючи його до тієї ситуації, у якій використаний фразеологізм [1, с. 119]. Наприклад, у реченні «*Хіба людина може бути у чомусь упевненою в наш час? – запитала незнайомка і заглибилась у якісь тільки їй відомі думки*» [11, с. 8]: у даному випадку фразеологічне сполучення «заглибитись у думки» авторка доповнює низкою слів, що надають виразу певної конкретики. У реченні «*Дівчина поспішала влаштуватися на роботу, тому сидіти їй тітки їй чекати з моря погоди не було сенсу*» [11, с. 11] вжито автором традиційне фразеологічне сполучення «чекати з моря погоди» доповнене словами «сидіти» та «не було сенсу», які в цілому передають динамізм сучасної доби: щоб вижити, необхідно бути активним, працювати. Натомість у реченні «*Максиме, яким вітром тебе до нас занесло?*» [11, с. 22] додані компоненти розширюють традиційну фразеологічну єдність «яким вітром занесло» [9, с. 273], що вказує на несподіваність появи. Аналогічно із розширенням традиційної структури сприймається також ФО із доданими компонентами у наступних реченнях: «*Боявся зайвий раз рота відкрити, щоби не скоротили їй не відправили на біржу праці*» [11, с. 24]; «*я таки міцний горішок...*» – промайнула скептична думка» [11, с. 28], «*Чого я маю гнути спину на якогось дядю на чужині?*» [11, с. 29]; «*Олексій ладен був крізь землю провалитися*» [11, с. 32]; «*Зваживши всі за і проти, вирішила скористатися порадою подруги й замовила путівку в санаторій у Крим*» [11, с. 36]. «За і проти» – те, що підтверджує певне рішення на протигагу тому, що заперечує [10, с. 51].

У реченні «*Вийде на роботу, і почнуться сірі, подібні один до одного, будні*» [11, с. 38], авторка уточнила значення традиційної

фразеологічної єдності «сірі будні», що у словнику пояснюються як «нічим не примітний, невиразний, безлиций час; щось мало цікаве, без ширшого світогляду, без темпераменту, позбавлене новизни; одноманітне; беззмістовне» [7]. Також розширено ФО у наступному реченні: «Бог її наділив не тільки вродою, а й дзвінким голосом, що під керівництвом доброго вчителя міг **пробити дорогу в життя**» [11, с. 38], оскільки у словнику він пояснюється «пробивати (пробити) собі дорогу – добиватися успіхів у бажаній справі» [7].

У романі наявний і такий прийом авторської трансформації ФО як усічення компонентів, еліпсис (редукція) – «звуження рамок фразеологізму, усічення окремих його компонентів, зумовлене прагненням до економії мовних засобів і лаконізації мовлення» [1, с. 130].

На думку О.Семенюка, усічення найчастіше зазнає друга частина фразеологізмів, проте скорочення, усічення можуть бути і частковими, і стосуватися першої частини [6, с. 134]. Унаслідок скорочення ФО стають більш виразними й зручними з погляду мовленнєвого використання: «**Де той принц, якого ти чекала?**» [11, с. 152] – «принц на білому коні»; «**Куди не поткнися – всюди вітер в очі**» [11, с. 103] – «бідному все вітер в очі віє» та ін.

Дослідник Г. Муқан вважає, що причиною того, що пропуск елемента ФО не впливає на її значення, є те, що «складові частини у фразеологічному звороті тісно злиті в одну змістову єдність, тому значення і роль фразеологізму не залежить від його будови» [4, с. 20]. Водночас дослідники зауважують, що не всі фразеологізми однаковою мірою можуть скорочувати свій склад. Так, Л.Пашинська зауважує, що «скорочення компонентного складу можливе лише у тих стійких словосполученнях, зовнішня форма яких загальновідома і достатньо вживана», а умовами еліпсування ФО є: «популярність серед носіїв мови, адже тільки в такому разі буде зрозуміло, про який загальномовний вислів ідеться» та «опускатися можуть здебільшого другорядні в семантичному плані компоненти за умови збереження семантичної цілісності вислову» [5, с. 95].

Скорочення компонентного складу призводить «до семантичної сконденсованості фразеологізму, що, у свою чергу, посилює експресивність» [2, с. 32]. ФО із усіченим компонентом є добре відомими, і тому легко відтворюються: «**Тепер він був для нього єдиною опорою**» ...» [11, с. 5]; –усічена частина від фразеологізму «точка опори», виразу, що набув переносного значення: «вирішальна умова, підстава, вихідні позиції; «втратити точку опори» – втратити певність [7], «**Раджу на життя подивитися під іншим кутом**» [11, с. 42] – усічена частина від ФЄ «кут зору» та ін.

Н. Фіалко досить уміло використовує такий вид трансформації традиційних ФО, як поєднання в одному реченні кількох фразеологізмів, що надає тексту динамічності та психологізму: «*Він знав, що варто потрапити жінкам на язик, і вони до вечора перемиватимуть його кістки*» [11, с. 12]; «*Ці молодики, видно, тут часто заробляли таким способом на випивку, бо, заламавши ціну, твердо стояли на своєму*» [11, с. 29] («*Заламувати ціну (вола правити)* – продавати що-небудь дуже дорого» [8, с. 119] та «*стояти на своєму*» – наполягати на чому-небудь, обстоювати своє» [9, с. 218]; «*Після цієї зустрічі у Валентини викресалась із душі іскра надії: може, й не її вина*» [11, с. 29].

У цілому, використання модифікованих та індивідуально-авторських ФО у художньому мовленні роману Н.Фіалко «Кохання з першого погляду» призводить до оновлення фразеологічних образів, збагачує, увиразнює мову, посилює емоційно-експресивний вплив на читача. Вдало дібрані, семантично обіграні, фразеологічні засоби не тільки створюють у свідомості читача живі, чуттєво-наочні образи-картини, але й несуть особливе смислове навантаження, сприяють експресивності оповіді.

Література:

1. Білоноженко В. М. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ : Наук. думка, 1989. 154 с.
2. Давиденко Л., Бойко В. Авторські модифікації фразеологічних одиниць у художньому мовленні. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія «Філологічна»*. 2012. № 13. Ніжин, С. 30–33.
3. Козлова О. А., Митько Н. А. Авторські модифікації фразеологізмів в історичному романі В. Шкляра «Маруся». URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/3896-7829-1-SM.pdf> (дата звернення 12.02.2023).
4. Муқан Г. М. Структура і синтаксична роль фразеологізмів. *Українська мова і література в школі*. 2018. № 5. С. 13–20.
5. Пашинська Л. М. Еліпсис як спосіб скорочення компонентного складу фразем-інновацій у мові сучасної української періодики. *Лексикографічний бюлетень* : зб. наук. пр. К. : Наук. думка, 2006. Вип. 14. С. 91–95.
6. Семенюк О. А. Язык эпохи и его отражение в сатирико-юмористическом тексте. Кировоград : Фортуна, 2001. 368 с.
7. Словопедія. URL: <http://slovopedia.org.ua/49/53403/358598.html> (дата звернення 12.03.2020).
8. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови. В 2 томах. Т. 1. Київ : «Вища школа», 1984. 303 с.

9. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови. В 2 томах. Т. 2. Київ : «Вища школа», 1984. 384 с.

10. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. К. : Освіта, 1998. 224 с.

11. Фіалко Н. Кохання з першого погляду. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2020. 296 с.

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА СТРУКТУРА РЕЧЕННЯ – ВИЗНАЧАЛЬНА БАГАТОЯРУСНОЇ ЗМІСТОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРЕДИКАТИВНОЇ ОДИНИЦІ

Бернацька С. М.

кандидат філологічних наук, доцент

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

м. Київ, Україна

Провідні лінгвістичні студії сьогодні виокремлюють тенденції багаторівневого аналізу мовних явищ, що передбачає не лише формально-структурний розгляд, а й акцентують увагу на семантико-синтаксичних та прагматичному аспектах. Синтаксична наука пройшла складний шлях осмислення своєрідної граматичної природи речень з модальним значенням можливості та визначення їхнього місця в системі синтаксичних конструкцій з модальним значенням. Ретельний аналіз наявних у мовознавстві критеріїв виокремлення таких одиниць, перегляд їхнього складу сприяв обґрунтуванню системи чинників їхньої диференціації з-поміж суміжних одиниць.

Тлумачний словник української мови фіксує два значення лексики *могти*: «1. Бути в стані, в силах що-небудь зробити» [2, с. 774], напр.: *Ніхто не може світа пережити* (М. Номис); *Сто років бабусі моїй, і вона вже й ходить не може* (Володимир Сосюра). У межах цього значення виокремлюють такі семантичні відтінки: «мати можливість що-небудь робити», напр.: *Ми, піхота, гвардія, не можемо приковувати себе до шляхів. Ми повинні вміти добре маневрувати в горах* (Олесь Гончар) та «бути здатним, уміти», напр.: *Ось дов'яжи спові, а я піду*. [Мавка:] *В'язати я не можу* (Леся Українка). 2. Означає можливість дії, вираженої інфінітивом», напр.: *На його думку, моя нерівність може стати ще більшою на перешкоді операції, ніж моя анемія* (Леся Українка)» [2, с. 774]. З-поміж синонімів

у питальних та спонукальних реченнях автори словника виокремлюють слова *можна*, *дозволяється*, напр.: *Хто не хоче служити громаді, може йти з двору* (Михайло Коцюбинський) [2, с. 774].

Семантика модального слова *можна* теж не є однорідною, адже воно так само має два значення: «1. Є умови, можливості для здійснення чого-небудь; можливо, вільно, напр.: *Якби не жовте листя в садах, то можна було б подумати, що надворі не бабине літо* (Іван Нечуй-Левицький); 2. Дозволяється, дозволено, напр.: *Що можна лялі, того не можна мамі* (Панас Мирний)» [2, с. 774]. Саме семантика цих компонентів у поєднанні з іншими складниками синтаксичної структури речення є визначальною при виокремленні модального значення можливості як одного з компонентів багатоярусної змістової організації предикативної одиниці.

У праці «Теорія функціональної граматики» О. Бондарко вказує на головний критерій виокремлення конструкцій з модальним значенням можливості: «про можливість чого-небудь (позитивну перспективу) розвитку ситуації можна стверджувати лише за наявності «негативного» варіанта розвитку потенційної ситуації» [3, с. 124], тобто за умови припущення протилежної можливості. І. Федорова поглиблює розмежувальну теорію, стверджуючи, що припущення різних фіналів потенційної ситуації можливе лише в тому випадку, якщо реалізація зв'язку між предикатними предметами має проблемний характер, співвіднесена з певними перешкодами [5, с. 26]. Уважаємо абсолютно справедливою тезу про «ідею перешкод» як складник семантики можливості, адже обидва значення – можливість і неможливість – є експлікованими вербалізаціями розвитку потенційної ситуації. Відмінність між цими семантичними полями криється в ролі чинників, що визначають реалізацію потенційної ситуації: у реченнях з модальним значенням можливості вони виконують функцію позначення сприятливих для розвитку потенційної ситуації умов, а в конструкціях з модальною семантикою неможливості – актуалізують причини, з огляду на які здійснення можливої ситуації видається неможливим, напр.: *Він боявся за свій розум, для якого це було занадто й він може урватися, як перетягнутий трос* (Іван Багряний) – Пор.: *розум може урватися, бо для нього це занадто*; *Хай він це молодий і сили йому не позичати, але ж він утік з-під арешту, і біда може спіткати його на кожному кроці* (Оксана Іваненко) – Пор.: *Біда може трапитися з хлопцем, бо він утік з-під арешту*; *Він крутився на розі і зрозумів, як то недоречно, і що це може скінчитися дуже зле, – крутитися на розі насупроти НКВД* (Іван Багряний) – Пор.: *Хлопця можуть зловити, бо він знаходиться поблизу НКВД*; *Град бомб укрив їх, лежачих горілиць на відкритому місці, бо ж вбоге жито*

не може прикрити від ока згори (Іван Багряний) – Пор.: *Жито не може прикрити згори через те, що дуже рідке; Отже, життя – вагітна добром і злом жінка, яка не може народити, оскільки люди жадають від неї тільки добра?* – Микола відитовхнув крісло, пройшовся по кабінеті (Роман Андріяшик) – Пор.: *Життя не приносить лише добро через те, що разом з ним завжди лишається місце для зла; Свідчення. Видане сього числа гр. Богданові Онукові, який за підтвердженням повітового лікаря п. Каюка не може бути використаний для військової служби через хворобу серця* (Роман Андріяшик) – Пор.: *Богдан Онук не може служити, бо хворий.* Саме наявність опису передумов здійснення можливої ситуації в обох різновидах конструкцій умотивовує те чи те значення. З його зміною може варіюватися і модальна семантика, пор.: *Він не боявся за свій розум, для якого це було звичним випробуванням і він може працювати далі; Хай він ще молодий і сили йому не позичати, але ж він не втік з-під арешту, тож не можна очікувати ніякої біди; Він крутився на розі і зрозумів, що це не може скінчитись зле, – він був надто далеко від НКВД; Високе і пишне жито може прикрити від ока згори; Свідчення. Видане сього числа гр. Богданові Онукові, який за підтвердженням повітового лікаря п. Каюка може бути використаний для військової служби, оскільки не має жодних серйозних хвороб.*

Модальні значення можливості й неможливості мають різні способи граматичного оформлення: так, негативну перспективу реалізації потенційної ситуації маркує заперечна частка *не* перед модальним словом, напр.: *А над ними нічого, крім чортополоху, ніколи вже не виросте. Бо нічого не може вирости на землі, залитій прокляттями й солоними сльозами мільйонів за облуду й Юдину зраду* (Іван Багряний); *Даремно Максим переконував, що такі фахівці тепер безробітні та що людина, яка сама нічого не заробляє, не може платити* (Іван Багряний); *Ні одна проблема духовного розвитку людини не може бути вирішена, поки народ невільний...* (Роман Андріяшик); *Тим часом історія показує, що не можна спрямовувати сили народів на розвиток одної галузі – це загрожує виснаженням і зрубою* (Роман Андріяшик). Цікавими видаються спостереження й узагальнення А. Залізняка і О. Падучевої стосовно семантики тих конструкцій, де модальне слово вживається із заперечною часткою. Дослідниці стверджують, що, незважаючи на негацію, такі речення виражають стверджувальний зміст, а саме: вказують на наявність перешкод для здійснення дії, між тим, як уживання модального слова без заперечної частки маркують заперечний зміст, адже фактично стверджують, що для реалізації ситуації немає жодних перешкод [1, с. 34]. І. Федорова

йде далі у своєму дослідженні і висловлює думку про те, що в російській мові вираження «заперечення в реченнях з модифікатором *могти* є «приглушеним» завдяки вживанню в контексті слів зі значенням обмеження на зразок *тільки, лише, винятково, єдиний, рідкісний* тощо» [1, с. 34].

Отже, як свідчать результати здійсненого нами аналізу, ця теорія є справедливою і для української мови, напр.: *Я ж не можу кроку ступити, скрізь привертаю увагу, іноді навіть позитивну, але від цього не легше* (Ліна Костенко) – Пор.: *Існує серйозна переешкода для мого пересування – на мене скрізь звертають увагу та Академічне музикознавство, як сказала одна розумна людина, це дуже дорога штука, і дозволити її собі може тільки багата країна* (Юрій Чекан) – Пор.: *Бідна країна не може собі дозволити академічного музикознавства.*

За умови, коли заперечна частка *не* передує інфінітивній частині складеного дієслівного присудка в реченні, що має модальну семантику можливості, синтаксична конструкція виражає не значення неможливості здійснення певної ситуації, а сигналізує про можливість реалізації «антидії», напр.: *Вона була малесенька й така прудка, і очі мала такі видючі й гострі, що схватись од неї не могло ніщо на світі. Їй можна було по три дні не давати їсти* (Олександр Довженко); *Правда. Була війна. Але можна було їй не скоритися* (Роман Андрияшик); *Редакція може не поділяти думки авторів.*

Література:

1. Зализняк А. А. Предикаты пропозициональной установки в модальном контексте. Логический анализ языка. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов. М., 2002. С. 92–115.
2. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наук. думка, 1970–1980. 1978. Т. 4. С. 774–779.
3. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность / [отв. ред. А. В. Бондарко]. Л., 1990. 263 с.
4. Тимкова В. А. Семантико-синтаксична структура двоскладних речень із предикатами якості в українській мові : монографія. Київ : Кондор, 2005. 134 с.
5. Федорова И. Р. Модальность возможности в современном русском языке (на материале газет) : [учеб. пособ.]. Калининград, 2000. 85 с.
6. Anderson J. M. Modern grammars of case : a retrospective. Oxford : Oxford University Press, 2006. 461 p.

РОЛЬ ЗАПОЗИЧЕНЬ В РОЗВИТКУ СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Ваврін Н. П.

*старший викладач кафедри української та іноземних мов
імені Якіма Яреми*

*Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С. З. Гжицького
м. Львів, Україна*

Роль запозичень (borrowings, loan-words) в різних мовах неоднакова і залежить від конкретних історичних умов розвитку кожної мови. В англійській мові відсоток запозичень значно вищий, ніж у багатьох інших. Англійська мова більше, ніж будь-яка інша мова мала можливість запозичувати іноземні слова в умовах прямого контакту спочатку через вплив іноземних загарбників, а пізніше в умовах торговельної експансії та колонізаторської активності самих англійців. Підраховано, що число споконвічних слів в англійському словнику складає близько 30%.

Запозичення в англійському словниковому складі являють собою ту сферу лексики, яка найтісніше і безпосередньо відображає історію Англії, показуючи вплив на мову зовнішніх нелінгвістичних причин. Тому їх доцільно простежити в хронологічному порядку, пов'язуючи їх з історією англійського народу.

За джерелами запозичені слова в англійській мові можна поділити на:

1. Кельтські запозичення.
2. Латинські запозичення перших століть нашої ери, тобто такі, що потрапили ще до приходу англів і саксів на Британські острови (так зв. 1-й шар латинських запозичень).
3. Латинські запозичення VI–VII ст. – поява християнства в Англії (так зв. 2-й шар латинських запозичень).
4. Скандинавські запозичення епохи скандинавського завоювання (X ст.).
5. Старі французькі запозичення (XII–XV ст.), обумовлені нормандським завоюванням.
6. Латинські запозичення XV–XVI ст., пов'язані з епохою відродження (так зв. 3-й шар латинських запозичень).
7. Нові французькі запозичення після XVI ст.
8. Запозичення з грецької, італійської, голландської, іспанської, російської, німецької та інших мов, зумовлені економічними, політичними, культурними зв'язками з цими народами.

Коли англійці, сакси і юти в V ст. н.е. переселилися до Британії, вони знайшли там кельтське населення бриттів і галлів, яких вони відтіснили на захід (Уельс) і на північ (Шотландія). У зіткненні мов перемогла мова прибульців. Запозичення з мови кельтів виявилися дуже нечисленними. Таких кельтських слів, які були б відомі у давньоанглійській мові і збереглися до теперішнього часу дуже не багато. Серед них **down, dune, cradle, dun**.

Латинські запозичення потрапили в англійську мову з триваючим пануванням римлян у Британії перші чотири століття н.е. Вони свідчать про більш високу матеріальну культуру римлян того часу і означають конкретні речі і поняття, які були невідомі для англосаксів **port, wall, wine, mile**.

Багато латинських назв збереглося у топоніміці, в різних географічних назвах. Наприклад **Lancaster, Dorchester, Manchester, Winchester**.

Всі слова цієї групи запозичені усним шляхом, повністю асимільовані і увійшли в словниковий склад англійської мови. При цьому вони втратили граматичні форми властиві латинській мові і підкорилися закономірностям фонетики і граматики англійської мови.

Принципово інший характер мав вплив скандинавських мов обумовлений набігами скандинавів на Британські острови. І народ завойовник, і переможений народ у цьому випадку стояли на приблизно однаковому суспільно-економічному та культурному щаблі розвитку, говорили на близькоспоріднених мовах. Тому в період скандинавських завоювань запозичення не тільки численні і стійкі але й різноманітні за частинами мови.

Часто вживаними зокрема є запозичені зі скандинавської мови прикметники. Наприклад **happy, low, loose, ill, ugly, weak**. Ці слова не вводять якихось нових понять, а витісняють ті, що існували раніше.

У 1066 нормани встановили в Англії своє панування. Вони розмовляли нормано-французькою мовою. Основна маса населення Англії продовжувала користуватися рідною мовою, хоча багато хто, звичайно, знали обидві мови. Все це викликало проникнення в словниковий запас англійської мови нових слів. Для прикладу, в англійській мові в період феодалізму з'явилося багато слів, що позначали коло понять, які належали до побуту, звичаїв і занять феодальної норманської знаті. Коли англійська мова витіснила французьку, у неї влилося багато французьких політичних термінів.

Слова, пов'язані з феодальними відносинами: *feudal, baron, vassal, liege, chivalry*. Деякі з цих слів у той час відображали у своєму значенні феодальну ідеологію, пізніше отримали загальний зміст, як: *command, obey, serve, noble, glory, danger*.

Майже всі титули, за винятком king, queen, earl, lord і lady, є нормано-французького походження.

Слова, пов'язані з державним управлінням **people, nation, government, power, authority, court, crown.**

Слова, пов'язані з грошовими відносинами: **money, property.**

Слова, що позначають сімейні відносини: **parent, spouse, cousin, uncle, aunt, nephew, niece.**

Велика кількість військової термінології і назви військових чинів. Численні слова для позначення розваг, дозвілля: feast, leisure, pleasure, delight, ease, comfort, chase.

Юридичні терміни: accuse, court, crime, felony, plaintiff, defendant, attorney.

Французькими словами називалися професії ремісників, які обслуговували феодалів: **tailor, butcher, painter, carpenter, joiner.**

Таким чином можна сказати, що іншомовні запозичення є одним з важливих видів збагачення словникового складу англійської мови. Вивчаючи і аналізуючи їх, можна побачити не лише, з якої мови вони походять, але і яку еволюцію пройшли і які зміни викликали в словах, які вже існували в англійській мові.

Література:

1. Durkin P. Borrowed Words: A History of Loanwords in English. Oxford University Press, 2014. 512 p.

2. Katamba F. English Words: structure, history, usage / F. Katamba. Routledge, 2005. 298 p.

3. Algeo J. The origins and development of the English language / J. Algeo, C. Butcher. Cengage Learning, 2013. 355 p.

4. Oxford Advanced Learner's Dictionary, UK : Oxford University Press, 2020. 815 p.

5. Мороховський О. М. Деякі питання теорії запозичень. *Мовознавство*. 1984. № 1. С. 19–23.

ВПЛИВ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ НА ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНОСИСТЕМ: ВІЙСЬКОВИЙ АСПЕКТ

Васюкова Н. В.

*кандидат філологічних наук,
начальник навчально-наукового центру іноземних мов
Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського
м. Київ, Україна*

Вінтоняк В. Ф.

*кандидат психологічних наук, доцент,
професор кафедри суспільних наук гуманітарного інституту
Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського
м. Київ, Україна*

Ретроспектива пройденого шляху вступу України до НАТО має приклади активних періодів, стагнації, активізації. Стрімкий сучасний прорив свідчить про нагальну необхідність не тільки вступу до Альянсу, а й одностайного бажання з боку його членів, різнобічного сприяння, позитивні результати чого ми бачимо на полі бою.

Проте не можна оминати увагою факт, що така активізація міжнародних відносин та її соціокультурні наслідки становлять певні виклики у тому числі й у сучасному мовному середовищі. Проблеми взаємосумісності засобів зв'язку, військової техніки та озброєння межують з проблематикою терміносистем певних військових галузей. Повсякденна комунікація в умовах мінливих змін оперативної обстановки вимагає швидких рішень, тому за таких обставин питання правильно підбраного терміну не актуалізується, якщо це не впливає на його сприйняття, розуміння та подальший процес прийняття рішення. Але проблеми можуть виникнути під час спроби стандартизувати нові терміни. З метою покращення взаєморозуміння та підвищення ефективності під час спільних дій, у НАТО були розроблені так звані «Угоди зі стандартизації» (Standardization Agreement; STANAG), які регламентують загальні правила, визначають спільний порядок дій, закріплюють єдину термінологію та встановлюють умови уніфікації технічних процесів, а також озброєння та військової техніки, іншої матеріальної частини збройних сил Альянсу та країн-партнерів. Крім того, існує та активно оновлюється NATOTerm – офіційна база даних термінології НАТО. Наразі труднощі використання всіх існуючих допоміжних документів полягають

у недостатньому володінні військовослужбовцями іноземними мовами, адже згадані вище документи та бази даних представлені двома офіційними мовами НАТО – англійською та французькою.

Переклад – спосіб, до якого вдаються найчастіше, – пропонує відповідники, якщо такі існують. Так, в українській мові з'явився термін та його акронім, описаний ще у 1980х роках у США – *пост-травматичний стресовий розлад* або *ПТСР* (*post-traumatic stress disorder, PTSD*), і всі фахівці-психологи його активно використовують. Або ж *цивільно-військове співробітництво*, *ЦВС* (*civil-military cooperation, CIMIC*), вертикаль якого вже не один рік активно розбудовується у Збройних Силах України: виникло питання – чому саме *цивільно-військове*, а не *військово-цивільне* (до прикладу приводять створені під час російсько-української війни *військово-цивільні адміністрації*, *ВЦА*). Пояснення полягає у самому запозиченому терміні, де два прикметники англійською мовою, які описують характер взаємодії та співробітництва між військовими та цивільними, розставлені в алфавітному порядку, а їх перестановка не змінить сутності. Оскільки саме такий порядок був усталений у всіх документах сил НАТО та країн-партнерів, так він був імплементований у повсякденну діяльність українського війська, а зараз може постати питання щодо відмінності характеру взаємодії між цивільними та військовими, чи у перевагах одного компонента над іншим в обох термінах.

Різні контексти або просто відсутність еквівалента в іншій мові вимагає додаткових зусиль для донесення чіткого змісту терміна. Для цього використовують такі стратегії, як опис, пояснення або наближення аналогій, відомих для розпізнавання терміну мовою перекладу. Особистий досвід свідчить про ефективність застосування описової методики або пояснення через практичні життєві ситуації. Наприклад, термін *center of gravity*, запозичений у фізиці та введений у військовий контекст німецьким генералом фон Клаузевіцем, є невід'ємним поняттям при військовому плануванні та прийнятті рішень. Проте на фізичний термін *центр тяжіння* військовий контекст наклав додаткові екстралінгвістичні шари, утворивши новий концепт, дослівний переклад якого не забезпечить повного розуміння терміну, якщо не вдається до пояснень та не навести приклади з військовим акцентуванням ситуації.

За відсутності терміна-еквівалента та в умовах часових обмежень щодо процесу стандартизації та легалізації терміну, наразі спостерігається запозичення англійського терміну в документі українською мовою: зокрема йдеться про термін *mission command* – нове лінгвокультурне поняття для українських військових, але якому

вже вчать у військових навчальних закладах, не маючи поки чіткого терміну, але усвідомлюючи доведену ефективність на прикладах його застосування у країнах-партнерах НАТО або під час їх спільних операцій.

Стандартизація військової термінології є важливою частиною забезпечення точної та чіткої комунікації у військовій сфері. Але автори глибоко переконані у необхідності поглибленого вивчення іноземної мови (зокрема – англійської), оскільки саме це є основою досягнення ефективного рівня взаємосумісності з іноземними партнерами на міжнародному рівні.

ДО ПИТАННЯ СПЕЦИФІКИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СЛОВОТВОРЕННЯ

Веретюк Т. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури та журналістики
імені професора Леоніда Ушкалова
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

На сучасному етапі словотвірна норма є достатньо динамічною, що пояснюється потребою створення словоформ на заміну скалькованим (утвореним за радянських часів з російської мови), а також калькам з англійської мови, що з'явилися внаслідок глобалізаційних впливів. Лінгвісти К. Городенська [1], Л. Кислюк [2] кваліфікують ці процеси як вияви тенденції до націоналізації, чи автохтонізації, спрямованої на збереження національної словотвірної специфіки. Тобто йдеться про лінгвістичне оцінювання словотвірних типів щодо їхньої характерності для української літературної мови.

У результаті змін словотвірної норми виникають новотвори, що репрезентовані в таких словотвірних моделях, як

– блокування іменників назв особи на **-чик/щик** на користь **-ник/івець** (наприклад, *креативщик – креативник, мажоритарщик – мажоритарник*);

– обмеження віддієслівних іменників на **-к**, з процесуальною семантикою за рахунок розширення функціонування моделі на **-ння** (наприклад, *парковка – паркування*);

– заміна активних дієприкметників віддієслівними іменниками та прикметниками (приміром, *блокуючий* – *блокувальник*, *блокувальний*);

– блокування прикметників на **-ональний**, **-ічний** на користь моделей на **-ний** (наприклад, *емоціональний* – *емоційний*, окрім паронімів);

– заміна прикметникових моделей на **-очний**, **-ечний** на **-овий** (на кшталт, *виставочний* – *виставковий*);

– витіснення дієслівних інтерфіксів **-ир**, **-ір** (наприклад, *продюсувати* – *продюсувати*);

– конкурування та заміна калькованих префіксів на питомі моделі: **обез-** на **зне-** (*обезболити* – *знеболити*);

– у відносних прикметниках – функціональне розширення дії моделі з суфіксом **-ов** (*бізнесовий*, *інтернетовий*);

– активізація фемінітивів (*дизайнерка*, *лідерка*).

У дискурсі засобів масової інформації найпродуктивнішими виявились словотвірні моделі на **-ник**, тож бачимо активне використання слів *мітингувальник*, *протестувальник*, *відпочивальник*. Сучасна словотвірна норма витісняє активні дієприкметники з літературної мови та словників. К. Городенська зазначає, що в узусі найчастіше така заміна відбувається за допомогою віддієслівних іменників та прикметників: *накопичувальний* і *накопичувач*, *чинний* замість *діючий*, *навколишній* і *довколишній* замість *оточуючий* [1, с. 60].

Протягом тривалого часу до мови українських ЗМІ активно намагалися повернути прикметники із моделлю на **-овий**, яка вживалась в українській мові у 1910-х – 1930-х роках. Новий правопис пропонує такі варіанти до кодифікованих на сьогодні: *квадратовий* замість *квадратний*, *асфальтовий* замість *асфальтний*, *інтернетовий*, *кубковий* та подібні [2, с. 7].

Варто зауважити, що на сьогодні втрачено словотвірні способи розрізнення дії та наслідку. У мові сучасних ЗМІ бачимо уживання форм на **-ння** замість форм із суфіксом **-к**: *парковка* – *паркування*, *доставка* – *доставлення*. Ще одним цікавим прикладом є слова, на кшталт, *замахівець*, *спортовець* (тобто форми на **-ець**), які свого часу достають часто вживалися ведучими провідних українських телеканалів.

Не менш цікавим протягом останніх років є утворення фемінітивів. Свого часу професор О. Пономарів наголошував, що такі утворення є доречними в українській мові: «У назвах професій, звань, посад є чимало слів, що мають форму чоловічого роду на позначення і чоловіків, і жінок: академік, інженер, кандидат, педагог. Колись ці посади займали тільки чоловіки. У міру набуття їх жінками з'явилися

відповідники жіночого роду: *бандуристка* (бо колись були тільки бандуристи), *лікарка*, *акторка*, *журналістка*, *кореспондентка*, *космонавтка*, *тренерка*, *прем'єрка* тощо. Цей процес досить продуктивний, тому немає заперечень проти слів типу *тренерка*, *лідерка*» [див. дет.: 3]. Послідовне творення нейтрально-стилістичних фемінних назв також існує в багатьох слов'янських мовах.

Творення фемінітивів найактивніше відбувається за такими моделями: найбільш продуктивною – додавання суфікса **-к** (*авторка*, *лікарка*, *дизайнерка*, *аспірантка*, *завідувачка*, *прем'єрка*), менш продуктивною – суфікса **-ин** або **-к + -ин** (*майстриня*, *продавчиня*, *мисткиня*).

Також відбувається активізація творення корелятивів доконаного виду від дієслів іншомовного походження з префіксом **з-**: *акумулювати* – *закумулювати*, *деградувати* – *здеградувати*. Така практика побутувала і в 1920-х – 1930-х роках, а її припинення стало наслідком політики росифікації, що також призвело до витіснення таких елементів зі словників радянського періоду [2, с. 58].

Після Революції Гідності через посилений вплив екстралінгвальних чинників (внутрішньої соціально-політичної ситуації та активної участі громадськості в суспільно-політичному житті України) відбувається активне творення лексичних одиниць. Серед них можна виділити такі групи:

- назви осіб (найбільша група) за видом діяльності: *законороб*, *кнопкодав*, *тушка*, *тітушка*, *майданівець*, *автомайданівець*, *євроактивіст*, *айдарівець*, *азарівкознавець*, *інстаграмівець*;

- представників угруповань: *десятник*, *жлобіст*, *путінець*, *ляшкіст*;

- назви дій та процесів: *донбасизація*, *донецизація*, *гепанутися*, *передебатити*, *міністропад*, *тітушкувати*, *тушкопад*, *зашморготворчість*, *угратувати*, *заофшорити*, *зафрендитися*, *літполітпроцес*;

- назви місць, локацій: *ерефія*, *москвостан*, *домбабве*, *луганда*, *гепаленд*;

- абстрактних понять: *хатоцентричність*, *суржикомовність*, *гепадобство*, *неошароварщина*, *гаджетоманія* тощо.

Отже, проаналізувавши склад лексико-словотвірних інновацій, які використовуються ЗМІ, можна говорити про такі найпоширеніші види словотвору, як основоскладання (*законороб*, *кєрнесодобкін*, *лінгвоіндивід*), префіксація (*велодень*, *псевдоволонтер*, *антимайдан*, *авіатроща*), суфіксація (*ляшкіст*, *замахівець*, *десятник*), телескопія (контамінація) (*донбабве*), абревіація із суфіксацією *есесеряни*, *ерефія*.

Окім того надзвичайно продуктивними елементами словотворення стали такі префікси, як **євро-** (*євромайдан, євромайданівець, євровіче, євровідмова, євромайданити,*), **анти-** (*антимайдан, антимайданівець, антисєвропейськість, антиєврадіївка*) та ін.

Отже, підбиваючи підсумки, ми можемо зауважити, що в сучасній українській словотвірній нормі спостерігаємо такі ресурси, як тенденція до націоналізації, активізація питомих словотвірних моделей і варіантів, блокування узуальною нормою невластивих українській мові словотвірних моделей, оновлення словотворчих ресурсів, значень, моделей, типів. Зовнішні фактори спричинили появу дуже великої кількості слів із негативною семантикою. Помітні також певні зміни в семантиці давно утворених слів, зокрема на позначення осіб. Приміром, втрачаються негативні ідеологічні конотації, що були нав'язані радянською пропагандою, подібних слів: *бандерівець, націоналіст, мазепинець* та ін.

Література:

1. Городенська К. Нові явища та процеси в українському словотворенні: динаміка чи деструкція словотвірних норм? *Українська мова*. 2013. № 2. С. 3–12.
2. Кислюк Л. Сучасна словотвірна норма української мови: мовна практика та кодифікація. *Українська мова*. 2012. № 1. С. 52–66.
3. Пономарів О. Блог професора Пономаріва. URL: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/blogs/2014/02/140211_ponomarov_blog10_ko (дата звернення: 01.03.2023).

ВАЖЛИВА РОЛЬ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Ворова Т. П.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

Переклад відіграє найважливішу роль на сучасному етапі: він збагачує життя, даючи можливість безмежного спілкування та передачі інформації та знань, незважаючи на мовні бар'єри. Високоякісний

переклад дедалі більше затребуваний у різних галузях людської діяльності – науці, культурі, політиці, бізнесі тощо.

Спостерігається прискорений, поступальний рух у справі доступності різноманітних форм офіційної документації (державних законодавчих актів, технічних регламентів, медичних інструкцій, загальноосвітньої літератури тощо), що оцінюється як характерна риса прогресивного сучасного суспільства. Переклад має до цього процесу пряме відношення, роблячи інформацію доступною, сприяючи поширенню інформації серед людей, які розмовляють різними мовами, і тим самим полегшуючи здобуття знань та досвіду.

Рівень сучасної еволюції, що вимагає постійного обміну науковим контентом, був би немислимий без знання іноземних мов та розвиненої перекладацької практики; тому дисципліна «теорія та практика перекладу» стає все більш актуальною та затребуваною, представляючи науково обґрунтований підхід до даної галузі знання.

В даний час перекладацька діяльність у всіх своїх різновидах набула небаченого раніше розмаху завдяки зростаючій інтенсивності міжнародних контактів, глобалізації економічних відносин, стирання бар'єрів і кордонів в особистому спілкуванні. У цьому контексті наш час можна назвати епохою перекладу та перекладачів.

Сучасне перекладознавство можна образно уявити як перехрестя, у якому перетинаються під різними кутами теоретичні концепції та методи дослідження, які характеризуються великою різноманітністю і тісним зв'язком із психологією, культурологією, літературознавством. При цьому лінгвістична платформа, що базується на мовознавстві, залишається, мабуть, головною, вимагаючи власного особливого підходу та осмислення.

У новітніх дослідженнях фокус уваги все більше зміщується від структур мовних систем та їх особливостей до розуміння та використання мови як засобу мовної та міжмовної комунікації, до смислового боку мовленнєвих творів, зв'язку мови з мисленням та культурою.

Лінгвістичні дослідження становлять значний обсяг у сучасному перекладознавстві. Вважаємо справедливим вказати на праці українських учених, які зробили свій вагомий внесок у розвиток перекладознавства: це роботи М. Калашника та М. Гетьмана [2], В. Коптілова [3], І. Корунця [4], М. Гарбовського [1], Я. Рецкера [5] та ін. Знання основ теорії перекладу сприяє створенню добротної платформи при розгляді приватних проблем, які, як правило, пов'язані з окремими видами перекладу та їхньою певною комбінаторикою у процесі перекладацької практики. В цілому перекладознавство вивчає форми та способи передачі змістового тексту-оригіналу та його

повноцінної функціонально-стилістичної відповідності при перекладі зі збереженням їх діалектичної єдності.

При дослідженні співвідношення вихідного та перекладного текстів допускається схематизація та моделювання процесу перекладу. Встановлення об'єктивних можливостей перекладу, використання різних засобів і прийомів може бути ключем до розуміння власне перекладу.

В даний час можна констатувати тенденцію до пошуку та встановлення закономірностей перекладу та міжмовних співвідношень, широкого узагальнення даних, активної розробки лінгвістичного аспекту проблеми, підвищеного інтересу до самого поняття процесу перекладу та побудови його моделей і схем. Будь-який переклад повинен починатися з філологічного аналізу тексту і завершуватися літературною творчістю, яка враховує смислову, ідейну багатоплановість тексту та найтонші стильові нюанси. Важливо пам'ятати, що принцип перекладності, що склався в теорії перекладу, відповідає принципу сумісності.

З функціональної точки зору зіставлення різних частин художнього тексту може показати, що поряд з великими стилістичними розбіжностями у формі є чимало рис, що характеризують стиль мови та індивідуальний авторський стиль. Загальною платформою може бути однорідність змісту, співвідношення з нормами мови та єдність стилістичних функцій.

Спектр різних видів діяльності, які охоплюють поняття «переклад», дуже широкий (публіцистика, проза, вірші, наукові книги, ділові папери, газетна інформація тощо). Дослідники зазвичай або орієнтують увагу на аналіз сумісності перекладу з оригіналом, або займаються переважно моделюванням процесу перекладу в різних мовних і немовних умовах. Домінантною є думка, що метою перекладу є ознайомлення читача (або слухача) з точним еквівалентом тексту (або змістом мовлення), вираженого засобами мови перекладу.

При перекладацькій практиці важливо підібрати таку форму вираження думки оригіналу, яка може передати виразність вираження цієї думки в тексті оригіналу. Подібний підхід вимагає відповідності перекладу нормам мови, якою зроблено переклад; отже, зміст перекладеного тексту безпосередньо пов'язується з формами тієї мови, якою він створений.

Перекладна практика допомагає забезпечити шляхи безмежного спілкування між різномовними людьми, будучи ефективною платформою для встановлення довіри та взаєморозуміння. Вивчення перекладознавства сприяє розкриттю загальнолінгвістичних закономірностей перекладацького процесу, встановленню

функціональної бази взаємодії різних мов, показу регулярності перекладних еквівалентів (їх приватного або загального характеру), що використовуються, та їх рівноцінності, проясненню етапів перекладу.

Література:

1. Гарбовский Н. К. Теория перевода. М. : Изд-во Моск. ун-та, 2004. 544 с.
2. Калашник Н. Г., Гетьман Н. О. Теорія та практика перекладу. Вступ до спеціальності. Запоріжжя : Мотор-Січ, 2004. 314 с.
3. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу. К.: Видавництво Київ. університету, 1982. 166 с.
4. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу. Вінниця : Нова книга, 2003. 448 с.
5. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. М. : Р. Валент, 2007. 242 с.

УДОСКОНАЛЕННЯ НАВИЧОК ГОВОРІННЯ ІНОЗЕМНИХ ЗДОБУВАЧІВ-МУЗИКАНТІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Гавриш І. П.

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов*

*Харківський національний університет мистецтв
імені І. П. Котляревського
м. Харків, Україна*

Дистанційне навчання під час воєнного стану, зокрема високої ракетної загрози є нашою реальністю. Такий формат навчання в окреслених умовах – можливість реалізувати освітній процес на належному рівні в повному обсязі за допомогою використання технічних засобів. Досвід дистанційної та змішаної форм роботи, який ми отримали під час карантину у зв'язку з пандемією, дозволяє не лише максимально ефективно використовувати сучасні інформаційні технології, а й аналізувати проблемні аспекти викладання дисциплін/здобування знань і працювати над їх усуненням.

На сьогодні існує значна кількість наукових розвідок, у яких схарактеризовано сутність та специфіку дистанційного навчання, його переваги та недоліки. Маємо й праці, у яких детально окреслено

оскремі аспекти та засоби дистанційного викладання/навчання, наприклад технології подкастів (Н. Грицик, І. Дробіт, М. Шевченко, Н. Юган). Актуальність питання вивчення мови в умовах дистанційного навчання підтверджує й наявність низки публікацій щодо формування комунікативної компетентності під час вивчення іноземних мов (Я. Бойко, М. Кащук, О. Комар, О. Олійник, С. Романюк, І. Сидоренко) і під час опанування української мови як іноземної (О. Антонів, І. Грищенко, І. Довгий, І. Зозуля, С. Карпенко, Л. Назаревич, Н. Удод, М. Янкова). Метою нашої роботи є дослідження вдосконалення говоріння здобувачів, які обрали музичну спеціальність і навчаються дистанційно.

Дистанційне навчання є комплексним явищем, що забезпечує ефективну інтерактивно-інформаційну взаємодію між учасниками освітньої діяльності, і може бути окресленим як «одна із форм безперервної освіти, яка покликана реалізувати права людини на освіту та отримання інформації, а також отримання знань і вмінь завдяки зв'язку інформації і навчання, що включає всі технології та інші форми навчання на відстані» [1, с. 53]. Дистанційне навчання, ефективність якого на рівні самостійного здобування знань є показовою, для реалізації завдань аудиторного навчання та самостійної роботи передбачає поєднання різних видів сучасних технологій. На сьогодні актуальним є використання можливостей навчальної платформи Moodle, привабливість якої «виявляється не тільки в інтуїтивно зрозумілій системі інструментів для впровадження комп'ютерного навчання та в докладних інструкціях щодо їх застосування, а й у пристосованості до сучасних освітніх потреб» [2, с. 167]. Moodle надає можливість взаємодіяти викладачеві та здобувачеві досить продуктивно: курси чітко структуровані, передбачено можливість викладення необхідної теоретичної інформації, методичних рекомендацій щодо вивчення тем, зокрема опрацювання граматичних особливостей української мови, прикріплення відповідних практичних завдань, словників до тем, покликань на інтерактивні підручники, на довідкові інтернет-ресурси тощо; також є можливості для отримання зворотного зв'язку із здобувачем – форум, чат; інструменти перевірки рівня засвоєних знань передбачають генерування різних видів тестів для самоконтролю, поточного та підсумкового контролю (автоматизована перевірка сприяє певному збалансуванню роботи викладача за комп'ютером), відкриті відповіді дозволяють здобувачеві повніше виявити свої уміння та навички. Перевагою роботи з Moodle є її відкритість, викладач має змогу доповнювати та оновлювати матеріали курсу, що дозволяє зберігати актуальність інформації, урахувати рівень підготовки здобувачів, використовувати сучасні

методи роботи над викладанням української мови як іноземної та застосовувати прийоми студентоцентрованого навчання.

Аудиторну роботу, що проходить в режимі онлайн, традиційно реалізуємо через програму для організації відеоконференцій Zoom. Оскільки це спеціалізована програма для онлайн-роботи, що використовується в різних країнах світу, варто наголосити на її особливостях: зручною видається організація роботи: планування зустрічей на місяць/семестр/навчальний рік за постійним покликанням; розширені можливості демонстрації екрану: подання вправ, їх виконання прямо під час заняття із активуванням інтерактивної дошки, використання презентацій, фото, відео, надання можливості доступу до демонстрації екрану здобувачам; зручність модерування занять тощо. Таким чином, мета вивчення української мови як іноземної реалізується через посередництво використання навчальної платформи Moodle та програми відеоконференцій Zoom. Однак, окреслюючи опанування української мови як іноземної в дистанційному режимі, варто наголосити, що «дистанційне навчання іноземними мовами має свою специфіку, обумовлену тим, що припускає навчання різними видами мовленнєвої діяльності. Звичайно, для навчання таким видами мовленнєвої діяльності, як читання і написання, можна значною мірою обмежитися курсом в мережах, оскільки особливості цих видів мовленнєвої діяльності не вимагають самі по собі об'ємної графіки й навіть значного за обсягом звукового супроводу. Проте, при навчанні говорінню, вимові та аудіюванню неможливо обмежитися тільки текстовими файлами, адже необхідна опора на звуковий супровід, а також створення різних ситуацій, що стимулюють усні висловлювання суб'єктів навчання...» [3, с. 242]. До того ж, якщо дистанційний та змішаний формати навчання за умов перебування здобувачів в Україні передбачали україномовне спілкування в різноманітних навчальних та побутових ситуаціях, то воєнні дії спричинили виїзд іноземних здобувачів із території України задля збереження їхнього життя й суттєве зменшення можливостей використання української мови поза освітнім процесом, що може призводити до уповільнення опанування української мови та потребує пошуку таких прийомів, що допоможуть здобувачам отримувати навички та вміння, які забезпечують формування комунікативної та соціокультурної компетентностей на належному рівні.

Варто наголосити на важливості розвитку окреслених компетентностей у здобувачів музичних спеціальностей, що передбачають реалізацію кількох складових: освітньої, наукової та творчої. Таким чином, продуктивність україномовної комунікації надає можливість здобувати освіту за обраним фахом, зокрема опанувати

теорію та історію музики, музичну педагогіку, проводити наукові дослідження та презентувати свої творчі здобутки. Для апробування результатів наукових розвідок здобувачі беруть участь у наукових конференціях, круглих столах. Робота над музичним твором є надзвичайно кропіткою із паралельним пошуком й опрацюванням необхідної інформації, із консультуванням із педагогом за музичним фахом та іншими митцями з метою якнайточнішої інтерпретації художнього образу. Важливою для музиканта є участь у мистецьких проєктах, концертах, фестивалях, для іноземних здобувачів це можливість інтегрування в українське мистецьке середовище з для здобування унікального досвіду та презентування себе як митця на міжнародному рівні. Цим заходам передують підготовка, продуктивність якої передбачає демонстрування здобувачем навичок комунікативної компетенції. Окремі музичні спеціалізації орієнтовані на колективне виконання творів, що посилює роль набуття комунікативної компетенції, інші спеціалізації зорієнтовані на сольне виконання творів, іноді ці митці виступають дуетом, чи в музичному колективі. Надзвичайно важливим для музиканта, зокрема на рівні репрезентування себе, свого творчого колективу є спілкування із журналістами, прихильниками. Отже, говоріння є тим видом мовленнєвої діяльності, належний рівень розвитку якого сприяє успішній творчій реалізації музиканта.

Здобуті на початковому етапі вивчення мови навички говоріння постійно вдосконалюються на подальших етапах роботи (на базовому та середньому). До видів практичних завдань, що спрямовані на розвиток уміння говорити варто віднести: а) завдання за запропонованим текстом (відповіді на питання, що сприяють формування навичок ведення діалогу; підтвердження/ спростування інформації на основі прочитаного тексту; продовження тексту; б) завдання на продукування інформації за запропонованою темою: монологічний виклад, на основі власного життєвого досвіду/на основі запропонованого плану (поїздка до іншої країни, участь у музичному конкурсі, виступ на концерті тощо), підготовка питань із теми/відповіді на питання; в) опис зображення/малюнку, підбір назви; г) моделювання ситуації із залученням кількох здобувачів з елементами дискусії: висловлення своєї позиції, обговорення, вирішення питання (подання заявки на участь у музичному проєкті, уточнення інформації щодо умов участі). За такої ситуації цілком погоджуємось із думкою С. Онисенко: «...важливо, щоб студенти самі проявляли ініціативу. Доречно давати їм вибір того, кому саме з однокласників ставити наступне запитання, у якій послідовності вони відповідатимуть тощо» [4, с. 83]. Залучення здобувачів до виконання таких завдань під час

онлайн-занять у Zoom як на рівні діалогу з викладачем так і на рівні обговорення з іншими здобувачами видається надзвичайно продуктивним. На особливу увагу заслуговує уважність викладача та здобувача до дотримання орфоепічних, акцентуаційних мовних норм, особливостей інтонування, адже музиканти мають абсолютний слух і розвинену слухову пам'ять, ці навички надзвичайно важливі не лише для правильного послуговування українською літературною мовою під час здобування освіти та апробування результатів наукових досліджень, а й є необхідними для іноземних здобувачів-вокалістів, у репертуарі яких є українські пісні та арії з українських опер. Важливим є й підбір текстів, тем та ситуацій, які відповідають програмі дисципліни, дотичні до обраної спеціальності та цікаві здобувачам, оскільки їх вмотивованість є визначальною для вивчення української мови як іноземної в дистанційному форматі.

Таким чином, в умовах дистанційного навчання та перебування здобувачів-музикантів поза межами України видається надзвичайно важливим інтенсифікувати роботу з удосконалення навичок говоріння шляхом використання достатньої кількості вправ, що спрямовані на вдосконалення комунікативної компетентності здобувачів на рівні усного спілкування.

Література:

1. Морозова Л., Морозова О. Дистанційне навчання на сучасному етапі, новітні технології викладання мовних та природничих дисциплін у вишах. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2014. Випуск 10. С. 52–59.
2. Нагрибельна І. А., Сугейко Л. Г., Мельничук Ю. Ю. Упровадження дистанційного курсу з методики навчання української мови на основі системи Moodle. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Том 77. № 33. С. 162–174.
3. Олійник О. В. Інноваційні технології дистанційного навчання іноземної мови для студентів немовних ВНЗ. Лінгвістичні дослідження. *Збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди*. 2014. Випуск 38. С. 238–246.
4. Онисенко С. В. Формування навичок групової комунікації на заняттях з української мови як іноземної в умовах дистанційного навчання. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Випуск 18. С. 79–84.

РОЛЬ ТА МІСЦЕ РІДНОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИХ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Гейна О. В.

*кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки
Одеський національний економічний університет
м. Одеса, Україна*

Під час оволодіння іноземною мовою рідна мова учня неминуче присутня та сприяє цьому оволодінню або заважає йому. Методика навчання іноземних здобувачів української мови рекомендує неодмінно враховувати бачення мовних особливостей, що вивчаються, через призму рідної мови та спирається на неї в ході спеціального організованого та керованого навчального процесу.

При вивченні другої мови спричиняються проблеми протікання та взаємодії розумових процесів рідною та мовами, що вивчаються. На думку багатьох авторів кінцевою метою навчання мов є створення автономного механізму виробництва текстів двома мовами, у той час як суміщений механізм принципово небажане явище. Саме подолання суміщеності є найголовнішою складністю під час навчання другої мови. Якщо ж поєднаність виникла, знадобиться ціла низка спеціальних лінгводидактичних заходів для виховання розрізнення двох мовних систем.

Під час навчання української мови як іноземній виникає проблема зіставлення систем рідної та мови, що вивчається. Насамперед тут важливим є питання – в якому напрямку вести зіставлення: від рідної мови до української або від української до рідної. [1, с. 405] Найбільш доцільний, на нашу думку, метод відбору мовних явищ виходячи із системи не рідної мови, тому що це дає можливість системно відібрати, мінімізувати, упорядкувати та презентувати обліковий матеріал. Якщо ж слідувати особливостям рідної мови, то це призведе до асистемного уявлення української мови. Порівняльний аналіз систем рідної та мови, що вивчається, має велике значення для подальшого вдосконалення методики та практики викладання української мови як іноземної. Саме з розбіжністю у граматичних системах української та рідної мов пов'язані багато проблем, що виникають у процесі навчання: окремі граматичні категорії або взагалі відсутні, або особливим чином виражені у рідній мові здобувачів освіти.

Поряд з такими принципами комунікативного підходу, як комунікативність, ситуативність, мовленнєва спрямованість, автентичність у створенні контексту іншомовної культури, облік труднощів сценаріїв необхідно враховувати такі принципи, що забезпечують комунікативний підхід: орієнтація в контексті іншомовної культури та облік труднощів. Орієнтація у іншомовній культурі передбачає знання і правил поведінки у новому культурному просторі, ціннісних орієнтацій, що сприяє адаптації до незвичних особливостей чужої культури, які ми сприймаємо. З цього погляду людина, що володіє вміннями іншомовного діалогічного спілкування знаходиться ні всередині, ні осторонь культури, а вона живе на межі культур. Збалансованість цих підходів забезпечує справжню комунікативність, свідомість та діяльну основу оволодіння комунікативно-когнітивними вміннями іншомовного діалогічного спілкування у контексті діалогу культур.

Таким чином ми вважаємо, що основною характеристикою сценування як інноваційної технології в навчанні іншомовному діалогічному спілкуванню є застосування комунікативно-когнітивного підходу, згідно з яким комунікативність розглядається як технологія, що дозволяє розробити комплекс комунікативних завдань, що сприяють розвитку вмінь мовного висловлювання з допомогою формування ментальних структур, та формують сценарій іншомовного діалогічного спілкування.

Література:

1. Швець Г. Д. Підручник з української мови як іноземної: здобутки і виклики. *Інновації та традиції у мовній підготовці іноземних студентів* : тези доповідей міжнародного науково-практичного семінару. Харків : Вид-во Іванченка І. С., 2019. С. 404–407.

SPECIFICS OF TEACHING DIALOGIC AND MONOLOGIC SPEECH OF FUTURE PHILOLOGISTS

Herasymenko Yu. A.

Candidate of Philological Sciences,

Senior Lecturer

Berdiansk State Pedagogical University

Berdiansk, Zaporizhzhia region, Ukraine

The growing needs for communication and the establishment of an appropriate level of cooperation between the state and citizens with different languages and cultural traditions, the new education system in Ukraine, which is based on European standards, require significant changes in the approach to teaching, modernization of the content and methods and technologies of teaching foreign languages in higher educational institutions. Future specialists who teach at philological faculties should show readiness to conduct foreign language dialogue and monologue in an intercultural space at a professional level, be able to quickly navigate the information space, which requires mastery of dialogic and monologic speech. In this context, the communicative orientation of teaching dialogic and monologic speech in the process of training philology students is important and necessary.

The **purpose** of the research is to substantiate the communicative orientation of teaching dialogic and monologic speech in the process of training philology students.

The professional training of philology students in a higher educational institution covers a significant number of tasks, but the training of dialogic and monologic speech is of particular importance. This is due to the fact that students should be able to fluently master professional vocabulary and exchange knowledge, discuss topics, debate on various topics.

Effective teaching of dialogic speech in the process of training philology students will take place using such technology as a role-playing game. That is, it is necessary to propose a problematic situation to future specialists, and then demonstrate it in a pair with another participant of the game. With the help of a role-playing game, philology students have the opportunity to learn lexically correct and spontaneous dialogue.

After the end of the role-playing game, the scientific-pedagogical worker together with the future philologists form conclusions, exchange their impressions, emphasize the positive and negative moments in the process of conducting the game. In addition, the use of such interactive technologies as: 1) conducting an interview on the topic: “The UA Today”; 2) The “bank

of information” technology, which is based on the exchange of information about important events; 3) Grammatical games help to develop dialogic speech, and also encourage philology students to express their creative abilities; 4) group discussion on the topic “The importance of communication in my profession”; 5) brainstorm on a topic: “Basic rules of dialogue”; 6) equally important is the technique of the aquarium, which contributes to the organization of dialogic speech in the process of working with material that contains contradictory approaches and distinctive features [2].

It should be noted that in the process of training future philologists, it is necessary that they master monologic skills in the process of learning a foreign language. The main condition for the emergence and stimulation of speech with the help of a foreign language is the presence of a motive for expression, the need and internal desire to express an opinion. The need for communication arises only under appropriate circumstances in any life sphere of society and appears only under certain conditions of the situation in which the speaker is placed.

In our opinion, it is necessary to use the method of cases and practical situations in practical foreign language classes, which should ensure an optimal combination of theoretical learning and the acquisition of practical skills, which is especially important for future philologists.

Also, another effective method is problem-based learning, when the teacher uses problem situations in classes, in which participants do not act as bearers of a certain role, but express their own views, evaluate and discuss their attitude to a given problem, support or deny the point of view of another interlocutor, form own evidence system and provide facts about the correctness of their position. Therefore, the discussion of the proposed problem contributes to the implementation of real communication in the class.

In the process of training philology students with the help of a communicative task, the motive of communication can be formed, but it should be noted that two types of monologue speech are taught, namely: prepared (utterance, the components of which are previously practised, automated in supra phrase units, and then reproduced in the form of an informational message and stories) or spontaneous (a certain level of language proficiency at which a participant in the communicative process can use previously acquired language and speech material in combinations and circumstances, which did not have a place in previous types of work in a practical session).

In addition, during the preparation of future philologists for classes in a foreign language, monologic speech is taught according to the following scheme: “from above”, when the initial unit of the educational process

is a completed sample text that is typical in the context of the outlined topic, and “from below”, where the base (foundation) of learning is a sentence as an elementary statement, from which a monologue unfolds at the completion stage. Analysing the method of learning “from above”, it is important to note that it corresponds to the principle of communicativeness and is implemented with the help of the following steps: in-depth work and mastering the meaningful content of the text, its linguistic material.

Based on this, the following types of tasks can be used to teach monologue speech: *read the text, construct questions and answer them*; carry out a retelling close to the text on behalf of the characters and form your text according to what you read, for example, *retell the text as if you are an ordinary football player (not a coach)*; to completely replace the sample text, as well as the situational conditions of communication for the creation of an utterance, text, creation of a monologue based on a person-oriented approach, through the expression of future philologists, for example: *give your for and against distance learning*. Analysing the second method of teaching monologue speech, it is important to note that it includes such stages as encouraging philology students to make short statements that are interconnected with a certain topic of communication. For example: *How do you feel? Do the people around you influence your mood? How do you improve your motivation level?*; detailing everything that was said, which contributes to increasing the proportion of speech and mastering effective means of communication between sentences. For example, *Going to work every day is not good; You cannot say that you are a lazy person; I always wonder why people work so much*; generating an independent own statement, including the components of argumentation, conducting an assessment, clarifying cause-and-effect relationships. For example, 1) *Explain why lack of sleep can affect mental and physical health*; 2) *How much sleep is needed to be healthy*; 3) *Give the main reasons that affect sleep patterns* [1].

To create a monologue text, a philology student must possess the following skills: cognitive, that is, planning and organizing one's own speech; linguistic, i.e. to use such linguistic means as phonetic, grammatical and lexical to formulate the statement; phonetic design of utterances using the articulating apparatus [3, p. 90].

Therefore, for the formation of abilities and skills in the process of teaching monologue speech, it is necessary to use the following exercises: conditional speech, with the help of which you can teach philology students to combine in a clearly defined logical sequence, through the means of interphrase communication, statements that have been previously created, into a supra-phrase unity as a unit teaching monologue speech. For example, in the process of learning a monologue-description, a story, an informative

message, it is necessary to use a substitution table with verbal or illustrative materials in a foreign language lesson.

In addition, we believe that in the process of training future philologists, creative methods and, above all, interactive and game technologies play an important role in teaching monologue speech. Firstly, the use of social network resources as an educational online space for improving language skills and communication skills, increasing the level of motivation, encouraging communication in real conditions with the help of interconnected work on dialogic and monologic speech, lexical and grammatical components.

Game learning, which has recently gained considerable popularity, in our opinion, should be used to train future philologists in order to increase the level of readiness to use a foreign language in future professional activities and develop communication skills. Of particular importance in this type of education is the game problem, which forms the basis of the game role and determines the educational and educational value of the educational game, where the problem itself acts as a source of development, “leads to movement” of the role and creates problematic situations of the game.

Also, in the process of learning monologic and dialogic speech, it is necessary to use listening, which provides the possibility of oral communication in a foreign language, since, as is known, communication is a two-way process.

Thus, on the basis of the conducted research on the communicative orientation of teaching dialogic and monologic speech in the process of training future philologists, we found out that well-developed coherent speech of a philology student plays a significant role in the formation and development of personality, helps to think clearly and clearly in the process of speaking and easily establish contacts, maintain a conversation and communicate with people.

Bibliography:

1. Herasymenko Yu. Communicative orientation of teaching dialogical and monological speaking in the process of training students of Philology. *Pedagogical sciences: theory and practice*. 2022. № 4(44). P. 82–89.
2. Herasymenko Yu. Innovative technologies in teaching English in institutions of higher education. *Youth and the market*. 2021. Vol. 11/197. P. 115–119.
3. Sura N. A. Education of university students professionally oriented to communication in a foreign language. Luhansk, 2008. 126 p.

ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ВОЄННИХ ПОДІЙ 2022 РОКУ

Гуцуляк Т. Є.

доктор філологічних наук, доцент,

доцент кафедри сучасної української мови

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

м. Чернівці, Україна

Повномасштабна російсько-українська війна 2022 року розгорнула нову сторінку в історії української мови. Мова як відкрита й динамічна система неймовірно швидко відреагувала на кардинальні суспільно-політичні зміни. Відбувся своєрідний «вибух» мовних інновацій у соцмережах і на офіційних каналах ЗМК, на сайтах і в усному повсякденному мовленні, на біг-бордах і дорожніх вказівниках. Сучасний інтернет-простір став найдієвішим джерелом мовних змін, що оприявнили сутність українського світогляду, визначальні риси мовної особистості, зокрема її культурні, ціннісні орієнтири, зв'язок з історичним минулим, закоріненість у традиції тощо.

У сучасних лінгвістичних студіях простежуємо тенденцію зафіксувати всі зміни, що зараз відбуваються в українській мові, проаналізувати їх та зберегти для майбутніх поколінь. Мова російсько-української війни відразу викликала зацікавлення дослідників. Це знайшло відображення в наукових доповідях, лекціях та матеріалах статей (Г. Л. Вусик, С. П. Гриценко, Є. А. Карпіловської, Л. П. Кислюк, Н. В. Кондратенко, Н. В. Павлик, Л. В. Шевчук та ін.).

У сучасній українській лінгвістиці маємо кілька монографічних праць, що висвітлюють культурно-мовні зміни, мовну політику держави під час певних революційних подій – це дослідження О. М. Данилевської «Мова в революції та революція в мові: мовна політика Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР» [2] та робота Н. С. Трач «„Разом – сила!": Риторика українського спротиву» [3], присвячена Революції Гідності, подіям Євромайдану 2013–2014 років. У контексті сучасних воєнних подій актуальною є думка Н. С. Трач про специфіку вияву мовних змін: «У мові протесту і подальшого українського спротиву переплелися вербальна агресія і мовне злагодження, архаїчні і модерні риси, елементи літературних мов і соціолектів (суржику, азівки, жаргону, сленгу)» [3, с. 4].

Мова завжди перебуває у стані одночасної стабільності і змінності. Особливо виразно це відображає її лексико-семантична система. Зараз ми простежуємо дуже важливий процес актуалізування та активного

вживання лексики певних тематичних груп. Важливо, що поряд з використанням загальновідомих, закріплених, узвичаєних у мовній практиці слів, у кожній актуалізованій групі відразу з'являються інновації, які мають різні перспективи щодо їх унормування і кодифікування. Тобто деякі з нових слів, значень чи висловів отримують подальше закріплення, а інші залишаються даниною цього часу і певної ситуації, виконавши там свою функцію.

До актуалізованих груп лексики належить, зокрема, військова термінологія. Слова такої тематики в мирний час перебувають у пасивному словнику пересічних мовців і притаманні лише для мовлення військових. Утім, зараз ця лексика перейшла до активного вжитку, принаймні в мовленні ЗМК. З-поміж актуалізованих назв військової та воєнної сфер варто назвати такі, що позначають різні воєнні процеси: *наступальна операція, итурмові дії, артилерійські обстріли, авіаудари, авіаракетні удари, ракетно-бомбові удари, бомбардування* та багато інших. У цій групі відразу простежуємо появу інновацій, зокрема новотворів, що позначають 'регулярне знищення великої кількості ворожої живої сили й техніки', 'знищити в певний спосіб ворожу техніку': *за-буч-и-ти* ← Буча; *за-ірпін-и-ти* ← Ірпінь; *за-чорнобай-і-ти* ← Чорнобаївка; *від-чорнобай-і-ти* ← Чорнобаївка; *від-байрактар-и-ти* ← байрактар; *джавелін-и-ти* (*від-джавелін-и-ти*) ← джавелін та ін.

Значення 'відправити рашистських загарбників на той світ' відображають дієслівні новотвори: *від-кобзон-и-ти* ← Кобзон; *від-двохсот-и-ти* ← двохсотий (двосотий).

Активного вживання набувають слова, що позначають різні типи зброї: зокрема, це негуманні види озброєнь, заборонені міжнародними конвенціями, – *фосфорні і касетні бомби; міномети, важкі вогнетні системи, крилаті ракети, безпілотні літальні апарати (БПЛА), безпілотники, зенітно-ракетний комплекс; БМП, БТР, танки* та ін. У межах цієї тематичної групи варто звернути увагу на появу лексичних інновацій, а саме неозапозичень *джавелін* (англ. FGM-148 Javelin – «дротик»), *байрактар* (тур. Bayraktar TB2 (Taktik Blok 2)). Важливо, що ці нові слова відразу отримали суттєву «текстову підтримку», тобто їх почали використовувати в назвах пісень, у слоганах, жартах та інших текстах.

Наприклад, жарт у соцмережі «Фейсбук»: – *Ну як мені Вас назвати? – Стефанія Джавелінівна. – Це хто ж вас так назвав? – Дід Байрактар і баба Лендіза.* Поява прикметника *Джавелінівна* зумовлена комунікативними потребами носіїв мови, що базуються на давніх традиціях реалізовувати в спілкуванні сміхову першооснову, мовну гру, до якої вдаються представники певних соціальних груп.

Така особливність засвідчує ключову роль мовної гри у формуванні багатьох інновацій, що з'явилися в українській мові під час повномасштабної війни 2022 року. Мовотворчість українського народу в цей період, на думку С. П. Гриценко, «вражає своєю проникливістю, дотепністю, мудрістю та сарказмом» [1, с. 11].

Відомий твір Івана Поповича «Василина» перетворився на пісню «Джавеліне» завдяки студії «Мамахохотала», яка створила пародію на цю популярну музичну композицію: *Біля хати джавеліни хлопці заряджали, орків палять ці ракети як святі кинджали. Як стріляють джавеліни, ворог швидко гине, Джавеліне, джавеліне, любий джавеліне* [<https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3428792-pisni-narodnoi-vijni-bajraktar-dzaveline-ta-insi-hiti.html>].

У соціальних мережах набула популярності пісня, присвячена ударному безпілотнику «Байрактар ТБ2», автор – Тарас Боровок, кадровий військовий: *Зі сходу припхались до нас барани / Для встановлення великої країни. / Найкращій пастух баранячих отар / Байрактар... Байрактар...* [<https://www.youtube.com/watch?v=828xmcujEaI>]. Від основи іменника *байрактар* фіксуємо новотвір **байрактар-щин-а** на позначення надмірної появи патріотичних пісень від таких виконавців, які досі не були їх прихильниками: *«Вслухайтеся в слова цієї пісні. Ви її, до речі, не почувате на наших радіостанціях, які заповонила „патріотична” байрактарищина»* [<https://www.facebook.com/les.vakula>].

На основі слів **джавелін** та **бджоли** способом контамінації, тобто накладанням основ цих мовних одиниць, утворилося нове слово **бджовеліни** – ‘бжолі, які покусали насмерть ворога’. Зокрема, таку назву фіксуємо в заголовках телеповідомлень: *«Надвірнянські „бджовеліни” на озброєнні у ЗСУ»*. У матеріалі йдеться про те, що *«захищати Україну від російських загарбників допомагають українцям навіть комахи. І поки у світі думають про надання нашій державі важкої зброї, на озброєнні української армії є не лише бойові гуси і голуби, а й надвірнянські бджоли. У місцевих садах, цвітуть вишні і тут кипить робота. Комахоспецназ готували всю зиму* [https://www.youtube.com/watch?v=cTEosEy_TDs].

У соцмережах з'явився мультиплікаційний фільм під назвою **«Бджовеліни. Конотопська відьма Галька»** [<https://www.facebook.com/watch/?v>].

Творення лексеми **бджовеліни** простежуємо й з актуалізування іншого семантичного компонента іменника **бджоли** – ‘працьовитість’: *«Хто такі коломийські „бджовеліни” і як вони допомагають Україні»* [<https://suspihne.media/235079>]; *«„Бджовеліни” – так називають себе майстри швейного цеху у волонтерському центрі при Народному домі у Колодії на Івано-Франківщині. Всього тут працюють приблизно*

200 людей. Вони шийть речі для українських військових, плетуть маскувальні сітки, виготовляють цигарки для солдатів, а також готують їжу та приймають гуманітарну допомогу для ЗСУ і вимушених переселенців» [<https://www.ratusha.if.ua/>].

Отже, у час воєнних подій простежуємо надзвичайно активні мовні зміни, спрямовані на актуалізування лексики певних тематичних груп, їх стрімке збагачення новими мовними одиницями, які мають різну перспективу щодо подальшого закріплення в мові. Появу лексичних інновацій часто підкріплюють візуальні та звукові образи через мистецькі твори (пісні, вірші, відеокліпи, ролики, мультфільми, меми та ін.).

Література:

1. Гриценко С. П. Мовні інновації російсько-української війни 2022 року. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Вип. 32. Ч. 2. 2022. С. 9–13.
2. Данилевська О. М. Мова в революції та революція в мові. Мовна політика Центральної ради, Гетьманату, Директорії УНР. Київ, 2009. 176 с.
3. Трач Н. С. «Разом – сила!»: Риторика українського спротиву. Соціолінгвістичні есеї. Київ : ТОВ «Вод-во „Кліо”», 2015. 144 с.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ФЕМІНІЗАЦІЇ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Джанда Г. Б.

викладач-методист,

*заступник директора з навчально-методичної роботи
Фаховий коледж Закарпатського угорського інституту*

імені Ференца Ракоці II

м. Берегове, Закарпатська область, Україна

Із огляду на сучасні суспільні події й розвиток мовно-культурних тенденцій з'являється можливість лаконічніше висловлювати свою думку та відмежуватися від тоталітарного російськомовного дискурсу в Україні. Новітні гендерні тенденції в суспільстві актуалізували проблему вживання іменників-фемінітивів.

Дослідження фемінітивів/фімінітивів ведуться в декількох напрямках. Із погляду гендерної лінгвістики фімінітиви вивчають М. Гінзбург, Т. Архангельська, О. Малахова, О. Синчак; М. Федурко

аналізує лінгвокультурологічний аспект фемінітивів. Науковці М. Брус, А. Архангельська, А. Нелюба досліджують походження та історичний розвиток фемінізмів; предметом досліджень мовознавців І. Фекети, С. Семенюк, Я. Пузиренко, Т. Нестеренко є особливості творення та вживання іменників-фемінізмів. Творення та вживання фемінітивів має такі проблемні складові:

- по-перше, у суспільстві не сформувалося позитивне сприйняття фемінітивів; частина опитаних осіб не бачать у фемінітивах необхідності та сенсу;

- по-друге, вживання фемінітивів в українській мові ще остаточно не внормовано, невизначеність призводить до появи різних варіантів і певних вагань у виборі правильної назви.

Попри неоднозначне ставлення суспільства до фемінізмів, вони все частіше з'являються в усному мовленні та засобах масової інформації.

Сучасна тенденція до творення і вживання фемінітивів, насамперед співвідносних із маскулінативами, і рідше з іншими словами, є виявом тих процесів, які мають давні історичні корені, що сьогодні відроджуються як питомі мовні ознаки [1, с.286].

У польській, чеській, словацькій мовах фемінізми вживають в різних стилях. В англійській мові уникають будь-яких форм, що вказують на стать у назвах професій. У німецькій мові кожна назва людини за професією чи видом занять подається у формах жіночого й чоловічого родів. Німецькі мовознавці зібрали 8 тисяч жіночих назв, а скільки фемінітивів в українській мові – конкретної цифри покищо немає. У «Словнику української мови в 11 томах» налічується 3500 фемінітивів, приблизно 2500 жіночих назв є в «Російсько-українському словнику» Агатангела Кримського, але окремі з них не вживаються в сучасній українській мові. 2000 слів зібрано у Вебсловнику жіночих назв української мови. Укладачка вебсловника, філологиня О. Синчак, у передмові констатує: «Якщо порівняти кількість зібраних фемінітивів на початку 2000-х і у 2021 році, то зауважмо, що тепер їх стало більше майже в 20 разів. І хоча найменування жінок віддавна становили окрему підсистему слів української мови (про що свідчать праці М.Брус, С.Семенюк та ін.), однак саме сьогодні вони належать до однієї із найбільш активних і динамічних її категорій. Очевидно, невинне творення нових фемінітивів спричинено насамперед позамовними чинниками: зростанням ділової і громадської активності жінок в українському суспільстві та ширшими процесами демократизації» [4].

«Український правопис» (§ 32, п. 4) 2019 року не встановив нових правил, що регламентували б уживання фемінітивів, у ньому

зафіксовано давно усталені моделі їх творення «за допомогою суфіксів -к-а, -иц-я, -ин-я, -ес-а, що не викликає сумнівів чи заперечень, а найбільше труднощів пов'язано із використанням твірної бази, яка відображена в правописі невеликою мірою» [1, с. 288]. Із урахуванням напрацювань укладачів нового українського правопису [5, с. 39], дослідниці мови О. Синчак [4], групи авторок підручника, виконаного в межах наукової програми Інституту народознавства НАН України та громадської організації «Центр культурно-антропологічних студій» [2, с. 121] основні правила утворення фемінітивів можемо узагальнити в таблиці 1.

Таблиця 1

Маскулінітив (іменник чоловічого роду)	Суфіксальний спосіб	Фемінітив (іменник жіночого роду)
автор, депутат, читач, прем'єр, економіст, юрист, міністр	-к- (-а)	авторка, депутатка, читачка, прем'єрка, економістка, юристка, міністерка
козак, співак, первак, дивак	-к-//-ч- (-а)	козачка, співачка, первачка, дивачка
барон, поет, патрон, критик	-ес- (-а)	баронеса, поетеса, патронеса, критикеса
безбожник, грішник, засновник, очільник, радник	-иц- (-я)	безбожниця, грішниця, засновниця, очільниця, радниця
підприсмець, посадовець,		підприємниця, посадовиця
переможець, моротворець	-н- + -иц-(-я)	переможниця, миротвориця
князь, граф, лемко, майстер	-ин-(-я)	княгиня, графиня, лемкиня, майстриня
кравець, продавець, пловець,		кравчиня, продавчиня, пловчиня,
шеф, ворог, член, філолог		шефиня, ворогиня, членкиня, філологиня
митець, виборець, фахівець, борець		мисткиня, виборчиня, фахівчиня, борчиня

У випадку складних ситуацій учені, лідером серед яких був професор О. Пономарів, рекомендують послуговуватися ресурсами української мови, її гнучкістю. Якщо важко знайти вдалу милозвучну форму жіночого роду, можна застосувати інший спосіб. Назви *математичка, фізичка, біологічка* із суфіксом -ичк-, який, на поширену в суспільстві думку, не є нейтральним і додає зневажливого значення, можна замінити сполученням слів: *спеціалістка з математики, вчителька фізики, фахівчиня з біології*. Замість слова *посолка* від форми чоловічого роду *посол* пропонують шанобливо звертатися: *пані посол* [3, с. 83] або ж вживати іншомовне – *амбасадорка*.

На даному етапі розвитку сучасної української мови явище фемінізації переважає в розмовному, публіцистичному та художньому стилях. Дискусійним серед мовознавців є питання щодо вживання фемінітивів-новотворів у науковому й офіційно-діловому стилях мовлення.

Утвердження жінки в різних сферах професійної діяльності потребує внормування відповідних найменувань у мові. Виконання цього завдання вимагає переосмислення змін у суспільстві та подолання стереотипів, спонукає науковців до пошуку шляхів урегулювання проблемних питань в українському дискурсі задля забезпечення якості професійної підготовки й успішного розвитку майбутніх фахівців.

Література:

1. Брус М. П. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування : монографія. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. 440 с.
2. Маєрчик М., Плахотнік О., Ярманова Г. Гендер для медій. *Підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей*. Київ : Критика, 2017. 220 с.
3. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради : навч. посібник 2-ге вид., стереотип. Київ : Либідь, 2001. 240 с.
4. Синчак О. Вебсловник жіночих назв української мови. Львів, 2022. URL: https://r2u.org.ua/html/femin_details.html/
5. Український правопис. Київ : Науково-виробниче підприємство «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2019. 392 с.

METAPHOR AS AN INSEPARABLE TOOL FOR ENRICHING LITERATURE AND CREATING VIVID IMAGES

Dzyubynska Kh. A.

Candidate of Pedagogical Sciences,

*Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Languages
named after Yakym Yarema*

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
Lviv, Ukraine*

A metaphor is a figure of speech and a kind of figurative language. They are used not only in order to show the comparison between two things or objects, but so as create to a mental picture of it. Metaphors create a beautiful blend between concepts, to form comparisons between a particular behaviour, concept or a feeling with something impractical or unrelated to it. According to Chudinov A. P. “metaphor is as a basic mental operation that unites two conceptual spheres and creates an opportunity to use the structuring potential of the source sphere with the help of a new sphere” [6, c. 7]. Another definition of metaphor is given by Kubriakova Ye. S.: “Metaphor is a statement about the properties of an object on the basis of some similarity with the already indicated in the reinterpreted meaning of the word” [5, c. 64].

Metaphor as a linguistic phenomenon, which occurs not only in oral speech, but also in written. The great importance of metaphor lies in its use in works of art. There isn't a single author who wouldn't use them to describe characters, various phenomena and actions vividly.

In spite of the fact that the problem of metaphor has a long history, in linguistics the mechanisms of metaphORIZATION has been dealt mainly in the semasiological aspect – based on the comparison and analysis of ready-made linguistic meanings of linguistic metaphors. The linguistic metaphor is based on associative links reflected in connotative signs, which convey information either about the everyday experience of a certain language group, or about its cultural and historical knowledge. For example: "mountain is a high and rocky formation of stones, so that is why smth big, huge and high can be called a mountain. The cause of metaphorical transfer can be subject-logical connections that show linguistic experience of the speakers.

As for the functions, it represents a host of them, namely:

1) Nominative function. Having the ability to create figurative meanings in a word, it deprives us of the necessity to form countless number of new ones. Without metaphor, word-making would be endless.

The unique role of metaphor in naming systems is due to the fact that, thanks to a metaphor, the balance between inexplicable or almost incomprehensible, simple naming and clear, transparent, crystal naming is restored.

2) Informative function. One of its features is to create the integrity, and panoramic image. It makes us look in a new way at the meaning of specific vocabulary, which become the foundation of any metaphor.

3) Mnemonic function. Metaphor facilitates the memorization of information. Increased memorability of the image is due to its emotional and evaluative nature.

4) Genre-forming function. It means that a metaphor is inseparable in creating a certain genre in literature. Especially, it is often used in riddles, proverbs, odes, lyric poems and aphoristic miniatures.

5) Explanatory function. It plays a vitally important role in educational and popular science literature, as it promotes the understanding of complex scientific information and terminology. The explanatory function of metaphors gives us linguistic support when studying physics, music, biology, astronomy, painting, when studying any craft [4, c. 14].

6) Emotional and evaluative function. Metaphor can easily affect the addressee of speech. It causes an emotional and evaluative reaction of the speech addressee. Even though, it can change its value to the opposite or vice versa, in unexpected context.

7) Conspiring function. Metaphor is used to add a secret meaning. The great role of metaphor in the creation of Aesop's language, but in a literary work it is more appropriate to talk about metaphorical coding than about the conspiracy of meaning.

8) Game function. Sometimes it is used to create a comic effect, as one of the forms of language play. In this aspect, metaphor is widely used in works of art. Especially when talking about proverbs – it is mostly ethical, whereas in sayings it is playful,

9) Ritual function. The metaphor is traditionally used in greetings, holiday toasts, as well as when expressing sympathy.

Concerning the types of metaphors, as they can refer to different spheres and notify various notions, the most common of which are the following:

1. Metaphors showing emotions, for example: to feel blue, heart of gold, ocean of love, cold-hearted, to be red hot with anger; 2. Metaphors showing behavior, for instance: to be a bad seed, a bull in a china shop, a wild goose chase; 3. Metaphors concerning love, such as: my heart was broken, love is a rose with thorns, to be head over heels in love; 4. Metaphors depicting world around us: the curtain of night fell upon us, the stars are sparkling diamonds, the clouds are balls of cotton, the lightning was fireworks in the sky; the kids were just a bunch of lazy dogs.

It is a common knowledge that a lot of famous and prominent poets as well as writers both in Ukraine and abroad used metaphors to enrich and make their works more vivid, among them are: Taras Shevchenko, Lesya Ukrainka, Ivan Franko, Pavlo Tychyna, Volodymyr Sosiya, William Shakespeare, Ray Bradbury, Emily Dickinson, F. Scott Fitzgerald, Mike Stoller, Virginia Woolf and the list is endless as metaphor is one of the best ways not only to express ideas, thoughts and emotions, but also to influence the reader and leave a footprint in his/her memory.

Let us take Shevchenko's works where he constantly vivifies the descriptions, for example in "Haidamaky" he writes "the rapids of the river are roaring, angry, singing something terrible", the Dniro is angry at us, we can hear "the cry of Ukraine". Also in his "Ivan Pidkova" "guns roar" (but it can be done only by animals), "tombs are talking with winds" (as people do), "the blue sea moans" (but it can be done by people). A lot of attention is paid to the heart "it hurts and cries, doesn't sleep like a hungry child" in "Kobzar" and on the contrary "heart revives and laughs as it looks at Ukraine" in "Caucasus".

Finally, metaphors play an important role in creating an image and reflecting it in readers' imagination and in such a way make them more memorable and bright.

Bibliography:

1. George Lakoff. *Metaphors we live by*. University of Chicago press, 2023. 242 p.
2. Gillan Lazer. *Meanings and metaphors*. London : Cambridge University Press, 2023. 141 p.
3. Gorydon Hammond. *Hypnotic suggestions and metaphors*. WW. Norton&Company, 1990. 624 p.
4. Булигіна Т. В., Крилов С. А. Категорії – В.: еЛС, 1990. 341с.
5. Кубрякова О. С. Частини мови в ономаціологічній освітленні. М., 1978. 115 с.
6. Чудінов А. П. Теорія метафоричного моделювання на сучасному етапі розвитку. *Лінгвістика* : Бюлетень Уральського лінгвістичного суспільства. Єкатеринбург, 2000. Т. 5. 320 с.

ЛЕКСИЧНІ НОРМИ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ МОВЛЕННЕВОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ФАХІВЦЯ

Дроботенко В. Ю.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Київський університет імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

Актуальність заявленої теми впливає вже з назви – для кожного з нас прямо чи безпосередньо порушена проблема оволодіння лексичними нормами як своєю професійною мовленнєвою майстерністю.

У непростий для нашої країни час, час лихоліття, ми повинні дбати про свій лексичний запас і розвивати свою мовленнєву компетентність, оскільки саме це є віддзеркаленням нашої цілісної національної ідентичності. Саме у доборі лексичних засобів ми виявляємо себе як народ із віковою автохтонною культурою, зберігаємо нашу історію та засвідчуємо зв'язки з іншими культурами. Лексичний склад постійно перебуває у безперервному русі й найпершим реагує на трансформації, що відбуваються в нашому суспільстві.

Під лексичними нормами, зазвичай, розуміємо норми слововживання (використання слів відповідно до властивих їм значень, із урахуванням можливої сполучуваності з іншими лексичними одиницями). Такі норми фіксують у тлумачних та інших спеціальних словниках і підтверджують відповідними правилами. Усталенню норми передують ретельний відбір слів.

Різні аспекти лексичних норм мови фахівця були предметом наукових розвідок Н. Бабич, С. Єрмоленко, С. Карамана, Т. Коць, Л. Мацько, З. Мацюк, М. Пилинського, О. Пономаріва, Л. Струганець та ін.

Традиційним підходом до розгляду лексичних норм є виявлення типів лексичних помилок і аналіз їх у мовленнєвій діяльності фахівця без урахування національного підґрунтя сучасної української літературної мови. З огляду на це, потрібно посилити зацікавленість аудиторії до удосконалення лексичних норм, а водночас і загальну спонукальну мотивацію до опанування такими нормами через з'ясування головних тенденцій у розвитку сучасного словникового складу: глобалізації та націоналізації (етнізації), окнижнення та орозмовлення нашого мовлення, субстандартизації та пуризації.

Зважаючи на мовні смаки, моду та мовну економію можна пояснити дотримання чи порушення лексичних норм.

На жаль, сьогодні мову засмічено канонізованою та неканонізованою суржиковою лексикою, англіцизмами, сленгізмами, вулгаризмами тощо. Натомість українська мова має свої оригінальні слова, проте ми чи то нехтуємо ними, чи не здогадуємося про їх існування. Якщо коротко сказати про нашу лексику, то в ній – образ реальної дійсності (*лютий, березень; покликання; уподобайка; втім; доробок, напрацювання* тощо). Звернімо увагу на автентичні лексеми, якими варто послуговуватися для засвідчення високого рівня професійної мовленнєвої майстерності:

Чуємо / говоримо	Актуалізуємо / уживаємо
<i>Не в змозі, не в стані</i>	<i>Не годен (годна, годні), не в силі</i>
<i>З ким завгодно</i>	<i>Будь із ким</i>
<i>Не так і складно</i>	<i>Зовсім просто</i>
<i>Достатньо жорстко</i>	<i>Досить твердо (жорстоко, суворо)</i>
<i>Почуття власної гідності</i>	<i>Самоповага</i>
<i>Співвітчизник</i>	<i>Земляк</i>
<i>Обнадійливий</i>	<i>Багатонадійний</i>
<i>Гострокінцевий</i>	<i>Гострий, шпичастий</i>
<i>Болезаспокійливий</i>	<i>Протибольовий</i>

Отже, мовленнєва професійна майстерність залежить від правильного влучного добору лексичних засобів, від уникнення помилкового вживання паронімів і міжмовних омонімів, від збагачення сучасного лексикону. Опановуючи лексичними нормами, ми зможемо очистити рідну мову від суржику, обценної лексики, повернути їй і собі національне обличчя.

СУЧАСНИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРОЦЕС У ШКІЛЬНОМУ ВИВЧЕННІ: АКСІОЛОГІЧНИЙ ТА ЕСТЕТИЧНИЙ ВИМІР

Іванишин М. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри зарубіжної літератури та полоністики
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені І. Я. Франка
м. Дрогобич, Львівська область, Україна*

Основною тенденцією шкільної літературної освіти у контексті переходу до «Нової української школи» є діяльнісний підхід – підготовка учня до життя, формування у нього низки компетентностей, серед яких читацька компетентність є базовою. Вона передбачає серед іншого й орієнтацію на актуальний видавничий ринок, уміння давати оцінку не тільки канонічним високохудожнім творам, а й жанровим, масовим, до яких відносять також і дитячу чи підліткову літературу. У різних варіантах чинних програм щоразу значне місце відводиться сучасній літературі в юнацькому читанні. За змістовим наповненням ця програмна рубрика містить як твори нішевої дитячої чи підліткової літератури, так і твори із сучасного літературного процесу загалом.

Уявлення про сучасний літературний процес та його аксіологічну та естетичну парадигму учні формують із основного змісту програми та текстів для позакласного читання, котрі мають різну естетичну природу і ціннісні орієнтації. Термінологічно тут варто розрізняти сучасну власне юнацьку літературу (дитячу, підліткову) (твори Й. Ягелло, Б. Космовської, М. Гутковської-Адамчик, М.-К. Пекарської, К. Нестлінгер, Н. Гейман та ін.) та тексти із масової сучасної літератури (Р. Бах, П. Коельйо), однак Ромен Гарі чи Мо Янь не належать, запропоновані для юнацького читання, не є ні юнацькими чи масовими.

Однією з визначальних рис дитячої (підліткової) літератури є її жанровість, тобто функціонування за певними жанровими закономірностями, що робить її схожою із визначенням масової літератури. Здійснюючи огляд такої літератури у контексті методології жанрології, Т. Качак зазначає, що «Основними аспектами, які об'єднують усі жанри літератури для дітей у систему, є наявність казкового, ігрового, пригодницького, фантастичного елементів як змістових й формальних якостей твору, жанрозначущих компонентів» [3, с. 235], а за стильовими ознаками сучасна юнацька література типологізується на реалістичну, реалістичну та реалістично-

фантастичну, причому, як і в сучасній масовій літературі загалом, юнацька теж піддається жанровим трансформаціям.

У контексті компаративного підходу до формування канону сучасної дитячої літератури на українському та німецькому ґрунті та термінологічного визначення літератури для дітей та юнацтва У. Гнідець робить висновок про три критерії таких текстів: «інтернаціональність, інтеграція в дитячу літературу всіх жанрів, відкритість до сучасності як продовження традиційного канону» [1, с. 80]. Такі ж риси притаманні й сучасній масовій літературі. Можемо додати ще трансформацію жанрів, нові метажанрові утворення, інтермедіальність однієї та іншої нішевої літератури, побудова тексту за жанровими канонами, «проговорювання» важливих тем і актуальних проблем у контексті аксіологічної парадигми сьогодення засобами художнього слова: ейджизм, булінг, екологія, самореалізація, проживання в іншому культурному просторі, проблеми з інтеграцією тощо.

Сучасний літературний процес функціонує у багатьох вимірах, часто успіх книжки визначається її медійністю, комерційним успіхом, екранізацією і важливістю тематики для суспільства, а на такі запити може відповісти й масова література. С. Криворучко виділяє такі ознаки масової літератури: «чистий жанр», «антиакадемізм» на рівні систематизації матеріалу, використання «технік попередньої літератури», «схематичний сюжет», «комерційний успіх», відсутність ідіостилю автора, натомість орієнтованість на середню літературну норму тощо, а «естетичними засадами масової літератури є розважальність, комерційний успіх, жорсткі структурні умови тексту» [4, с. 32–33].

Тому програмна рубрика «Сучасна література в юнацькому читанні» є неоднорідною з точки зору жанровості, вона містить як твори для юнацького читання, у котрих порушуються важливі для підлітків проблеми, так і твори масової літератури, а також і твори високохудожні, «з високої полиці». Об'єднувальним фактором такого добору є мета формування обізнаного, компетентного учня-читача, здатного розуміти жанрові та естетичні особливості різнорівневої літератури.

Література:

1. Гнідець У. Канон літератури для дітей та юнацтва. *Слово і час*. 2014. № 8. С. 72–80.

2. Зарубіжна література. Програма для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання ; гол. авт. кол. Юлдашева Л. П. *Зарубіжна література*. Рівень

стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <http://surl.li/dgkne>; <http://surl.li/euwwg>

3. Качак Т. Особливості жанрової системи сучасної української прози для дітей та юнацтва. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2017. № 4(40). 2018. 3(47). С. 229–240.

4. Криворучко С. Література країн Західної Європи межі ХХ–ХХІ століття : підручник. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. 248 с.

ФОЛЬКЛОРИЗМ ПОЕМИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «САМСОН»

Качмар М. Б.

*кандидат філологічних наук,
викладач української мови та літератури
Львівське вище професійне художнє училище
м. Львів, Україна*

Народна творчість як цінне джерело національної свідомості, ментальності, безперервного зв'язку поколінь була і залишається одним із основних ідентифікаційних маркерів. Тому використання фольклору в багатьох сферах культури, що отримало назву «фольклоризм», є цілком логічним та природним, особливо у важкі для нації періоди. Серед визначень цього терміна заслуговує на увагу значне використання фольклоризму в літературі. Його розуміють як «свідоме звернення письменників до фольклорної естетики»: запозичення та інтерпретації жанрових структур, тем, мотивів, образів, використання художніх засобів фольклору тощо [1, с. 729].

Усна словесність була одним із пріоритетних дороговказів творчої діяльності представників різних літературних епох та стилів, особливо романтиків у першій половині ХІХ століття та неоромантиків кінця ХІХ – початку ХХ століть. Саме до останніх відносять літературознавці й Лесю Українку. Лариса Семенюк зазначає, що «розглядаючи питання про характер фольклорно-літературних взаємин у творчості Лесі Українки, насамперед треба взяти до уваги той факт, що її фольклоризм був «природним», успадкованим від матері й родинних традицій Косачів-Драгоманових, де щиро цінувалися народна словесність і народне мистецтво. Леся Українка зростала в атмосфері пошанування всього, що було пов'язано з українською нацією, народом, – і це стало тим підґрунтям, на якому формувався фольклоризм її майбутньої

творчості» [2, с. 178]. Окрім цього фактору, визначальними у використанні усної словесності стали такі чинники, як: приналежність до того чи іншого творчого методу; літературні тенденції порубіжжя, що стимулювали потребу індивідуально-авторського осмислення фольклору; підневільні умови розвитку української літератури, потреба захисту національної ідентичності, зокрема й шляхом використання народної творчості; психологічний фактор, співзвучність фольклорних тем і мотивів особистим переживанням авторки; фактор естетичний, себто використання ідейно-художнього досвіду народу в літературі з метою підвищення її ідейної, виховної та естетичної дієвості [2, с. 180–181].

У творчості Лесі Українки переосмислення зазнали й біблійні легенди, зокрема в ранній поемі «Самсон». Цей твір, перший на тематику Святого Письма, поетка написала в 1888 році в Колодяжному. Поштовхом до його створення міг бути, на думку дослідників, вплив Олени Пчілки, яка використала мотиви Книги Суддів у поемі «Дебора». М. Шевчук, аналізуючи поему, зазначає, що Леся Українка сполучала пласти традиційних сюжетів і пласти національної дійсності, прочитувала традиціоналізовані події та характери у плані сучасного, зокрема національного світобачення та світорозуміння [3, с. 148–149]. Автор також наголошує на тому, що «поема «Самсон» має виразні риси стилізації під українську народну творчість, що було характерно для ранніх творів Лесі Українки» [3, с. 149]. Спробуємо означити певні риси фольклоризму твору, провести паралелі із жанрами народної словесності, простежити певні алюзії письменниці на зразки усної літератури. В основі поеми біблійна легенда про Самсона – останнього та найвідомішого із суддів давнього Ізраїлю. Аналіз сконцентруємо довкола двох центральних вузлів твору: боротьби Самсона із філістимлянами та його відносин (кохання) із Далілою, жінкою, через яку герой втратив свою силу.

За твором Лесі Українки, Самсон змалку був обраний Богом, названий назореем Божим. Цитуємо: «І кучерів моїх ще з того часу/Холоднее залізо не стинало» [4, с. 24]; «Мій волос має силу превелику,/Мене не подола весь люд ворожий./Хоч би його зібралось тут без ліку,–/Бо надо мною дух витає Божий» [4, с. 24]. Подібне звучання має цей епізод в біблійній історії: ангел сповіщає матері Самсона про народження сина і просить її не пити вина та не їсти нечистот, «бо бритва не торкнеться його голови, бо дитя те буде Божим назореем від утроби, – і він зачне спасати Ізраїля з руки філістимлян» [5, Книга Суддів, 13, 5]. В українській фольклорній традиції символом та вмістилищем сили Самсона стають три незвичайні волоски: Самсон був дуже сильний, мав три ангельські волоски в голові, «куля го сі не

імаш» [6, с. 35–36]. Як бачимо, тут Леся Українка використала біблійний епізод про походження незвичайної сили Самсона, якою він перемагає численних ворогів: «Після схопив я щелепи ослині,/Що коло мене там лежали долі,/Багато ворогів поклав я по долині,/Котрі ж zostались, розігнав по полі» [4, с. 23]; «Я розгнівись тоді, в мене вступив Дух Божий,/Мов льон горілий, пута всі розпались» [4, с. 23]. Саме в цих поетичних епізодах боротьби з філістимлянами простежуємо синтез біблійних запозичень та авторської інтерпретації народних легенд й історичних пісень, для яких характерна гіперболізація властивостей героя у боротьбі з ворогами. За народними легендами, Самсон «їдного разу, як пішов він на войну, то сам всіх побив і ни змучив сі» [6, с. 34]; «Якби Бог дозволив, то він би владав цілою землею, як ябком» [6, с. 37]. Подібні паралелі простежуємо в історичній пісні про Данила Нечая: «Ой не встиг козак Нечай на коника спасти,/Взяв ляхами, як снопами, во два ряди класти» [7, с. 8]. Дослідники поеми «Самсон» вказують на те, що в тексті події біблійної історії накладаються на події історії України: «на рівні зміст – це тема визвольної боротьби іудеїв проти поневолювачів, образ Самсона – як ідеолога і героя цієї війни» [3, с. 149]. Підтверджують це ідейно-сміслові зв'язки твору із зразками усної словесності. Самсон є оборонцем рідної землі, очолює військо, веде його у бій, здобуває перемогу: «То йде Самсон, веде потужні лави/З кривавого страшного бойовиська./Він залучив собі багато лави, –/В сей день розбив він філістимське військо» [4, с. 21]. У Біблії відсутні такі мотиви, як: Самсон веде, очолює потужне військо, яке повертається з кривавого бою, перемогою над ворогом він здобуває собі велику славу. Можна провести певні паралелі з історичними піснями: «А я ляхів не боюся/ І гадки не маю –/За собою великую/Потугу я знаю...» («Чи не той то хміль») [7, с. 4]; «Аж з-за гори високої горде військо виступає/ А поперед Морозенько сивим конем виграває» («Ой Морозе, Морозенку») [7, с. 5]. Авторське опрацювання образу Самсона-оборонця рідної землі Леся Українка поглиблює мотивом «Самсон – єдина надія народу Ізраїлю та оборона перед ворогом: «Тоді надію у тобі єдину/Ізраїль мав – і ти обороняв країну» [4, с. 23]. Схоплення Самсона зумовлює трагічно напружену колізію: горе красві палестинському, недоля його спіткала, бо «Самсон, заступник твій, надія та єдина,/Відкрив чужинці свою міць таємну» [4, с. 25]. Взаємозв'язок героя та долі народу, в обороні якого він стоїть, типовий також для української фольклорної традиції. Так, у думі про Івана Богуна полковник Хмельницького говорить: «Слава богу і хвала гетьману,/Що не дав нас у неволю, ляхам на поталу!» [8, с. 62]. Цей мотив логічно пов'язаний із іншим структурним компонентом,

зумовленим українським національним характером та відповідно зразками народної словесності. Почуття обов'язку перед рідним народом настільки велике, що головний герой здатен на самопожертву заради нього: «А потім дужі руки дав собі зв'язати/І сам в неволю ворогам віддався» [4, с. 23]. Українські фольклорні герої також, ризикуючи власним життям, рятують інших: Маруся Богуславка в однойменній думі випускає з темниці сімсот невольників [9, с. 24–27].

Уплив дум на поему «Самсон» найбільше простежується в епізодах, які зображають перебування героя в неволі. Цитуємо уривки з поеми й наводимо відразу паралелі з народних ліро-епічних творів: «Самсона у кайдани закували,/В його недолі ворогам забава!/Самсону очі ясні повиймали, –Плач, люд Ізраїля! В темниці твоя слава!» [4, с. 25]; «В темній темниці, в кайданах закутий,/Сильний колись-то Самсон той сидить,/Тяжку думу гада – й забутий/Жаль його серце знебуле гнітить» [4, с. 26] – «Там стояла темниця кам'яная,/Що у тій то темниці пробувало сімсот козаків, бідних невольників» («Дума про Марусю Богуславку») [9, с. 24]; «Они десять літ пробували в неволі,/То Іван Богославець сидя собі думає і гадає,/До козаків словами промовляє» («Іван Богославець, гетьман запорозький») [9, с. 20]; почувши насміхання Даліли, Самсон зводить до Бога безсилі руки, просить повернути силу хоча б на годину, щоб помститися [4, с. 28] – «Тоді бідні, безщасні невольники на коліна упали,/Вгору руки підіймали,/Господа милосердно прохали та благали...» («Плач невольників») [9, с. 6].

Риси українського фольклору помітні також у змалюванні історії кохання Самсона й Даліли (жінки, яка обманом вивідала таємницю його сили). У Біблії цій темі присвячено одну фразу. Жінка-блудниця Даліла промовляє до Самсона: «Як ти говориш кохаю тебе, а серце твоє не зо мною...» [5, Книга Суддів, 16, 5]. Поетеса розкриває, деталізує цей епізод під впливом пісенної традиції. Даліла провадить із Самсоном щиру розмову: «Вона веде його з собою у палати,/Провадить щиру, любую розмову» [4, с. 21] (у народній пісні – «Ой зійди, зійди, ой зійди, зійди,/Зоренько вечірняя,/Ой вийди, вийди, ой вийди, вийди,/Ти, розмово любая!» [10, с. 99]). Заради кохання героїня готова відщуритися родини: «Для тебе відщуралася я родини/Хоч би збулася я і батька, й брата, – /Кохання нашого щасливі години/Були б для мене милая заплава» [4, с. 22] (за народною піснею, «Голуб сивий, голуб сивий,/Голубка сивіша:/Батько рідний, мати рідна,/Дівчина миліша» [10, с. 103]). Даліла вмовлянням та пестощами домагається свого: «Вона ж вмовля його лагідними речами,/І прилуча до пестоців благання./На личку усміх ясний бореться з сльозами,/Що сяють в очах, мов роса порання» [4, с. 24]

(у народній пісні «Любить, любить та ще й приголубить,/До серденька пригортає,/Да серденьком називає» [10, с. 85]). Отож, можемо виокремити художні засоби народнопісенного походження, які Леся Українка використала у своєму творі: щира, люба розмова, щасливі години, рука гарна, усміх ясний, звертання мила, моя зоре, милий, Даліла люба, хорошая Даліла.

Отож, у розвідці означено певні риси фольклоризму поеми «Самсон» Лесі Українки, проведено паралелі із жанрами народної словесності (легендами, думами, історичними піснями, родинно-побутовою лірикою), простежено певні алюзії письменниці щодо фольклору. Леся Українка, запозичивши біблійну історію про Самсона, розвинула її у новому ключі, звернувши особливу увагу на патріотичні мотиви захисту рідної землі, самопожертви заради народу. Велику вагу в літературному опрацюванні сюжету мали зразки народної творчості, вплив яких простежуємо на різних рівнях: ідейно-тематичному, мотивному, художньо-стилістичному.

Література:

1. Харчишин О. Фольклоризм. *Українська фольклористична енциклопедія* / керівник проекту, науковий редактор, упорядник Василь Сокіл. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2018. С. 728–729.
2. Семенюк Л. С. Фольклоризм творчості Лесі Українки: теоретичний аспект. *Леся Українка і сучасність: збірник наукових праць* / упоряд. Н. Г. Сташенко. Луцьк, 2009. Т. 5. С. 177–186.
3. Шевчук М. В. Аспекти інтерпретації біблійного сюжету в поемі Лесі Українки «Самсон». *Вісник Житомирського державного ун-ту ім. І. Франка*. 2001. Вип. 7. С. 148–150.
4. Українка Леся Зібрання творів у 12-ти т. К. : Наукова думка, 1975. Т. 2. 367 с.
5. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Б.м., 1988. 1528 с.
6. Галицько-руські народні легенди. Т. 1. / зібрав В. Гнатюк. *Етнографічний збірник*. Львів, 1902. Т. 12. XI, 215 с.
7. Головацький Я. Ф. Народні пісні Галицької та Угорської Русі. Москва, 1878. Ч. 1. 392 с.
8. Веселка. Антологія української літератури для дітей в трьох томах. Київ, 1984. Т. 1. 551 с.
9. Грушевська Катерина. Українські народні думи. Київ ; Харків : Пролетар, 1927. Т. 1. 176 с.
10. Пісні про кохання / упоряд., вст. ст. та прим. О. І. Дея. К., 1986. 366 с.

ФОРМУВАННЯ ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИХ ЗНАТЬ: НОВІ МАТЕРІАЛИ І МОЖЛИВОСТІ

Коваленко Н. Д.

*доктор філологічних наук, доцент кафедри української мови
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна*

Мова завжди була і є визначальним чинником ідентифікації етносу. На сьогодні залишається актуальною потреба в ґрунтовному та всебічному вивченні національно-культурної складової нації, зростає роль і значення нових досліджень з українського мовознавства, зокрема з діалектології та етнолінгвістики. Ці складові частини, що є засобом прояву духовного багатства етносу, його обрядово-звичаєвої культури, збереження минулих надбань, збагачуються, вбираючи в себе безцінні скарби, які впродовж багатьох століть плекають і зберігають у своїй пам'яті українці. Безперечним є також зв'язок мовних одиниць з етнокulturурою, роль екстра- та інтралінгвальних факторів у формуванні їхньої семантики.

За дослідженнями П. Гриценка, В. Жайворонка, Г. Барилової і К. Глуховцевої, В. Конобродської, Н. Хобзей та ін. визначаємо, що етнолінгвістичний напрям зосереджений на артефактах, віруваннях і звичаях, що відтворюють спосіб існування етносу, на значеннях культурних предметів, що дають змогу підтримувати соціальні взірці життя соціуму [див. 1; 2; 4; 5; 6].

Новий етап розвитку вищої школи спрямований не тільки на переосмислення окремих форм, а й власне змісту навчання. В основі є спрямованість на результат навчання, тобто на те, яку роботу (і на якому рівні) здатен виконувати випускник.

Для фахової підготовки сучасного вчителя-словесника чи майбутнього науковця-філолога особливого значення набувають дисципліни, що покликані допомогти здобувачам вищої освіти усвідомити важливість і наукове значення інформації про різновиди територіального мовлення, традиційну культуру та побут етносу, вербалізацію світобачення. Із дисциплінами «Українська діалектологія», «Етнолінгвістика» пов'язана не лише система знань, яку повинен засвоїти здобувач вищої освіти, це і виховання «свідомого носія національної ідентичності, здатного осягнути світоглядні концепції, культурозорієнтовані теорії та антропоспрямовані практики» [3, с. 5]. Зростає роль і значення новітніх досліджень з етнолінгвістики, яка накопичує образні вторинні номінації, свідчить про специфіку

відтворення національної мовної картини світу, має зв'язок з культурою (духовною та матеріальною) нації.

На основі територіального мовлення здобувачі вищої освіти можуть спостерігати цінні елементи культурного коду та архаїчності, досліджувати народне сприйняття та розуміння будови світу і його законів, всебічного життя людини, що виявляється в номінаціях та закодованих виразах – фразеологізмах.

Емпіричні бази сучасної української діалектології та етнолінгвістики, ґрунтовні дослідження ареалогії мовлення утвердили особливий статус текстів зв'язного говіркового мовлення як багатовимірною, комплексною, самодостатнього джерела з невичерпною інформативністю для багатьох мовознавчих і суміжних наук, адже автентичні спонтанні тексти говіркового мовлення мають усі специфічні ознаки, властиві усній формі висловлення, слугують цінним навчальним матеріалом для спостереження історичних рис розвитку мови та її ареальних різновидів.

Тексти говіркового мовлення є невичерпним матеріалом для наукових досліджень усіх мовних рівнів, саме на такому матеріалі можна простежити універсальність явищ слово- та фразеовживань, коли максимально не навантажена у мові одиниця, у дискурсі стає центральною. Вивчення і системне дослідження лексем, фразем (і власне їхніх компонентів) на матеріалах текстів дає можливість простежити аналогічні явища в різних ареалах однієї мови або на міжмовному просторі, виявити як нефіксовані раніше стійкі сполучення слів, так і відсутність окремих компонентів, стійкість різних діалектних явищ.

Текстографія уможливіло використовувати під час навчання як традиційні прийоми опрацювання мовних одиниць, так і випробувати метод етнолінгвістичного аналізу тексту як конкретної реалізації національної моделі світу. Особливий статус мають фразеологізми, тому що найвиразніше демонструють народну обрядовість через фразеологічну вербалізацію етапів звичаїв чи обрядів. Для досягнення високого рівня інформаційного та дидактичного забезпечення навчання важливо використовувати великі за обсягом тексти зв'язного мовлення про обряди та звичаї – надійне джерело культурно-звичаєвих та діалектних особливостей мешканців певних територій України.

Отже, на матеріалі великих зв'язних текстів говіркового мовлення (в аудіозаписах, траскрибованих) на різну тематику здобувачі вищої освіти, окрім вивчення основних відомостей про територіальну диференціацію української діалектної мови, набувають практичних навичок самостійно аналізувати зв'язні тексти, виявляти й лінгвістично

інтерпретувати основні фонетичні, морфологічні, синтаксичні та лексичні особливості говірок, а також самостійно записувати матеріал для збереження історії мови та фіксації семантичної структури та внутрішньої організації мовних мікросистем.

Література:

1. Барилова Г. К., Глуховцева К. Д. Українська етнолінгвістика : навч. посіб. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. 228 с.
2. Гриценко П. Ю. Інформаційний простір діалектного тексту. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій*. Київ : КММ, 2015. С. 100–118.
3. Гриценко П. Ю., Руснак Н. О., Руснак Ю. М., Струк І. М. Етнолінгвістика: українська мова : навч. посіб. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 432 с.
4. Конобродська В. Л. Курсова і дипломна робота з етнолінгвістики : навч. посіб. Житомир, 2003. 236 с.
5. Хобзей Н. В. Наукові студії: діалектологія, етнолінгвістика, лексикографія : збірник. Львів, 2019. 831 с.
6. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика. Нариси. Київ, 2007. 262 с.

ІННОВАЦІЇ В ЛЕКСИЦІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ПОГЛЯД КРИЗЬ ПРИЗМУ ВІЙНИ

Конопленко Н. А.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української та іноземних мов імені Якіма Яреми

Львівський національний університет ветеринарної медицини

та біотехнологій імені С. З. Гжицького

м. Львів, Україна

Сучасна мовознавча наука інтенсивно вивчає нові лексичні одиниці. Неологізми знаходяться під пильним поглядом лінгвістики, адже лексика активно реагує на зміни у суспільному, політичному й економічному житті. Вона тісно пов'язана з різними історичними подіями, з розвитком науки і техніки, появою новітніх культурних тенденцій. Лексика – найбільш відкрита підсистема мови, що постійно поповнюється новими словами, неологізмами, для позначення

предметів, явищ, процесів, властивостей, понять тощо. Тому існує нагальна потреба вивчення доцільності виникнення і вживання новотворів.

Причини появи неологізмів, їхня класифікація, способи творення, сфери функціонування, основні тематичні групи, вплив екстралінгвальних чинників на розвиток словникового складу – ці та інші питання розглядали у працях Н.Клименко, Є. Карпіловська, Л. Струганець, О. Тараненко, О. Стишов, А.Нелюба, Г. Вокальчук, М. Навальна, Ж. Колоїз, Н. Стратулат, Д. Мазурик та ін. Та інтерес до проблем неології та процесів оновлення лексико-семантичної системи української мови залишається стійким, адже її оновлення інтенсифікується у період бурхливих змін у суспільно-політичному житті країни.

У мовознавчій літературі неологізми витлумачують як «слова чи мовні звороти, що недавно з'явилися в мові для позначення нового або вже усталеного поняття, предмета тощо. Утворюються неологізми за законами певної мови на основі вже наявних у ній способів словотворення, або запозичують з інших мов» [4, с. 263]. До того ж у визначенні сутності цього лінгвістичного поняття поєднано дві складові: об'єктивну (час появи, прикріплення до певних часових меж) та суб'єктивну (психологічне відчуття новизни) [3, с. 39].

Події останнього часу, спричинені військовою агресією московії, призвели до виникнення великої кількості фактичного матеріалу – неологізмів, поява яких зумовлена передусім потребою позначення нових реалій життя. Помаранчева революція 2005 року та Революції Гідності 2013–2014 років сприяли виникненню таких лексичних одиниць, як *тітушки*, *правосеки*, *ватники*, *колоради*, *беркутята*, *майдануті* тощо. Військові дії на Донбасі 2014–2015 років додали до активного вжитку мовців такі лексеми: *окупендум*, *Луганда*, *укри*, *укрофашисти*, *кіборги*, *кримнаш*, *ООС*, *псевдореспубліки*, *псевдореферендуми* та інші [1, с. 53–54].

З початком повномасштабної війни московії проти України, активізувалося вживання у мовленні таких нових слів і словосполучень, як: *спари*, *укропи*, *азовці*, *ЗСУіст*, *колаборанти*, *тероборона*, *бавовна*, *селітра*, *п'ятисотий*, *рашисти*, *русня*, *рюзкі*, *хлопок* тощо [2]. Наприклад: *Не запитуйте в мене про віросповідання, я це з кінця зими затяга ЗСУістка* [5].

Наразі маємо велику кількість нових слів, що увійшли до активного слововживання українців через війну та ще не втратили ні новизни, ні актуальності. З'явилося багато нових слів на позначення:

1) сучасного військового одягу: *мультик*, *мультикам*, *цифра*, *піксель*, *теплик*, *бронік*, *термуха*, *педалі*;

2) військової зброї: *калашмат, покемон, шайтан-труба, весло*;

3) військового спецобладнання: *дрони – птічки, пекельні пташки, мопеди, балалайки, шахіди, дрони-камікадзе*; прилади нічного бачення – *очі й ночніки, окуляри*;

4) військового важкого озброєння: *гради, нептуні, чебурашки, герані, кінджали, іскандери, бледіна*;

5) території, на якій ведуться військові дії: *нуль, передок, зеленка*;

6) власне бойових дій: *дискотека, дзеркальна тиша, приход, есемеска*;

7) військового харчування: *балабаси, ніштяки, мамалига, тушняк*;

8) військової техніки: *мотилига, бега, корч*.

Негативне та зневажливе ставлення до агресорів прослідковується у таких номінативах: *мордор, рашка, раша, ерефія, московія, кацанія, терраша, орки, мобіки, чмобіки, чмоня, аналоговнет, тіктошники, тікток-війська, чевекашники, вагнерівці, кадирівці, русо-нацисти, зайди, заблуди, засранці, з-окупанти, головорізи, з-патріоти, з-трофеї, свинособаки, швайнокарасі, ванька, бандероль, дебахнулько, пушкініст, пуглер, пуглерюгенд, няш-мяш, консерва*. Наприклад: *Всрані орки вдерлись до моєї домівки в Гостомелі, розграбували весь дім, це й поналивали в чарки оливкову олію, думаючи, що то алкоголь* [5].

Так, у «Вікіпедії» з'явився термін «*рашизм*» на позначення ідеології та практики воєнничого російського шовінізму, що прагне ліквідувати українську державність та знищення українців як націю.

На хвилі патріотизму й захопленням новою дієвою зброєю з'явилися нові власні імена та прізвиська. Так, *Патронами, Джавелінами, Чорнобаївками та Байрактарами* почали називати тварин, а *Байрактаром, Джавеліном, Джавеліною* – дітей. Наприклад: *Втім, зауважив Патрон, специфіка його роботи передбачає регулярні обстеження* (<https://tsn.ua/ukrayina/pes-saper-patron-opinivsyu-v-likarni-v-mene-vzyali-cile-vidro-krovi-foto-2270407.html>).

Семантична деривація спостерігаємо у метафоричній чи метонімічній трансформації слів та їхній стилістичній модифікації: *затридні, літакопад, пушкінопад, термоточка, бандеромобілі, кіберкозаки, кіберпартизани, ІТ-армія, Е-могила*. Наприклад: *Ти хочеш сказати, що затридні підготуєшся до мультипредметного тесту?* [5].

Активно почали використовуватися нові дієслівні утворення: *чорнобаїти, зчорнобаїти, забайрактарити, заенлоїти, застінгерити, заджавелінити, хаймарсити затрофеїти, старлінкнутити, забухсотити, відкобзонити, відірпінити, нагостомеляти, затрпяхсотити, присвітити, мамкувати, кімити, кошмарити, загарпунити, наволонтерити, байденкувати, шольцнути, макронити, промакронити, меркелювати, шойгувати, кадирити, відбандерити*.

Наприклад: *Ми наволонтерили ядерні боєголовки. Хтось знає, як відправляти на фронт і чи працює на Донбасі Нова Пошта?* [5].

Виникли сталі словосполучки: *привид Києва, тракторні війська або цигани-привиди, червона рута, кадирівські війська, диванні війська, диванні експерти, від'ємне виринання, негативне зростання, негативно народився*. Наприклад: *У повітряних силах Привид Києва описують, як «збірний образ пілотів 40-ї бригади тактичної авіації ВПС, які захищають небо над столицею», а не як бойовий рекорд окремої людини* (<https://www.bbc.com/ukrainian/features-61291455>). З'явилися нові фразеологічні сполучки: *відправити на дно, відправити слідом за російським кораблем, жест доброї волі, відправити у напрямку російського корабля, піти за москвою, запустити огірками, відправити до Кобзона*. Наприклад: *На Рівненщині «Зульфія» готова відправити на концерт до кобзона всіх, хто ризикне піти в наступ з білорусі* (https://varta1.com.ua/news/na-rivnenshchyni-zulfiya-gotova-vidpraviti-na-koncert-do-kobzona-vsikh-hto-rizikne-piti-v-nastup-z-bilorusi-foto_360672.html).

Події в Україні впливають не лише на лексичний склад української мови. Так, в англomовному середовищі з'явилося нове дієслово *Ukrained* – «зукраїнити» [2], що означає вдертися до держави-сусіда з загарбницькими намірами і отримати відсіч та приниження на глобальному рівні: *Я добряче заукраїнила того аб'юзера, хай тепер лише спробує пискнути в мій бік!* [5].

Аналіз опрацьованого лексичного матеріалу свідчить, що лексико-семантична система сучасної української мови швидко реагує та активно відображає зміни, пов'язані з новими реаліями життя. Ці процеси свідчать про вплив екстралінгвальних чинників на розвиток словникового складу мови, про зв'язок неології з суспільно-політичними процесами та активізацію словотвірних можливостей мовної системи.

Література:

1. Вусик Г. Л., Павлик Н. В. Неологізми як мовне відображення російсько-української війни 2022 року. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 23. Т. 1 С. 52–57.

2. Кремін'я Т. Новітні сленгізми-неологізми – мовне відзеркалення війни. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3490258-novitni-slengizmineologizmi-movne-vidzermalenna-vijni.html> (дата звернення: 23.05.2022).

3. Ладоня К. Ю. Неологізми в українській мові: сутність, визначення, принципи класифікації та функціонування. *Науковий*

вісник Міжнародного гуманітарного університету : збірник наукових праць. Серія : Філологія. Одеса, 2018. Вип. 36. Т. 1. С. 38–40.

4. Мала філологічна енциклопедія / уклали: Скопненко О. І., Цимбалюк Т. В. К. : Довіра, 2007. 478 с.

5. Юрченко О. 10 неологізмів, які породила війна росії проти України. URL: <https://osvitoria.media/experience/10-neologizmiv-yaki-porodyla-vijna-rosiyi-protu-ukrayiny/> (дата звернення: 21.05.2022).

ГЕНЕТИЧНІ АЛГОРИТМИ ПОКРАЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Краснюк С. О.

*старша викладачка кафедри філології та перекладу
Київський національний університет технологій та дизайну
м. Київ, Україна*

Генетичні алгоритми – є актуальним напрямком теорії оптимізації досліджень, що вже знайшли своє застосування в різних сферах людської діяльності, включаючи професійний та спеціальний переклад. Використання генетичних алгоритмів для оптимізації перекладу може допомогти покращити якість та ефективність спеціального перекладу, знизити час, необхідний для його якісного виконання та забезпечити більш точний та повний професійний переклад, покращити ефективність та точність спеціалізованого перекладу, дозволяючи автоматизувати та оптимізувати майже всі різноманітні аспекти цього складного процесу.

Щоб покращити результати професійного перекладу за допомогою генетичних алгоритмів та еволюційних технологій, можна використовувати різноманітні підходи. Наведемо основні з них:

1. Підвищення якості перекладу шляхом генерації нових варіантів перекладу на основі кращих комбінацій слів та фраз. В такий спосіб можна підвищити точність та стиль перекладу.

2. Автоматична побудова глосарію на основі тексту, який потрібно перекласти.

3. Автоматичний вибір оптимального перекладу що проводиться шляхом автоматичного вибору найкращого варіанту перекладу зі списку доступних перекладів. Такий підхід дозволяє покращити точність перекладу та зменшити час, необхідний для зручної перевірки кожного перекладу.

4. Автоматичний підбір еквівалентів для слів та фраз, які не мають прямого аналога в мові перекладу. Це дозволяє збільшити точність та стиль перекладу.

5. Автоматичне покращення навчання перекладачів шляхом генерації нових завдань для вправ та тестів, що дозволяє покращити їхні навички та знання.

6. Використання еволюційної технології «мутації» для забезпечення більш точного перекладу, яка може бути використана для модифікації вихідного тексту з метою забезпечення більш точного перекладу. У разі, якщо перекладач помилився у виборі слова або неправильно зрозумів значення деяких слів, мутація може допомогти виправити цю помилку.

7. Використання еволюційної технології «кросоверу». Ця технологія може бути використана для поєднання двох або більше перекладів з метою створення нового перекладу, який буде більш точним та повним.

8. Використання еволюційних алгоритмів для покращення перекладу на різні мови: якщо текст потрібно перекласти на декілька мов, еволюційні алгоритми можуть бути використані для підбору найбільш точних та повних перекладів на кожному з мов.

9. Використання еволюційних алгоритмів для покращення перекладу на спеціалізовані терміни, які можуть бути важкі для перекладу в звичайному контексті.

Загалом, застосування генетичних алгоритмів та еволюційних технологій може допомогти покращити якість та точність професійного перекладу. Проте, важливо враховувати, що ці підходи не можуть повністю замінити людський фактор, і їх використання повинно бути спрямоване на суттєве покращення роботи професійних перекладачів та зменшення часу, необхідного для виконання завдань перекладу.

Окрім того, використання генетичних алгоритмів повинно бути збалансоване з іншими підходами AI до покращення перекладу, такими як використання машинного навчання, створення термінологічних баз даних та баз знань, AFD контроль якості перекладу.

Наступні кроки в розвитку еволюційних технологій та генетичних алгоритмів для покращення професійного перекладу можуть включати: використання більш складних генетичних алгоритмів, які здатні працювати з більшою кількістю факторів та забезпечувати більш точні результати; використання додаткових джерел даних для забезпечення більш точної оцінки якості перекладу та покращення процесу навчання; ведення додаткових функцій у системи машинного перекладу, які дозволять перекладачам використовувати генетичні алгоритми та еволюційні технології в більш ефективний спосіб; розробка

спеціальних інструментів та програмного забезпечення для забезпечення більш швидкого та ефективного застосування генетичних алгоритмів та еволюційних технологій у процесі перекладу; розвиток систем автоматичного покращення перекладу, які будуть здатні навчатися та адаптуватися до різних мовних контекстів та вимог користувачів; розробка нових метрик оцінки якості перекладу, які враховуватимуть ефективність застосування генетичних алгоритмів та еволюційних технологій; використання штучного інтелекту та навчання з підкріпленням для оптимізації параметрів генетичних алгоритмів та еволюційних технологій; впровадження генетичних алгоритмів та еволюційних технологій у більш широкий спектр застосувань, таких як автоматичний аналіз тексту та пошук інформації; використання генетичних алгоритмів та еволюційних технологій у поєднанні з іншими технологіями, такими як нейронні мережі та статистичні моделі, для досягнення кращих результатів.

Використання генетичних алгоритмів у професійному перекладі стає все більш ефективним та популярним, і розробники продовжують працювати над удосконаленням та розвитком цих технологій. Важливо знати, що генетичні алгоритми та еволюційні технології не повністю замінюють експертів і фахових перекладачів, а лише допомагають їм виконувати свою роботу більш ефективно, якісно та швидко. Такі технології дозволяють перекладачам зосередитись на більш складних аспектах перекладу, таких як розуміння та передача відтінків смислу, використовуючи при цьому підтримку комп'ютерної технології для покращення швидкості та точності перекладу. Проте, їх використання повинно бути збалансованим з іншими підходами та залежить від конкретних вимог та потреб користувачів.

Необхідно зазначити, що застосування еволюційних технологій та генетичних алгоритмів має свої обмеження та недоліки. Наприклад, вони можуть бути менш ефективними у вирішенні деяких типів спеціальних завдань та потребують значної кількості обчислювальних ресурсів та обсягу навчальної вибірки.

Загалом, застосування еволюційних технологій та генетичних алгоритмів у професійному перекладі є перспективним напрямком розвитку. Вони можуть допомогти покращити як якість перекладу так і знизити час, потрібний для його виконання. Однак важливо розуміти, що такі технології не замінять перекладачів, а лише допоможуть їм виконувати свою роботу більш цілеспрямовано, ефективно та специфічно.

У цілому, використання еволюційних технологій та генетичних алгоритмів зокрема є інноваційним напрямком для покращення якості та ефективності складного професійного перекладу. Застосування

генетичних алгоритмів, як правило, може допомогти покращити процес перекладу та забезпечити більш точні, повні та спеціалізовані переклади великого обсягу (Big Data). Однак, вони поки не можуть повністю замінити людську експертизу та виконання завдань професійними перекладачами-експертами. Дослідження та розробки в цій галузі продовжуються та поглиблюються та починаються в сфері Soft computing and Parallel computing of Big Data Natural Language Processing (NLP). І ми можемо очікувати нові інноваційні рішення та технології, які дозволять ще більш точно та ефективно перекладати тексти спеціального рівня складності та стилю.

Література:

1. Zhang Y. (2017). Evolutionary algorithms in translation studies: A review of applications and prospects. Perspectives: Studies in Translatology, (дата звернення: 24.02.2023).
2. Bernal-Álvarez P. & Luján-Mora, S. (2014). Using genetic algorithms to improve the quality of machine translation. Computer Speech & Language (дата звернення: 24.02.2023).
3. Sanchis-Trilles G. & Casacuberta, F. (2011). Combining rule-based and statistical machine translation using genetic algorithms. Machine Translation (дата звернення: 24.02.2023).
4. Alonso D. & Pérez-Ortiz J. A. (2014). Improving translation quality through hybrid genetic algorithms. Journal of Intelligent & Fuzzy Systems (дата звернення: 24.02.2023).
5. Fang, L. & Zhang M. (2013). Genetic algorithm-based translation quality estimation. In Proceedings of the 2013 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing (дата звернення: 24.02.2023).
6. Monti J. & Miikkulainen, R. (2017). Improving text-to-text generation with evolutionary search. (дата звернення: 24.02.2023).

ПРОСОДИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО ДІАЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

Красовська І. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов математичних факультетів
Навчально-науковий інститут філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

В лінгвістичній літературі відсутня єдина думка щодо сутності діалогу. З огляду мети та завдань різних лінгвістичних досліджень, це поняття визначається як бесіда, диспут, обмін думками між двома або більшою кількістю мовців. Проте, у межах когнітивного напрямку діалогічне мовлення розглядається як безперервний процес мислення, який розподіляється між його учасниками, та має адресований характер. Дослідження реалізації діалогічного мовлення у різних сферах комунікації здійснюється з урахуванням комплексного аналізу лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів, що зумовлюють формування стилістичних параметрів цієї форми спілкування. У свою чергу, синтез та опис фонетичних особливостей діалогу враховує взаємодію елементів двох систем: сегментної та супра-сегментної [5, с. 3–8].

Висувається ряд положень щодо сукупності немовленневих факторів, які визначають своєрідність та мовну специфіку діалогічного мовлення [8, с. 60]. До таких невербальних особливостей діалогічного мовлення слід віднести форми мовленневих взаємодій, що безпосередньо перехрещуються; візуальне та слухове сприйняття співрозмовника; міміку та жести; соціальну взаємодію співрозмовників; можливість здогадки; висловлювання натяку [3, с. 60–70]. Ці екстралінгвістичні фактори зумовлюють швидкий темп мовлення без попереднього міркування. Виходячи з цих положень, можна стверджувати, що мовленнева діяльність у спонтанній діалогічній формі є значною мірою автоматизованою, тобто в ній переважають штампи та стандарти. Визначається ще один дуже важливий екстралінгвістичний фактор, який зумовлює до певної міри мовну специфіку діалогу, а саме – ситуативна обумовленість. У межах визначеної ситуації значення набувають погляди, рухи рук, міміка, але найголовнішу роль виконує інтонація, яка за допомогою різних відтінків може повідомити необхідне та підживити спілкування. Ситуація має визначну роль у діалогічному мовленні, і тому необхідно

вивчати вплив емоційних станів на вимову, враховуючі умови спілкування [8].

Загально відомо, що ситуація – поняття багатогранне, яке складається не тільки з елементів, які сприймаються органами чуттів, а також з обставин, що відомі комунікантам та можуть бути мотивами їх, розмови. Найбільш суттєвим елементом ситуації, на нашу думку, є відносини між співрозмовниками [1, с. 20–39]. Зазвичай залежно від того, із ким спілкуються (із рівним, підлеглим, із начальником), обирають той чи інший варіант фонетичної норми. Отже, темп, гучність і навіть тембр голосу змінюються у мовців під впливом того, у якій ролі вони виступають. Вбачається, що офіційно-діловий дискурс є особливою сферою комунікації, у якій комуніканти взаємодіють один з одним, дотримуючись певних норм спілкування. Ураховуючи відносини між мовцями, ми пропонуємо класифікувати діалог в офіційно-діловому дискурсі на 3 загальні групи: *офіційно-діловий; нейтрально-діловий; невимушено-діловий*.

Отже, на нашу думку, діалогічне мовлення слід розглядати як двосторонній психо-емоційний процес взаємодії мовцем, сутність якого визначається ситуацією, метою спілкування, а також соціальними відносинами. З огляду на це, з метою визначення просодичних ознак офіційно-ділового діалогічного мовлення, доцільним взяти до уваги наступні значущі характеристики діалогічного мовлення [2, с. 54]:

1) обмін репліками, який відбувається не згідно з попередньо задуманим планом, а є наслідком комунікативного процесу;

2) спонтанність висловлювання, яка незалежно від ступеня підготовки, формується в момент сприйняття репліки партнера;

3) композиційна простота висловлювання, яка часто призводить до своєрідних відхилень від існуючої форми;

4) насиченість висловлювання мовленнєвими стереотипами на всіх рівнях мови;

5) застосування паралінгвістичних засобів;

6) існування взаємозалежності мовця, слухача та оточуючої дійсності (зворотній зв'язок).

Незважаючи на досить широке розповсюдження діалогу у мовленнєвій діяльності суспільства, особливо у діловій сфері, дослідження цієї форми мови обмежуються загалом вивченням лексико-граматичних та синтактико-стилістичних ознак. Такий вузький підхід до вивчення комплексних мовленнєвих та позамовленнєвих ознак діалогічного дискурсу можна, здебільшого, пояснити відсутністю технології дослідження усної мови, яка ґрунтується на єдності мовця, слухача, мовленнєвої ситуації та мовлення, тобто такої технології, яка

враховувала б, частину розмови, що сприймається на слух, як частину цієї єдності [1, с. 24].

Результати цього експерименту дозволили встановити, що суттєвими стильодиференціюючими параметрами в просодичній структурі діалогу виступає високий тональний рівень початку репліки, тип термінального тону, темп, тональний діапазон. Інформативними показниками невимушено-битового діалогу є підвищення висотно-тональних рівнів реплік, розширення діапазональних складових діалогу, а також збільшення темпоральних показників у репліках – спонукання та зменшення цих показників у репліках-відповідях. Проте, аналіз експериментально-фонетичних досліджень діалогічного мовлення показав, що реалізація діалогу в офіційно-діловій сфері характеризується низкою константних просодичних ознак. По-перше, фонологічно-релевантними константними факторами офіційності слід вважати чіткість вимови, помірний темп та гучність, середній тональний діапазон та регістр, досить екстенсивне членування фрази на інтонаційні групи [4, с. 14–15].

Досліджуючи цей функціональний різновид мовлення, регламентованість просодичної будови офіційного мовлення, яка проявляється у використанні досить обмеженої кількості термінальних тонів, серед яких переважає низхідний термінальний тон середнього різновиду. Оформлення фрази емпатичними термінальними тонами має поодинокі випадки, де термінуються основними ознаками цього стилю, а саме логічністю, точністю та нейтральною емоційною забарвленістю висловлень [6, с. 14–15]. Офіційному діалогу притаманно вживання номінативних фраз, членування яких на інтонаційні групи здійснюється за допомогою пауз різних видів, як правило, значної тривалості [7, с. 12]. Аналіз тональної структури офіційного діалогу показав, що перервана скандентна шкала є найуживанішим різновидом оформлення висловлень цього різновиду дискурсу. При цьому, рівний тон здебільшого оформлює перед'ядерну частину інтонаційних груп, у той час як тональний максимум реалізується у ядерній частині інтонаційної груп у межах середнього рівня [6, с. 14–15].

Отже, варіативність темпу, паузальні характеристики, тональна структура та рівневі градації інтонаційних груп слід віднести до диференційних стильоформуючих ознак офіційного діалогічного мовлення. Суттєвими стильоформуючими параметрами в просодичній структурі діалогу в офіційній сфері комунікації виступають тип термінального тону, темп, тональний діапазон, різні види пауз. Звукові одиниці взаємодіють не з всіма елементами просодичної системи, а лише з тими її складовими, які виконують функції диференціації та інтеграції мовленнєвого потоку, а саме з ритмом. Модифікація

сегментів всередині декількох складів відбувається під впливом такого елементу ритмічної структури як темп. Таким чином, сегментні та просодичні ознаки визначають своєрідність фонетичної реалізації ситуативних типів діалогу та представляють структуру взаємодіючих елементів, яка співвідноситься з певним фонетичним стилем.

Література:

1. Бычик Н. Л. О ситуативной обусловленности фонетических характеристик некоторых видов диалога (на мат. немецкого языка). *Экспериментально-фонетические исследования речи*. Минск, 1969. Вып. 3. С. 20–39.
2. Гайдучик С. М. Фоностилистические особенности немецкой диалогической речи. *Экспериментально-фонетические исследования речи*. Минск, 1969. Вып. 3. С. 58–94.
3. Красовська І. В. Лінгвокогнітивні особливості просодичного оформлення англійських висловлень на позначення позитивних емоцій (експериментально-фонетичне дослідження) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Красовська Інна Валеріївна. К., 2009. 264 с.
4. Новицкий С. А. Фоностилистические структуры официально-делового монолога в английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. Наук : 10.02.04. Минск, 1977. 18 с.
5. Поплавская Т. В. Сегментная фонетика и просодия устной речи. Минск : Гос. лингвистический ун-т., 1993. 159 с.
6. Путрова М. Д. Просодическая дифференциация непринужденного и официально-делового монолога в английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Минск, 1981. 21 с.
7. Слепович В. С. Просодия повествования в английском усном тексте официально-делового и непринужденного стилей : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Минск, 1985. 21 с.
8. Якубинский Л. П. О диалогической речи. М. : Прогресс, 1923. 250 с.

ЛІТЕРАТУРНІ ПОШУКИ СТУДЕНТСТВА НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Кругляк М. Е.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Державний університет «Житомирська політехніка»
м. Житомир, Україна*

Студентська літературна творчість є маловивченою темою досліджень сучасних науковців. Між тим, саме в студентські роки спостерігаємо не лише появу перших творів митців слова, які з роками матимуть змогу розкрити власний талант, а й бажання пересічних студентів виразити на папері свої філософські міркування про світоустрій, вічні проблеми – кохання, патріотизму, пошуку політичного й громадського ідеалу.

У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. видання збірників студентських творів було явищем непопулярним й доволі недешевим, тому лише незначна частина літературного доробку студентства Наддніпрянської України була представлена громадськості. З іншого боку, в студентські часи розкрився талант відомих у майбутньому митців. Так, за часів навчання Михайла Грушевського в Університеті св. Володимира (1886–1890) написано казку «Старий терен» та чимало оповідань, одне з яких було опубліковано у збірнику «Степ» [2, с. 225]. Колеги історика по вишу Володимир Винниченко [11, с. 152] та Володимир Самійленко теж присвячували вільний час літературній творчості. Останній займався не лише написанням власних творів, а й перекладами на українську мову («Іліада» Гомера, «Пекло» з «Божественної комедії» Данте, п'ять пісень французького поета Беранже) [4, арк. 14, 30]. Не одну поезію створили під час перебування на Київських вищих жіночих курсах Анна Ахматова та Зінаїда Тулуб [8, с. 282]; плідно працювали на творчій ниві харківські студенти Олександр Олесь та Гнат Хоткевич [7, с. 102–103]. Деякі студенти, як, зокрема, свого часу батько З. Тулуб Павло Олександрович, власною поезією заробляли собі на життя. За рядок поезії в газеті у 1880-ті рр. у Києві він отримував 5 коп., а за куплети для опереного артиста – цілий карбованець [1, арк. 31]. Деякі молоді літератори прагнули допомогти своїм нужденним товаришам не тільки словом, але й ділом. Так, студенти Харківського університету 1893 року видали збірник власних творів, кошти від продажу якого пішли на допомогу незаможному студентству [8, с. 282].

Літературна спадщина студентства Наддніпрянської України є доволі репрезентативною. Зокрема, серед основних тем студентської поезії – кохання, оспівування природи, історичні мотиви, міркування про приреченість власного буття. У віршах акцентовано на труднощах пошуку уроків, поганому матеріальному забезпеченні. У політичній ліриці знаходимо опис життя ув'язнених товаришів, заклики до боротьби з місцевою адміністрацією й самодержавством (твори І. Гольц-Міллера) [5, с. 46]. У поезії активних діячів національного руху (В. Самійленко) звучать патріотичні мотиви боротьби проти гноблення українського народу, уславлено історичне минуле, козаччину, часто крізь гостру сатиру та іронію («У раю душа козацькая...», «Брехня»).

У раю душа козацькая
Так у Господа просилася:
Ой пусти мене, мій Госпode,
З раю любого, веселого
На одну малу годиничку

На Україну мені глянути... [4, арк. 12–13, 24–25].

Більш репрезентативною є студентська проза, представлена малими жанрами – казками, новелами, оповіданнями, в яких підіймаються філософські питання людського буття, присутні історичні мотиви. Так, у казці-притчі М. Грушевського «Старий терен» показано, як під впливом горя, страждання й краси можуть змінюватися люди, яких персоналізує старий терен [14, с. 57]. У новелі «Подорож на Ай-Петрі» автор розкриває перед читачем світ своєї душі, ділячись подорожними спостереженнями під час відвідин Криму; в оповіданні «Пан» змальовує господарювання в селі випускника університету, а нині хазяїна-народовця, шанованого селянами трудівника. Сюжет про часи правління князя Галицько-Волинської держави Льва Даниловича лежить в основі оповідання «Недалеко великого гостинця...»; звернення М. Грушевського до студентського життя Української громади знаходимо в незавершеному творі «В актовій залі університету починався диспут» [9, с. 123, 289–319]. Серед інших тем студентської прози – замальовки з життя кумирів молоді (наприклад, В. М. Гаршина); конфлікт особистості й суспільства; побутове життя «малої людини» – жителя міста і села, в основному в песимістичному плані, нерідко із суїцидальними нотками [8, с. 283].

Паралельно із мінорними мотивами в ліриці та прозі представлено й гумористичний жанр, зокрема у творах середини ХІХ ст. У поемі вихованця Київської духовної академії В. Щукіна «Антиекономіаді» через сатиру подано критику порядків навчального закладу [13, арк. 2 зв. – 3]. В епікурейських віршах студента Київського університету Рудольфа оспівано безтурботне життя. Так, поезія «Сон» являє собою

розповідь студента-медика про свій невдалий іспит на звання лікаря. Історія власного одруження лягла в основу однойменного романсу, популярного у 1850-ті рр. У часи «молодечого розгулу» студенти часто потрапляли «на вудку» й змушені були брати шлюб. У вірші звучить заклик боятися жінок, убачаючи в кожній з них ворога [8, с. 283].

У прозі цікавою є замальовка одного з учасників «розправи» студентів над полковником фон Брінкеном. Йдеться про повість, у якій у формі біблійних повчань подано прикру історію, що сталася у квітні 1857 року. Саме тоді студент-медик Київського університету Яроцький ударив палицею собаку полковника, коли той був на прогулянці. Ображений Брінкен теж застосував до студента силу, а потім разом із двірниками вчинив самосуд. Дізнавшись про це, студенти звернулися до генерал-губернатора І. І. Васильчикова, але той не зміг ніяк зарадити. Невдовзі близько трьохсот студентів побили полковника в театрі, за що були покарані службою у віддалених губерніях [8, с. 315].

Представлено гумористичний жанр й у студентській рукописній пресі 1850–1860-х рр. ХІХ ст. Так, польська молодь у Києві видавала газети «Бігос» і «Вуличний хлопчик», в яких пропагувалися ідеї громадської активності студентства, висміювалися й засуджувалися розгул та кар'єризм. Київські громадівці з квітня 1861 року поширювали журнал «Самостайне слово», в якому поряд із серйозними питаннями діяльності громади, що, по суті, ґрунтувалися на програмових засадах кирило-мефодіївців (заклики до активної діяльності в обстоюванні права українського народу на вільний розвиток; осуд самодержавства; ідея його повалення шляхом революції й утворення на руїнах імперії «общеслов'янської братерської федерації») знаходимо іронічні вірші-звернення до «поляків-русинів» із осудом пропагованої ними боротьби за відновлення Польщі (вірш Данила Лихого «Перше слово ляхам»):

Будь в господі щирим братом,
Шануй слов'янина –
Тоді буде тобі сватом
Ціла Україна! [6, с. 29–31].

У 1863 році громадівці випустили п'ять номерів рукописного гумористичного часопису «Помийниця», де у глузливій формі показали внутрішнє життя хлопоманів, подеколи – не без критики недоліків роботи. Головний герой – неохайний підпилий хлопоман Василь Курлюк, уособлення погляду на громадівця з боку польської шляхти та поєднання негативних рис українофіла [10; 12]. Рукописний журнал «Все и многое другое», присвячений Кримській війні, видавали студенти КДА. Поряд із серйозними статтями політичного спрямування, філософськими творами, він містить різножанрові побутові замальовки

з життя студентства та анекдоти [3]. Жанр карикатури знаходимо в журналі «Крокодил» (Одеса, 1911–1912), ілюстраторами якого були студенти Борис Антоновський, Семен Кесельман [8, с. 285].

Отже, художні твори, написані студентами вишів Наддніпрянської України в другій половині XIX – на початку XX ст., є цінним джерелом дослідження, що відображає своєрідний погляд на світ, що завжди вирізняло молодь у всі часи та епохи. Поряд із мінорними мотивами (труднощі із пошуком заробітку, матеріальні негаразди, нерозділене кохання) присутні сатиричні й гумористичні нотки у студентській поезії та рукописній спадщині.

Література:

1. Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка, ф. 150, спр. 86, 395 арк.
2. Грушевський М. С. Щоденник (1888–1894 рр.) / [П. Сохань (відп. ред.]. Київ : Книга, 1997. 261 с.
3. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (ІР НБУВ), ф. 1, спр. 810, 12 арк.
4. ІР НБУВ, ф. 196, спр. 1, 58 арк.
5. Історія Одеського університету за 100 років. 1865–1965 / [відп. ред. О. І. Юрженко]. Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1968. 424 с.
6. Катренко А. М. Український національний рух XIX століття. Ч. II. 60–90-ті роки XIX ст. Київ : Ін-т математики НАН України, 1999. 189 с.
7. Коломієць Т. В., Ярмиш О. Н Культура Харкова на зламі століть: кінець XIX – початок XX ст. Харків : Вид-во Нац. ун-ту вн. справ, 2003. 255 с.
8. Кругляк М. Е. Життя та побут студентства підросійської України другої половини XIX – початку XX ст. Житомир : Волинь, 2015. 464 с.
9. Михайло Грушевський: із літературної спадщини / [ред. Л. Винар, упор. Г. Бурлака, А. Шацька]. Нью-Йорк – Київ : Книга, 2000. 416 с.
10. Міяковський В. «Помийниця». Українська гумористична часопис 1863 р. *Наше минуле*. 1919. Ч. 1–2. С. 74–77.
11. Панченко В. Молоді літа Володимира Винниченка. *Київ*. 1997. № 3–4. С. 143–155.
12. «Помийниця». Українська гумористична часопис 1863 р. *Наше минуле*. 1919. Ч. 1–2. С. 73–122.
13. ЦДІАК України, м. Київ, ф. 711, оп. 3, спр. 4931, 38 арк.
14. Янкова Н. Фольклорні витоки художньої белетристики М. Грушевського. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2011. Вип. 22. С. 54–57.

ЛЕКСИЧНІ ПОЛОНІЗМИ У МОВЛЕННІ УКРАЇНЦІВ – БІЖЕНЦІВ ВІД РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ 2022 РОКУ

Ліпкевич І. Г.

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна*

Українська і польська мови протягом віків були дотичними у зв'язку з різними чинниками: взаємовплив як мов-сусідів; перебування українців і поляків на одній і тій же території; культурно-історичні відносини між Україною і Польщею на рівні держав і т. ін. Протягом останнього року – року повномасштабної війни Росії проти України – відбулося найбільше за чисельністю переміщення на польські землі українців, які змушені були покинути домівки і рятуватися від воєнних лихоліть і яким польський народ одним із перших подав дружню руку допомоги: нині налічують 1,2–1,3 млн осіб з України, які осіли в Польщі, не враховуючи тих, що проживали там до війни 2022 р. Останні події не могли не відбитися на рівні мовлення українців і поляків.

Новіші полонізми, які з'явилися в українській мові протягом останніх десятиліть, досліджувалися такими мовознавцями, як Піддубна В. [1], Касім Г. [2], Крехно Т. [3]. Водночас явище появи протягом останнього року нових полонізмів у мові українців, які зараз живуть або повернулись до України після тривалого часу проживання в Польщі, не було ще об'єктом лінгвістичного вивчення. Цим пояснюється **актуальність** нашого дослідження.

Метою розвідки є спроба систематизації та аналізу лексичних полонізмів, які закріпилися в мовленні українських біженців до Польщі протягом російсько-української війни 2022 року. До уваги взято ці найосновніші польські вислови, які зазвичай супроводжували українців на території Польщі під час перетину українсько-польського кордону, поселення і прописки в містах чи селах, відвідування магазинів, влаштування на роботу і т. ін. Українська і польська мови близькі за своїм лексичним складом, оскільки виходять історично з одного мовного джерела – праслов'янської мови, формувалися і розвивалися як мови-сусіди, тому в них багато є слів з таким же або подібним звучанням (іншим може бути наголошення складу слова: у польських лексемах наголос стабільний, нерухомий, акцентується передостанній склад) і значенням, напр., вода – woda, газ – gaz, автобус – autobus, трамвай – tramwaj, паркінг – parking... Такого типу слова не будуть

ілюструватись у нашій розвідці, щоб більше охопити польських слів, які відсутні в українській мові і які, маємо надію, допоможуть українцям долати мовний бар'єр під час їх відвідин Польщі.

Оскільки на сьогоднішній день немає письмових джерел, у яких були б зафіксовані аналізовані полонізми в мові українських переселенців 2022 р., польські вислови взяті нами з усного мовлення українців, які довший час прожили в Польщі, з якими відбувалося спілкування як на території України, так і на території Польщі. Більшість українських переселенців до прибуття в Польщу не вивчали польської мови, тому вони по-різному сприймали звучання польських висловів з усного мовлення поляків чи з написаного по-польськи. Нами буде переданий полонізм українськими літерами (виділений жирним шрифтом) насамперед так, як його правильно вимовляють поляки, а за наявності в дужках будуть зазначатися варіанти вимови польських лексем українцями; латиницею записуватиметься вислів польською мовою, після якого буде поданий його переклад або пояснення. Систематизація і аналіз полонізмів відбуватиметься за тематичними групами, визначення яких обумовлено тими найосновнішими польськими реаліями життя, в яких опинялися українці після прибуття до Польщі.

Кордон: страж гранична (страж гранична) – straż graniczna – прикордонна служба; **цельник** (цельник) – celnik – митник; **уходźца** – uchodźca – біженець; **обиватель** – obywatel – громадянин; **обивателька** – obywatelka – громадянка; **пашпорт** – paszport – паспорт; **довут особісти** – dowód osobisty – посвідчення особи; **убеспечене** (убеспечення) – ubezpieczenie – страхування.

Доїзд: просто – prosto – прямо; **до тилу** – do tyłu – назад; **скреньчичь** (скренціць) – skręcić – повернути; **скшижованє** – skrzyżowanie – перехрестя; **самохут** (самохуд) – samochód – автомобіль; **білет ульгови** – bilet ulgowy – пільговий квиток; **білет нормальни** – bilet normalny – повний квиток; **двожец колейови** – dworzec kolejowy – залізничний вокзал; **тор** – tor – колія; **двожец аутобусови** (автобусовий) – dworzec autobusowy – автобусний вокзал; **почьонк** (почьонг) – pociąg – поїзд; **пшистанек** – przystanek – зупинка; **пшешятка** (пшесядка) – przesiadka – пересадка; **ринек** – rynek – центральний майдан міста.

Житло, побут: ноцлек (ноцлер) – nocleg – нічліг; **вешь** (весь) – wieś – село; **льокаль** – lokal – приміщення; **кавалєрка** – квартира – студія (однокімнатна); **пентро** – piętro – поверх; **партеж** (партер) – parterz – перший поверх; **покуй** – pokój – кімната; **лаженка** (лазенка) – łazienka – ванна кімната; **убікація** – ubikacja – туалет; **півниця** – piwnica – підвал; **закфатерованє** (закватерованя) – zakwaterowanie –

проживання; **варункі** (варунки) – warunki – умови; **вінда** – winda – ліфт; **кліматизація** (кліматизація) – klimatyzacja – кондиціонер; **чинш** – czynsz – комунальні послуги; **пронт** (пронд) – prąd – електрика; **канапа** – kanapa – диван; **диван** – dywan – килим; **коц** – koc – ковдра; **ренчник** – ręcznik – рушник; **фотель** – fotel – крісло; **кшесло** – krzesło – стілець; **ладоварка** – ładowarka – зарядка; **наладовачь** (наладоваць) – naładować – зарядити; **гнястко** (гняздко) – gniazdko – розетка; **комурка** – komórka – мобільний телефон.

Кухня, їжа: гарнек – garnek – каструля; **талєж** – talerz – тарілка; **кубек** – kubek – кружка; **філіжанка** – filiżanka – чашка; **імбрик** – imbryk – маленький чайник для заварювання; **шньяданє** (сьняданє) – śniadanie – сніданок; **коляця** (коляція) – kolacja – вечеря; **зупа** – zupa – суп; **перогі** – pierogi – вареники; **вєпшовіна** – wieprzowina – свинина; **вєдліни** – wędliny – копчені м'ясні вироби; **фриткі** – frytki – картопля фрі; **паруфкі** (парувки) – parówki – сосиски; **каша ягліяна** – kasza jaglana – пшоняна каша; **хєрбата** – herbata – чай; **хєрбатнікі** – herbatniki – печиво; **льоди** – lody – морозиво; **льодуфка** (льодувка) – lodówka – холодильник; **крюічь** (крюіць) – kroić – різати; **обєрачь** (обєраць) – obierać – чистити (картоплю, цибулю і т. ін.).

Гроші, банкомат: пєньондє – pieniądze – гроші; **злоти** – złoty – злотий; польська грошова одиниця; **злотуфка** (злотувка) – złotówka – злотий; **кантор** – kantor – пункт обміну валюти; **пшєлєф** (пшєлєв) **мєндзинородови** – przelew międzynarodowy – міжнародний переказ; **одбьорца** – odbiorca – одержувач; **нумєр конта** – numer konta – номер рахунку; **влуш** (влуж) **карте** – włożyć kartę – вставте картку; **вєбєж єнзик** – wybierz język – оберіть мову; **нєсправідові пін** – nieprawidłowy kod PIN – неправильний ПІН-код; **скасуй** – skasuj – видали; **потфєрдєнє** (потвердєнє) – potwierdzenie – чек, який підтверджує транзакцію.

Магазини, покупки: бєдронка – **biedronka** – сонечко: назва одного з найпопулярніших у Польщі супермаркетів; **лідл** – популярний супермаркет у Польщі, назва якого пов'язана з прізвиськом одного з двох німців, які заснували фірму; **діно** – dino – супермаркет у невеликих населених пунктах Польщі, назва якого походить від першої частини слова динозавр – пол. dinosaur; **склєп споживчи** – sklep spożywczy – продуктовий магазин; **замкнєнтє** – zamknięte – зачинено; **отфартє** (отварте) – otwarte – відчинено; **закас** (заказ) **встємпу** – zakaz wstępu – вхід заборонено; **паста до зємбуф** (зємбув) – pasta do zębów – зубна паста; **вєжива** – warzywa – овочі; **яжини** – jarzyny – овочі; **мархєфка** (мархєвка) – marchewka – морква; **каляфьор** – kalafior – цвітна капуста; **жємнякі** (жємнякі) – ziemniaki – картопля; **морєля** – morela – абрикос; **трускафка** (трускавка) – truskawka – полуниця; **віногрона** – winogrona

– виноград; **бжосквіня** – brzoskwinia – персик; **убранє** – ubranie – одяг; **обувє** – obuwie – взуття; **забафкі** (забавки) – zabawki – іграшки; **доладованє** (доладованя) – doładowanie – поповнення рахунку; **парагон** – paragón – чек;

Установи, заклади: ужонт (ужонд) – urząd – орган, установа, бюро; **гміна** – gmina – адміністративна одиниця – громада; **повят** (повіт) – powiat – адміністративна одиниця (район); **воєвутство** (воєвудство) – wojewódstwo – адміністративна одиниця (область); **амбасада** – ambasada – посольство; **консулят** – konsulat – консульство; **вньосек** – wniosek – заява, запит; **песел** – PESEL: Powszechny Elektroniczny System Ewidencji Ludności – універсальна електронна система реєстрації населення; **пшетшколє** (пшєдшколє) – przedszkole – дитячий садочок; **школа потставова** – szkoła podstawowa – початкова школа. **Лікарня, аптека: поготовє** – pogotowie – швидка допомога; **остри дужир/СОР** – ostry dużyr/SOR (SOR – Szpitalny Oddział Ratunkowy) – терміновий прийом хворих; **пшиходня** – przychodnia – поліклініка; **інтерніста** (інтерніст) – internista – терапевт; **лєк** – lek – ліки; **засчшик** (застшик) – zastrzyk – укол; **пшєшьветлєнє** (пшєсьветлєнє) – prześwietlenie – рентген; **бсгунка** – biegunka – діарея; **горончка** – gorączka – висока температура; **катар** – katar – нежить; **чішьнєнє** (ціснєнє) – ciśnienie – тиск; **пшєжємбєнє** (пшєзембєнє) – przeziębienie – застуда; **затручє** (затруцє) **покармове** – zatrucie pokarmowe – харчове отруєння.

Під час вимови польських слів українцями, які ніколи не вивчали польської мови або не на високому рівні знають її, прослідковуються такі типові тенденції: а) замість задньозязыкового зімкнено-проривного дзвінкого звука [ɾ] вимовляється фрикативний [ɣ], який відсутній у польській мові; б) польський звук [ɲ] дуже специфічно вимовляється: як щось середнє між українськими [л] і [у] **нескладовим**, за вимовою наближається до англійського звука [w], тому українці на його місці зазвичай вимовляють твердий звук [л]; в) на місці польських звуків [ś], [ć], [ź], що являють собою пом'якшені шиплячі звуки і які часто задіюються в мовленні, українці вимовляють як правило відповідно м'які **сь, ць, зь**; г) на відміну від поляків українці не дотримуються оглушення у вимові дзвінких приголосних звуків у кінці слів та після глухого приголосного звука; ґ) відсутність у мовленні українців чергувань звуків у польських словах, у яких у непрямих відмінках відбувається зміна голосного або приголосного, напр.: **до ужонду**, а правильно – **do urzędu** – до уженду.

Література:

1. Піддубна В. Лексичні полонізми в українській мові: хронологічний і семантичний аспекти. *Матеріали I Міжнародної славистичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія*. Харків, 2021. С. 154–159.

2. Касім Г.Ю. Нові польські запозичення в українській мові: примхи мовців чи потреби мови. *Слов'янський збірник*. 2015. Вип. 19. С. 166–174.

3. Крехно Т. І. Мотивація запозичень та особливості функціонування полонізмів у новітній українській мові (на матеріалі сучасного україномовного телевізійного простору). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2012. Вип. 61. С. 190–193.

ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ

Михайленко В. В.

*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри зарубіжної літератури
та основ риторики
Комунальний заклад вищої освіти
«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»
м. Вінниця, Україна*

Сьогодення диктує нові умови: дистанційне навчання, діджиталізація, комп'ютерні ігри, Інтернет, телебачення і т.д. створюють так звану «кризу читання». Варто зазначити, що сучасні здобувачі освіти читають менше, ніж представники попередніх поколінь. Перед філологами постало нагальне питання: як підняти інтерес до читання та сформувати читацьку компетентність.

Відповідно до Концепції Нової української школи запроваджено новий Державний стандарт початкової освіти 2018 р., який визначає вимоги до обов'язкових результатів навчання з урахуванням компетентнісного підходу, в основу якого покладено ключові компетентності, серед яких дві взаємопов'язані – володіння рідною та іноземними мовами, передусім передбачають здатність особи бути вправним читачем [1].

Теорія читацької компетентності, зміст, методика стали об'єктом дослідження як вітчизняних (Н. Бібік, М. Вашуленко, В. Мартиненко, О. Савченко та ін.) так і зарубіжних науковців.

Таміла Яценко окреслює поняття «читацька компетентність» як таку, що поєднує характеристики читацької діяльності особистості: технічну (сформованість навички читання); когнітивну (пізнавальна діяльність учнів, сприймання та інтерпретація текстів); комунікативну (діалогічна взаємодія: автор – текст, автор – читач, читач – текст); ціннісну (оцінні судження, ставлення до прочитаного) [2]. Науковці (Я. Андреева, А. Вітченко, О. Ісаєва, В. Мартиненко, О. Савченко, Е. Соломка, Г. Токмань, Н. Чепелева, О. Шкловська, В. Шуляр, А. Фасоля, Т. Яценко та ін.) визначають читацьку компетентність як інтегровану особистісну якість, що формується й розвивається у системі різних шкільних навчальних предметів і вдосконалюється протягом життя

Вагому роль у процесі становлення читацької компетентності здобувачів освіти відіграє здатність здійснювати різноманітні когнітивні операції під час роботи з різними текстами.

Варто зауважити, що викладач-філолог має підібрати такі тексти, які б розвивали читацьку грамотність здобувачів освіти. Мова йде не лише про цілісний текст, а про перервані та змішані тексти. Різнманітні дослідження показують, що учні не вміють працювати з такого роду текстами.

Відтак читацька компетентність реалізовується в художньо-читацькій (включає такі компоненти: культурний, читацький, ціннісно-світоглядний, комунікативно-мовленнєвий) та інформаційно-читацькій (включає такі компоненти: здатність особистості критично мислити, аналізувати, інтерпретувати, оцінювати інформацію, володіти навичками самостійно опрацьовувати джерела інформації) компетентностях.

Робота з формування читацької компетентності включає наступні компоненти:

- співпраця учня і вчителя в навчальній діяльності;
- співробітництво учителя, учнів і батьків, що сприяє вихованню й зростанню читацької активності дітей;
- спільна діяльність учителя й учнів у позакласній роботі.

Ефективними є наступні види робіт:

- укладання та обговорення «цитатних доріжок» (здобувачі освіти читають текст та працюють над змістом прочитаного);
- створення «Сторінки ерудита» (ознайомити учнів із цікавими фактами про епоху, письменника, країну і т.д.);
- виразне читання поезії (уроки-вистави);

- створення електронних бібліотек прочитаних та рекомендованих для прочитання книг;
- організація гри «Диктор» (передбачає зачитування учнями уривків із творів за всіма вимогами ораторського мистецтва);
- діалогічна взаємодія з текстом (передбачає критичний аналіз від прочитаного завдяки проведенню дискусії);
- проведення «Мозковий штурм» (передбачає взаємодію вчителя з учнем. Учитель називає ключове слово із назви прочитаного твору, а учень – створює власну ситуацію).

Отже, сформовані читацькі уміння означають здатність здобувачів освіти глибоко розуміти прочитаний текст, розмірковувати над його змістом, аналізувати та критично оцінювати прочитане.

Література:

1. PISA: читацька грамотність. Уклад. Т. С. Вакуленко, С. В. Ломакович, В. М. Терещенко. Київ. 2017. URL: http://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2018/01/PISA_Reading.pdf (дата звернення: 10.02.2023).

2. Яценко Т. О. Читацька компетентність учнів як ключове поняття сучасної шкільної освіти. URL: https://lib.iitta.gov.ua/718491/1/Читацька_компетентність (дата звернення: 16. 03.2023).

КРИТЕРІЙ ВИОКРЕМЛЕННЯ СТРУКТУРИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ

Мікрюкова К. О.

*кандидат філологічних наук, викладач вищої категорії
ВСП «Фаховий коледж Миколаївського національного університету
імені В. О. Сухомлинського»
м. Миколаїв, Україна*

Дослідження будь-якого семантичного поля складається з виокремлення поля та його безпосереднього аналізу. Оскільки немає єдиного визначення поля, то немає і єдиного критерію для виокремлення поля. Це може бути загальна функція, предметна сфера, поняття, загальне лексичне значення, звідси і різноманіття елементів, котрими є фонема, слова, синтаксичні єдності та інші мовні засоби.

Проаналізувавши останні дослідження в галузі польового моделювання, варто деталізувати погляди деяких науковців.

Н. Іваненко [1] пропонує такі критерії виокремлення структури лексико-семантичного поля (далі ЛСП): критерій безпосередніх/опосередкованих складників; кількісний критерій. Відповідно до цих критеріїв науковець виокремлює: ядро (одиниці, що пов'язані з ключовою лексемою поля безпосередніми семантичними зв'язками та містять найбільшу кількість спільних сем із ядерною лексемою); навколяядерну частину (одиниці, що містять найбільшу кількість спільних лексем із лексемами ядерних мікрополів); периферію (одиниці містять більше диференційних сем, якими вони відрізняються від ядерних складників поля).

Л. Строченко [7] зазначає, що принципи моделювання структури ЛСП у мові та мовленні відрізняються. У мові структура ЛСП виділяється на основі реалізації архісеми в основних словниках. До ядра дослідниці уналежнює ті номінації, у яких архісема зазначається всіма вказаними словниками. До медіальної частини – номінації, дефініції яких містять архісеми в чотирьох, трьох або двох словниках. Периферія (ближня та дальня (авторка, на жаль, не пояснює принцип такого поділу)) містить одиниці, у яких архісема зазначається одним словником. Структура ЛСП у мовленні виділяється на основі критерію частотності вжитку (ядро, медіальна зона, ближня та дальня периферії).

І. Ходарева [9] для виокремлення ядра, ядерної та периферійної зони використовує кількісний критерій.

О. Цобенко [10] під час виокремлення структури поля бере до уваги частотність ужитку конститuentів ЛСП у мовленні. До ядра автор уналежнює лексеми, що вживаються у понад 10% проаналізованих мовленнєвих прикладах. До медіальної частини зараховано одиниці, які вживаються у менш ніж 10% від усіх слововжитків. До зони периферії ЛСП уналежнено конституенти, зафіксовані виключно спеціалізованими енциклопедичними джерелами.

Н. Мех [4] застосовує кількісний критерій для аналізу слововжитку одиниць поля у поетичних контекстах, але структуру поля не окреслює.

В. Тарасова [8] визначила такі критерії належності до ядра: високий показник ваги компонента; висока частота вживання домінанти в тлумаченні семантики цих слів у різних словниках (> 70%). До ближньої периферії належать номінативні одиниці, що характеризуються залученням 3–4 диференційних сем до прототипового набору основних ознак. Ці одиниці характеризуються стилістичною нейтральністю, а до складу дальньої периферії входять одиниці, які втрачають ряд базових ознак, залишаючи одну з них як родову.

Н. Ключка [2] зазначає, що ядром має бути родова сема-компонент, навколо якої розгортається поле. Для ядра характерні безозначковість, нейтральність, висока частота вживання. Оскільки ядро є лексичним

вираженням смислів, або семантичних ознак, воно може замінити кожен із членів парадигми, будучи представником усієї парадигми. Центр поля складається з одиниць, які мають інтегральне, спільне з ядром і між собою значення. Периферія поля містить одиниці, найвіддаленіші за своїм значенням від ядра. Периферійні слова характеризуються найменшою частотністю. Вони деталізують основне значення поля. Периферійні елементи перебувають у зв'язку з іншими семантичними полями, утворюючи при цьому лексико-семантичну цілісність мовної системи.

А. Кузнецова відповідно наводить такі критерії: слова, що належать до ядра – прості за морфологічною структурою; ядерні лексеми мають ширші комбінаторні властивості, що доводиться статистичними дослідженнями; ядерні одиниці більше значущі психологічно; слова-запозичення належать до периферії; семантика ядерних слів ширша, ніж у периферійних [3]. І. Пархоменко додає, що вибір критеріїв моделювання структури ЛСП залежить від матеріалу аналізу. Якщо ЛСП моделюється на матеріалі словників (тобто моделювання загальномовного поля), то критерій частотності викликає сумніви, оскільки у Частотному словнику представлені слова. Тому в цьому випадку за основу моделювання слід брати семантичний критерій. Відповідно до цього, до ядерної зони входить основна (ключова, центральна) лексема, синоніми цієї лексеми та слова, семантика яких безпосередньо виражає семантику основної лексеми. Периферію утворюють одиниці з більш конкретними значеннями, стилістично марковані; одиниці, що вийшли з активного ужитку, діалектизми [5]. Проте для моделювання ЛСП на матеріалі авторських текстів застосовується частотний критерій. Автор пропонує при виокремленні одиниць із контекстів творів аналізувати частоту вживання того чи іншого слова. Залежно від цього одиниці поля розподіляти на ядро, центр, ближню та дальню периферії.

Зауважується, що у полі частотність одиниць може виражатися чітко, і це дає змогу розподілити лексеми між ядром та периферією лише за допомогою частоти вживання. А іноді частотність одиниць поля невелика, поле розмите, і тому частотний критерій не може бути єдиним. У цьому випадку головним стає не частотний критерій, а семантичний. Ядро – найбільш частотна одиниця. Відповідно до головної семи найбільш частотної одиниці моделюється структура поля. Ядро вміщує одиниці, семантика яких охоплює сему найбільш частотної одиниці. Конституенти, семантика яких не відображає сему найбільш частотної одиниці, формують периферійну зону.

Узагальнюючи ідеї про ЛСП як системно-структурне утворення та пропонуючи методи його дослідження, слід зауважити, що: 1) ядро

поля представлено родовою семою – компонентом, навколо якого розгортається поле. Оскільки ядро є лексичним вираженням смислів або семантичних ознак, воно як представник усієї парадигми може замінити кожен із членів мікросистеми; 2) центр поля складається з одиниць з інтегральним значенням, що об'єднує ядро з окремими компонентами поля; 3) до складу периферії поля входять одиниці, найвіддаленіші за своїм значенням від ядра. Вони деталізують та конкретизують основне значення поля. Зазвичай периферійні елементи перебувають у зв'язку з іншими семантичними полями, утворюючи при цьому лексико-семантичну цільність мовної системи; 4) фрагменти поля, які є водночас вертикальною ядерною і центрально-периферійною структурою, за своєю семантикою утворюють окрему гіперопіонімічну конструкцію однотипного / різнотипного складу.

Будь-яке ЛСП має ядро, до складу якого входять назва (ім'я) поля, тісно пов'язане з нею видове ім'я, синоніми та родове ім'я, а також антоніми. На периферії поля знаходяться слова, семми яких перетинаються з ядерними словами за окремими семами.

На думку І. Попік, критерієм організації ЛСП є ознака активності використання, за якою лексеми організовані в поле з ядром (100% регулярності та найвища частотність уживання), медіальною зоною (з активністю від 75% та вище) та периферією (нижче 75%) [6].

Отже, у працях мовознавців немає однотайності стосовно критеріїв виокремлення структури ЛСП. Розглянувши запропоновані критерії, слід зауважити, що ЛСП доцільно вивчати у двох аспектах: загальномовному (дослідження ЛСП у мові) та текстовому (дослідження ЛСП у текстовому просторі). Аналіз загальномовного поля ґрунтується на мовних значеннях слова, зафіксованих у словниках. Аналіз текстового поля – на змісті, що виражають ці слова в текстах (мовленні). Тому найбільш доцільним критерієм для виокремлення структури ЛСП є кількісний (частотний). Додатковим критерієм може стати критерій безпосередніх/опосередкованих складників.

Література:

1. Іваненко Н. В. Лексико-семантичне поле добро в українській та англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17. Київ, 2007. 24 с.

2. Ключка Н. Я. Лексико-семантичне поле як системно-структурне утворення. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна*, 2012. Вип. 24. С. 129–131.

3. Кузнецова А. И. Понятие семантической системы языка и методы ее исследования. Москва, 1963. 238 с.

4. Мех Н. О. Структура лексико-семантичного поля «мова – слово» в українській поетичній мові XIX – початку XX ст. Київ, 2001. 181 с.
5. Пархоменко І. В. Лексико-семантичне поле «звук» та його функціонування в художньому текст : автореф. ... дис. канд. філол. наук : 10.02.02. Саратов, 2000. 20 с.
6. Попік І. П. Лексико-семантичне поле «жестикуляція» в мові та мовленні (на матеріалі англomовних словників і текстів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2004. 34 с.
7. Сторченко Л. В. Лексико-семантичне поле «коштовне каміння» в англійській мові та мовленні : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2008. 31 с.
8. Тарасова В. В. Семантичне поле «Засоби пересування» в сучасних англійській, німецькій, російській та українській мовах : монографія. Київ, 2010. 255 с.
9. Ходарева І. М. Лексико-семантичне й асоціативне поле любов у мові творів Павла Загребельного : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2009. 22 с.
10. Цобенко О. В. Структура лексико-семантичного поля «ювелірні прикраси» в англійській мові. *Записки з романо-германської філології*. 2014. Вип. 1. С. 192–197.

БІОАДЕКВАТНА ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ НА УРОЦІ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Ніколашина Т. І.

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Полтавський національний педагогічний університет

імені В. Г. Короленка

м. Полтава, Україна

Нова українська школа вимагає нових методів та технологій навчання, спонукає вчителя-словесника до впровадження інновацій на уроці.

При підготовці вчителя української мови та літератури за освітньо-професійною програмою «Середня освіта (Українська мова і література)», крім дисциплін мовно-літературного циклу, обов'язковим компонентом є «Методика навчання української мови», де на лекційних та практичних заняттях студенти опановують

лінгводидактичні засади щодо викладання навчального предмета «Українська мова», який забезпечує реалізацію вимог до обов'язкових результатів навчання мовно-літературної галузі в системі закладів загальної середньої освіти, а також ознайомлюються з актуальними проблемами формування предметної компетентності учнів в умовах сучасної Нової української школи.

Компетентнісний підхід до навчання української мови забезпечує посилення прикладного характеру мовно-літературної освітньої галузі в ЗЗСО, що вможливує використання теоретичних знань як практичного засобу пояснення лінгвістичних явищ, розв'язання проблем і пошуку щодо ефективних та інноваційних методик.

Біоадекватна технологія навчання – це інновація на уроці української мови. Основні принципи біоадекватної технології навчання закладено в науково-методичних працях В. Сухомлинського, Л. Бакало, А. Богосвятської, О. Косолапа та інших.

Під час вивчення теми «Сучасний урок української мови» ознайомлюємо студентів із біоадекватною технологією навчання та методикою використання її на аспектному уроці української мови, зокрема аспектному уроці вивчення нового матеріалу.

Біоадекватна технологія навчання полягає у «формуванні психологічного здоров'я дитини (стресостійкість, гармонія, духовність), мотивації екологічно здорового типу мислення, заснована на свідомому сукупному володінні логічним (лівопівкульним) та образним (правопівкульним) мисленням» [1, с. 40]. Учні, у яких домінує ліва півкуля, інформацію обробляють частинами, дотримуються чіткої послідовності аналізу матеріалу, легко відшукують відмінності, контролюють своє мовлення. Учні, у яких домінує права півкуля, гарно виконують завдання на узагальнення та систематизацію, але в усному мовленні виникають проблеми при доборі слів, у побудові речень тощо. Учителів при підготовці до уроку вивчення нового матеріалу потрібно враховувати, що права півкуля – підґрунтя образного мислення – охоплює всесвіт у всьому розмаїтті, а ліва півкуля – підґрунтя абстрактного мислення – шукає і знаходить гармонію причинно-наслідкові зв'язки в цьому світі. При застосуванні на уроці української мови біоадекватної технології навчання в школярів будуть діяти як права, так і ліва півкуля головного мозку.

Біоадекватна технологія навчання вможливує сприйняття інформації природним шляхом через сенсорно-моторний, символічний, логічний та лінгвістичний етапи. На уроці в учнів задіяні всі канали сприйняття інформації: слуховий, зоровий, смаковий, тактильний, чуттєвий. У навчальному процесі вчитель здійснює опертя на почуття, за допомогою яких відбувається глибинний роздум, віртуальна

мандрівка, у результаті якої засвоюється та закріплюється навчальна інформація.

На біоадекватному уроці української мови важливим етапом є введення протягом 8–10 хв. навчального матеріалу навчальної релаксації (психофізичний процес, який полягає в зменшенні напруження, у розслабленні). Метод релаксації допомагає створити на уроці стан радості, комфорту, задоволення, гармонії зі світом. Для прикладу наведемо зразок навчального релаксаційного тексту. Тема уроку: Групи прикметників за значенням.

Спочатку учитель проводить психофізіологічну підготовку перед вивченням нового матеріалу про розряди прикметників за значенням: «Зручно сядьте. Розслабте всі свої м'язи, обличчя... Усміхніться, оскільки ви дуже гарні, коли це робите. Уявіть, що ви знаходитесь у своєму місці спокою, де вам добре та затишно...».

Уведення нового навчального матеріалу через формування мислеобразу:

Уявіть собі *неймовірну зелену сонячну* галявину, на якій росте багато різноманітних квітів: звіробій, соняхи, ромашка. Вдихніть *духмянний* аромат цих квітів, відчуйте його! Погляньте, як по небу пропливають хмаринки різноманітних форм, у яких кожен впізнає свою. Сонечко тільки піднімалося і торкалося своїми промінчиками цуцика, який прибіг на галявину разом зі своїм м'ячиком. Хотів понюхати квітку *неймовірної* краси з *ніжними* пелюстками та *жовтенькою* серединкою, аж раптом побачив напис «Групи прикметників за значенням».

Оранжевий м'ячик відразу покотився до будки з написом «Якісні прикметники». Такі прикметники виражають якісну ознаку, що може бути в більшій чи меншій мірі, та відповідають на питання який? яка? яке? які? Біля цієї будки росли *духмяні й запашині* квіти, *висока й зелена* трава, а далі ще *вища, найвища, зеленіша, найзеленіша*. Гріло *тепле* проміння, але дув *холодний* вітер. *Широкі* лани простягалися далі. Цуцик вдихнув *чисте* повітря. Його наповнювали *приємні* відчуття.

Тут його увагу привернула інша будка з надписом «Відносні прикметники». Такі прикметники виражають ознаку за відношенням до чогось та відповідають на питання який? яка? яке? які? Біля цієї *дерев'яної* будки лежала *залізна* миска. Навколо були *степові* трави, які стали ще вищими після *літнього* дощу. Трохи далі цуцик розгледів *вишневі* сади та кущі з *малиновими* ягодами. «Мабуть, там живуть дуже *працьовиті* люди!» – промайнуло у його думці.

Поруч стояла ще третя будка з написом «Присвійні прикметники». Такі прикметники виражають належність до людини, тварини та відповідають на питання чий? Це *собаче* лігво припало цуцику до душі. Про це йому підказали *собачі* інстинкти. Цуцик пішов далі

досліджувати галявину, залишаючи *собачі* сліди». Вихід: «Відчуйте прилив сил... Відчуйте кожну клітину свого тіла... Усміхніться та зробіть глибокий вдих... Тепер ви знову в своєму класі. Як Ви себе почуваете після відвідування зеленої галявини та зустрічі з цуциком?

Подякуйте нашому новому знайомому – цуцику – за знайомство із групами прикметників за значенням: якісними, відносними, присвійними. Попрощайтеся із ним. Час повертатися до класу». Потім учні створюють мислеобраз галявини. Біоадекватний урок уможливить мозку дітям релаксувати й активізуватися почергово. Багатозначність мислеобразу дозволить учневі варіювати ним у різних життєвих ситуаціях на основі особистого досвіду.

Отже, учитель на біоадекватному уроці забезпечує здоров'язбережувальний, здоров'явідновлювальний ефект, підвищує мотивацію до навчання, інтерес до предмета, розвиває творчі здібності, здатність до самопізнання, самооцінки, формує цілісне мислення учнів, здатність жити і працювати в гармонії з природою, собою, суспільством, бути стійким у різних життєвих ситуаціях без нанесення шкоди людству та природі.

Література:

1. Богосвятська А. І. Сучасні педагогічні технології у практиці світової літератури. *Зарубіжна література в школах України* : методичний журнал. 2013. № 1. С. 34–41.

КУЛЬТУРНИЙ КОД НАЦІЇ В УКРАЇНІЗМАХ, ЗАПОЗИЧЕНИХ ПОЛЬСЬКОЮ МОВОЮ

Палатовська О. В.

*доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри східної і слов'янської філології
Київський національний лінгвістичний університет
м. Київ, Україна*

Українсько-польські культурні та мовні контакти тривають протягом багатьох століть, але особливої ваги та значущості вони набувають у певні історичні періоди. З початку повномасштабної російської воєнної агресії проти України підтримка нашої держави з боку Польщі є винятковою, вона відбувається в багатьох напрямках – оборонному, економічному, політичному, гуманітарному. Відповідно, у польському суспільстві підвищився інтерес до культури і мови українського народу.

Останнім часом, насамперед завдяки мас-медіа, в активний ужиток польської мови увійшло багато українських неологічних запозичень – слів, словосполучень і висловів, які з'явилися або набули особливої актуальності протягом воєнної доби: *Chwała Ukrainie!* (Слава Україні!), *Dobry wieczór, my z Ukrainy!* (Добрий вечір, ми з України!), *Azowstal* (Азовсталь), *arta* (артилерія), *bawełna* (бавовна), *czzerwona kalina* (червона калина), *czmobił* (частково мобілізований), *mogilizacja* (могилизація), *morpichy* (морська піхота), *palanycia* (паляниця), *Świątą Javelinę* (Святу Джавелін), *Widmo Kijowa* (Привід Києва), *ZSU* (ЗСУ), а також топоніми *Borodianka*, *Charków*, *Chersoń*, *Czornobajiwka*, *Izium*, *Mariupol*, *Sattiwka*, *Wotnowacha* та багато інших. Проте в цьому дослідженні ми розглянемо українізми, які вже давно увійшли до складу польської літературної мови, але сьогодні вони знову привертають до себе увагу, переосмислюються і постають як своєрідний культурний код української нації.

Матеріалом для аналізу слугував художньо-освітній проєкт «Словник українізмів. Інтерпретація польських та українських ілюстраторів», який був створений улітку 2022 року внаслідок співпраці Лодзинської міської галереї мистецтв і *Łódź Design Festival*. До словника увійшли дванадцять слів-українізмів, у різні часи запозичених польською мовою, і відповідно дванадцять ілюстрацій польських і українських митців: *mereżka* / *мережка*; *chmara* / *хмара*; *step* / *стен*; *bogomaz* / *богомаз*; *wataga* / *ватага*; *tajdan* / *майдан*; *kureń* / *курінь*; *hopak* / *гопак*; *koromysło* / *коромисло*; *bandura* / *бандура*; *ogyda* / *огида*; *szarawary* / *шаровари*. До кожного слова подано розширене тлумачення польською та українською мовами і його художня презентація в малюнку.

Мета дослідження – лінгвокультурологічний аналіз запропонованих лексем і з'ясування причин їхнього обрання для художньої рецепції польських і українських митців.

Представлені в Словнику поняття, об'єднані в малюнку і слові, можна визначити як культурами – комплексні міжрівневі одиниці, форму яких «становить єдність знака та мовного значення, а зміст – єдність мовного значення та культурного сенсу» [Wierzbicka 1992]. Культурами посідають особливе місце в мовній картині світу того чи того етносу і можуть бути виражені вербальними та невербальними об'єктами. Мова і культура взаємозумовлені, зв'язок між ними безпосередній, чіткий і зреалізований у побуті, фольклорі, обрядах, ритуалах, писемних текстах і мистецтві, тому визначення об'єкта як культурами може відбутися лише у відповідному культурно-історичному контексті.

Аналіз представлених у Словнику українських культурем дозволяє поділити їх на такі на групи: 1) слова-символи України (*Majdan* /

Майдан, step / степ, bandura / бандура); 2) українізми-етнографізми (*mereżka / мережка, kureń / курінь, koromysło / коромисло, horak / гонак, szarawary / шаровари*); 3) українсько-польські міжмовні омоніми (*bogomaz / богомаз, wataga / ватага, chmara / хмара*) і 4) слово *ogyda / огида*.

До першої групи увійшли поняття, які в різні історичні часи набули символічного значення у свідомості українців – *Майдан (Majdan), степ (step), бандура (bandura)*. У польській мові вони мають різний ступінь поширеності: якщо перші два слова є загальноживаними і добре знайомими носіям польської мови, то слово *бандура*, хоча і потрапило в польську мову ще у XVII ст., є маловідомим.

Лексеми *majdan / майдан* в польській і українській мовах є лексичними омонімами. У польській – це 1) ‘чийсь речі, багаж, клунки’; 2) ‘площа у військовому таборі, фортеці, замку, в селі’, а в українській – 1) ‘велике незабудоване місце в місті або селі; площа’; 2) ‘невелике рівне місце на землі, призначене для чогось; майданчик’ [Кононенко, Співак 2008, с. 155–156]. Але з часу Помаранчевої революції слово *Majdan / Майдан*, особливо якщо воно починається з великої літери, асоціюється з головною площею Києва, виступає символом гідності, героїзму, відданості, свободи і незламності української нації:

– *To nie Majdan Niepodległości, to Majdan Wolności – mówi Swiatoslaw Karpiuk, który przyjechał z Czernichowa, bo przestał się bać, że straci pracę.* (<https://sjp.pwn.pl/korpus/zrodlo/Majdan;1120,1;43580.html>).

Польське слово *step* є нейтральним і загальноживаним, воно повністю збігається за значенням з відповідною українською лексемою *степ* – ‘великий безлісий, вкритий трав’янистою рослинністю, рівнинний простір у зоні сухого клімату’ [Словник української мови 1970–1980]. Але в свідомості українців *степ* віддавна має символічне значення – безмежних просторів рідної землі, він неодноразово був оспіваний в українських народних піснях, поезіях і прозових творах відомих українських митців слова:

*Степ у літі – наче море,
розіслався навкруги,
хто його обійме зором,
хто угледить береги?!
Ось подув південний вітер,
захиталось море трав.
Справді, гляньте: степ широкий
буїним сизим морем став!*

Олександр Олесь

Бандура (*bandura*) для українців не лише традиційний народний музичний інструмент – це символ вольності і нескореності українського духу. Історія руху українських кобзарів-бандуристів як виразників народних прагнень і сподівань, української національної ідеї трагічна. Але сьогодні інтерес до української пісні та гри на бандурі зростає у всьому світі, а кобзарське мистецтво переживає відродження.

До другої групи українських культурем відносимо функційно обмежені етнографізми, які знайомлять поляків з особливостями українського побуту і господарювання (*kureń / курінь, koromysło / коромисло*), традиційним способом вишивання частини національного одягу – сорочки (*mereżka / мережка*), частиною уніформи українських козаків (*szarawary / шаровари*), а також зі швидким, видовищним, запальним народним танцем з елементами бойового мистецтва (*hopak / гопак*), народженим у Запорозькій Січі.

До третьої групи культурем «Словника українізмів» відносимо українсько-польські міжмовні омоніми (*bogomaz / богомаз, wataga / ватага, chmara / хмара*), семантика яких у польській мові дещо змінилася порівняно з українським прототипом. Так, наприклад, в українській мові **богомаз** – це перш за все ‘іконописець’, а в польській – ‘погана картина’ [Кононенко, Співак 2008, с. 29]; **ватага** (укр.) – ‘велика група людей; юрба, товариство’; **wataga** (пол.) – ‘згряя вовків або диких кабанів’ [Кононенко, Співак 2008, с. 34]; **хмара** (укр.) – ‘скупчення краплин води’; **chmara** (пол.) – ‘величезна кількість, безліч, маса когось, чогось’ [Кононенко, Співак 2008, с. 292].

На перший погляд, лексема *ogyda / ogyda* вміщена в «Словнику українізмів» осторонь від інших слів. В академічному «Словнику української мови» воно потрактовано як ‘почуття відрази в поєднанні з гидливістю’ [Словник української мови 1970–1980]. Свого часу запозичене з української мови слово *ogyda* зберігає в польській лексичне значення мови-джерела. Можна припустити, що поява в «Словнику українізмів» цієї лексеми визначає спільні почуття і поляків, і українців до країни-агресорки.

Українські запозичення з’явилися в польській мові внаслідок співіснування й інтерференції культур двох народів-сусідів. У художньо-освітньому проєкті «Словник українізмів. Інтерпретація польських та українських ілюстраторів» українські культурами подано і потрактовано у привабливій і невимушеній художній формі. Автори проєкту для мистецької рецепції обрали як загальнозживані, так і функційно обмежені в польській мові слова, але в сукупності вони дають уявлення про узагальнені риси національного характеру українців – волелюбність, відданість, наближеність до природи, музичність, товариськість, емоційність, працелюбність і хазяйновитість

тощо. Культуреми, подані в Словнику у вербальній і художній формах, дозволяють побачити особливості культурних українських реалій і їх лінгвальне вираження та зіставити із семантикою цих слів у польській мові. Подібні спільні проекти підсилюють зацікавленість у вивченні української мови і культури та сприяють порозумінню двох народів.

Література:

1. Кононенко І. Семантико-стилістичне трансформування українізмів у польській мові. *Вісник Прикарпатського університету ім. В. Стефаника*. Філологія. 2015–2016. № 44–45. С. 24–30.
2. Кононенко І., Співак О. Українсько-польський словник міжмовних омонімів і паронімів. Київ : Вища шк., 2008.
3. Словник української мови : в 11 томах / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Відновлено з <http://sum.in.ua>
4. Совтис Н. М. Українсько-польське пограниччя як мовно-культурний феномен. *Слов'янський збірник*. 2013. Вип. 17. С. 272–281.
5. Стишов О. А. Динаміка лексичного складу сучасної української мови. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. Біла Церква : «Авторитет», 2019.
6. Korpus Języka Polskiego PWN. Відновлено з <https://sjp.pwn.pl/korpus>
7. Słownik ukrainizmów. Interpretują polscy i ukraińscy ilustratorzy / Словник українізмів. Інтерпретація польських та українських ілюстраторів. Відновлено з <https://warsztatykultury.pl/slownik-ukrainizmow-interpretuja-polscy-i-ukrainscy-ilustratorzy-wystawa/>
8. Wierzbicka A. Semantics, culture and cognition: Universal human concepts in culture-specific configurations. New York: Oxford University Press, 1992.

**АНАЛІЗ ВПЛИВУ МАЛОКОМПЛЕКТНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ГРУПИ
НА ПРОЯВ ВЕРБАЛЬНОЇ АГРЕСІЇ
В ПОВІСТІ ІВАНА НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКОГО
«КАЙДАШЕВА СІМ'Я»**

Панчук Л. В.

*старший викладач кафедри германських мов і перекладу,
аспірант кафедри культурології та філософії культури
Національний університет «Одеська політехніка»
м. Одеса, Україна*

У всі часи, як і в сучасному світі, взаємозв'язок між людьми завжди був досить тісним і неминучим. При контакті в будь-якому соціумі застосовується певна комунікація, що виражається в спілкуванні з собі подібними представниками ком'юніті. Звісно, таке спілкування може носити різний характер та неоднозначне відношення між адресатом та адресантом повідомлень. У всякому разі, такі повідомлення здійснюються за рахунок мовлення, що виражається підбором відповідних мовних знакових одиниць. Кожен мовець володіє своїм неповторним стилем мовлення, хоча й не завжди залишається вірним йому, і на превеликий жаль, не завжди найкращим. Мовленнєва поведінка базується на основі декотрих обмежень системи соціальних відносин. Скоріш за все, одна й та ж сама людина спілкуватиметься неоднаковим стилем з різними людьми та в несхожих ситуаціях. Вдома з близькими, з друзями, сусідами або ж колегами в залежності від відносин та обставин буде розбіжна манера спілкування.

Закономірності варіацій на соціальному та мовному рівнях виявляються за допомогою ретельного аналізу мови та соціальної ситуації, у якій розгортається мова. Але неможливо всю людську діяльність, в тому числі й мовленнєву, оцінювати через раціональну поведінку певного індивідууму або ж певного класу чи групи осіб, інколи в соціокультурній реальності відбуваються неконтрольовані «спалахи» емоцій, і не завжди ці емоції можуть нести позитивне забарвлення від продуцента. Частіш за все, це агресивна лавина на реципієнта. Існують різні види та типи вираження агресії. Фізична агресія проявляється у жестах, в міміці, а також у фізичних поривах по відношенню до свого опонента. Вербальна агресія звісно може супроводжуватися декотрими фізичними проявами, агресивними руками та мімікою. Але й інколи агресивні жести можуть підміняти вербальну агресію, серед не досить освічених представників населення таким жестом виявлення агресії служить показ середнього пальця,

наприклад. Багато хто з науковців, що вивчали дану проблему дійшли висновку, що фізичної агресії дотримуються люди з недостатніми словесними навичками: люди, які добре говорять, частіше виражають свою агресію вербально, представники з малорозвиненим володінням мови, частіше вдаються до застосування фізичної сили. Вербальна агресія, агресивні мовні акти такі як «образа», «лайка», «загроза» та «агресивне прохання» вже досить довго досліджуються з позицій семантики, прагма- та соціолінгвістики. Постає ряд важливих питань: які причини та функції вербальної агресії, які форми вона приймає в неоднакових життєвій обставинах, яку роль відіграють індивідуальні та групові чинники та як вони впливають на прояв і сприйняття вербальної агресії? І що таке саме агресія? Існує багато трактувань від мислителів, науковців стосовно поняття «агресія» і всі вони заслуговують на визнання, утім наприклад, лідер та засновник Yoga Vidya e.V. Сукадев Бретц, покладаючись на мудрість Свами Шивананди, стверджує, що агресія просто уявна вібрація, рух, що виникає в морі думок, коли присутні дія та інерція. Це хвиля неприємних відчуттів, що виникає, коли людина з чимось не згодна. Вступаючи на цю хвилю, піддаючись гніву, що допускає агресію, виникають вісім вад: несправедливість, поспішність, переслідування, заздрість, володіння чужим майном, вбивство, грубі слова, жорстокість [1].

Метою даної роботи був аналіз соціального впливу та відносин в малокомплектній групі осіб, а точніше в сім'ї, на породження та прояв вербальної агресії по відношенню до членів цієї ж групи. Відповідний аналіз був проведений на творчості великого класика української літератури Івана Нечуй-Левицького. «Процес формування вторинного (соціального) рівня агресії відбувається під величезним впливом хворого суспільства, у якому соціалізується індивід. У цьому процесі важлива роль відводиться вихованню, засобам масової інформації, соціально-психологічним умовам (фрустрація, настанови, інструкції, параноїдальні ідеї)» [2]. Досить ярким прикладом прояву як вербальної так і невербальної агресії є реакції героїв повісті Івана Нечуй-Левицького «Кайдашева сім'я», що проявляються особливо чітко в різних «емоційно-збудливих» обставинах та при зміні умов в соціальному оточенні або ж й самого соціального оточення. Однією з таких ситуацій є поведінка Кайдашихи в різному соціумі. В залежності від кола її перебування та спілкування, вона неоднаково проявляла свої емоції та діяння. Автор описує її поведінку в оточенні панів як таку, що цілує руки, кланяється. В присутності панів Маруся пишає губи, осміхається, силпе облесливими словами. До природної звичайності української селянки в неї пристало щось уже дуже солодке,

аж нудне. Але як тільки вона трохи сердилась, з неї спадала та солодка луска, і вона лаялась і кричала на весь рот [3, с. 9]. А лаялась вона, як правило, у себе вдома, спочатку зі своїм чоловіком, а згодом й з невістками. Коли настав час свататися до Мотрі, то виставляючи себе на показ та хвастаючи своїм становищем майбутньої свекрухи й напочатку їх співіснування, Кайдашиха зверталась до невістки ніжними словесами. «Помаж, *моя дитино*, комин ще раз. ... Я, *серце*, бувала в світах і знаю, як що робиться» [3, с. 34] Але з плином часу пестливі, хоча й не від щирого серця, слова зникли з живання Марусі по відношенню до Мотрі. «Ой Боже мій, це не Мотря, а бендерська чума» [3, с. 146]. Так само вона себе поводи́ла і з другою невісткою. На прикладі даних реплік ми виразно бачимо стиль поведінки однієї і тієї ж людини за різних обставин. Хоча й невістка, потрапивши до чужої сім'ї, змінивши батьківську опіку та любов на свекрушине лицемірство та неприязнь, змінилась в своїй поведінці, як фізично так і вербально. Про трансформацію її внутрішнього світу та початок перемін її мовленнєвої поведінки свідчать її перші вибухи агресії до нових родичів через порівняння з життям в батьківському домі. «Я на батька не кричала ніколи, а на вас мусиш кричати, коли робиш на всю сім'ю сама» [3, с. 36]. Мотрині слова можна розцінювати, як результат зіткнення з соціальним оточенням менш сприятливого психологічного клімату, що здебільшого виражається в образливих висловлюваннях до свого опонента, лайках в групі осіб, підвищенні тону голосу і т. п. «Ти змія люта, а не свекруха! – кричала Мотря – Буду я чортова дочка, коли не розіб'ю тобі кочергою голови» [3, с. 150]. Зміна соціального середовища впливає не лише на психологічне здоров'я, а й на фізичний стан людини, що не може не впливати на модель поведінки та стиль мовлення. Ось і Мотря підмічає своє занедбання та погіршення свого зовнішнього вигляду під час життя в одній хаті зі свекрухою. Всі зміни в житті молодиці, яка й до того не давала себе ображати, призводили до пониження рівня застосування вербальних засобів при спілкуванні з новоспеченою родиною. Вона вже не добирала слів й до молодшої невістки Мелашки, навіть не знаючи її, як людини, лише тому, що Мелашка жила поруч з Кайдашихою. «Як тільки котра з вас ступить на мій поріг, то я вам обом поперебиваю ноги оцією кочергою!.... судить вже Мелашку, а мене не зачіпайте» [3, с. 91]. «Не мети до порога, бо візьму тебе за шию, як кішку та натовчу мордою в сміття...» [3, с. 143]. Чітко прослідковується негативне ставлення до будь-кого, хто знаходиться в колі спілкування з її «ворогом», свекрухою, яка незлюбила дівчини та намагалась щоразу досадити Мотрі якомога болючіше. Недивно, що під впливом негативних іманентних відносин між дружиною та матір'ю,

перебуваючи в постійній конфронтації з усіма членами «окремої соціальної групи» – родини, піддавшись емоційній нестабільності, Карпо проявив агресивне ставлення до батьків й вдався до застосування не лише вербальної, а й фізичної агресії. «Не лізь, бо задушу, іророва душе! – крикнув Карпо та й кинувся, неначе звір, на батька й штовхнув його обома кулаками в груди» [3, с. 55]. Не забуваймо про те, що в часи, коли була написана повість, до батьків звертали виключно на «Ви» і шанобливо, а висловлювання сина по відношенню до батька чітко демонструє агресивну та несамовиту поведінку, що була викликана подіями, котрі відбувалися безпосередньо в колі його близького спілкування. Цей момент ще раз підтверджує достовірність теорій про вплив соціального середовища на пробудження агресії до особини собі подібної. Не оминула трансформація світосприйняття, мислення та стилю мовлення ще однієї героїні повісті, яка змалечку любила життя і все навкруги, ніколи не образила жодної живої істоти. Мова йде про Мелашку, дружину молодшого сина Лавріна Кайдаша. Доброзичлива й покійна після входження в чванливу сім'ю Кайдашів потерпає від нападок усіх членів нового соціуму та перелаштовується на агресивну манеру поведінки відносно нового оточення. «А ти, паскудо! То ти смієш мені таке говорити? Хіба ти моя свекруха? Ти думаєш, що я тобі мовчатиму? – розкричалась Мелашка. – То ти мене вчиш, як малу дитину? Ось тобі, ось тобі! І Мелашка підкидала сміття деркачем на Мотрину призьбу, на стіни, на вікна, аж шибки в вікнах дзвеніли, а що було мокро, те поприставало до стіни» [3, с. 143]. Всі наведені приклади безперечно вказують на зміну стилю спілкування та слововживання кожного учасника даної групи під впливом негативних емоцій та агресивного поводження один до одного.

Як ми бачимо, підбір індивідуумом стилістичних норм та мовленнєвих засобів безпосередньо пов'язані з відповідним суспільством, яке перебуває навколо тієї чи іншої особи. Отже, дослідження мовних трансформацій необхідне з різних сторін, а для більш детального та ґрунтовного роз'яснення процесів, що відбуваються в мові, необхідно задіяти не лише лінгвістів, а й бажано соціологів, філософів, психологів та представників інших наук, адже мовленнєвий акт відбувається між представниками певного соціуму, якому властиві ті чи інші характеристики, що не стосуються безпосередньо філології. Важливо, що за останні роки прірва між соціологією та лінгвістикою почала скорочуватися. Лінгвісти почали цікавитися соціально обумовленими мовними чинниками, а соціологи стали краще усвідомлювати соціальну природу мовних явищ. Хоча ще є велике поле діяльності для повного роз'яснення всіх процесів в даній галузі.

Література:

1. Persönlichkeit, Ethik und Umgang mit Schattenseiten: «Ärger, Aggression» Deutschland, 2016. URL: <https://youtu.be/YEEQnQ4S6Ns> (дата звернення: 15.04.2016).
2. Олена Коломієць, Агресивність особистості: етологічний і екзистенційний контекст. *Гілея: науковий вісник* : збірник наукових праць. К., 2012. Випуск 58(3). 2012. URL: <https://ird.npu.edu.ua/files/kolomiec.pdf>
3. Нечуй-Левицький І. Кайдашева сім'я: повість / Іван Нечуй-Левицький. К. : Знання, 2020. 175 с.

ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВНОЇ МАНІПУЛЯЦІЇ У МЕДІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Параскун І. Л.

викладач української філології

КЗФПО «Новобузький фаховий педагогічний коледж»

м. Новий Буг, Миколаївська область, Україна

У світі за останні десять років відбувся стрімкий розвиток засобів масової інформації, а також зріс їх вплив на всі сфери соціального буття. У цих умовах медіа реальність – стає основою, яка визначає буття сучасної людини. До питання впливу медіа реальності на людину і формування її духовно-моральних орієнтирів неодноразово зверталися дослідники-гуманітарії, проте соціальний вплив медійної ідеології досі не досліджено детально і системно. Глобальна проблема, що стоїть сьогодні перед суспільством, необхідність осмислення впливу засобів масової комунікації, як фактору трансформації за рахунок маніпулятивного впливу сучасного суспільства.

Емоційно-оцінна лексика, може бути доречною виключно у незначному відсотку різновидів матеріалів Інтернет ЗМІ. Для збільшення ефекту використовують емоційну й оцінну лексику «одіозні політики», «корумповані судді» – пересічні читачі Інтернет ЗМІ, ще не знають, кому буде присвячений матеріал, а вже розуміють, що в матеріалі представлено негативне ставлення до нього чи до них. Це стосується і епітетів типу «благородний діяч», «найкраща якість», що створюють позитивний образ певної інформації.

З більшості Інтернет ЗМІ читач отримує вже визначену оцінку, йому не потрібно витратити зусилля на формування власної. Наявність

маніпулятивних засобів, націлених на засвоєння сформованих оцінок і переконань, оптимізує сприймання інформації. В епоху Інтернет комунікацій, коли ЗМІ миттєво розповсюджують інформацію в усі куточки планети, наймовірно зростає їх чисельність. При цьому збільшується вага оціночного фактору: оцінка сприяє оптимізації сприйняття, а також формує певні образи в залежності від редакційної політики Інтернет ЗМІ.

За допомогою емоційно-оцінної лексики можна маніпулювати навіть статистичними даними. Наприклад, новину про зміну рівня безробіття можна подати у двох протилежних варіантах *«аж на 5%»* чи *«лише на 5%»*, які сприймаються абсолютно по різному. Така манера представлення інформації не є правильною, оскільки доцільно представляти подібний вид інформацію без зайвих емоційно-оцінних слів, оскільки таким чином автор формує у читача бажання в майбутньому похвалити чи критикувати провладну силу, завдяки якому вказана зміна відбулася й визначає суспільну думку про «мало», «багато». При цьому, для якісного порівняння доцільно було б привести для прикладу цифри рівня безробіття за описаний період минулого року чи років, але без «аж», «так мало», «на трішки» та інших емоційно-оцінних слів [2].

Мовлення сповнене негативними оцінними лексичними одиницями, особливо яскраво це відображено в оцінній лексиці, яка описує людину, її особистісні цінності. Це обумовлено тим, що в українській народній культурі домінують морально-етичні правила. При цьому прагнення змінити негативні характерологічні та поведінкові прояви людини обумовлює суттєву кількість негативних лексем, тоді як позитивні риси характеру сприймаються як норма. Типовими прикладами даної тенденції є аналіз ЗМІ-повідомлень в період виборів.

В заголовках про кандидатів на посаду Президента України часто застосовували емоційно-позитивну конотацію. *«Зеленський зворушливо звернувся до бійців ООС: Я вас не підведу»* [3], *«Психолог назвав головний козир Зеленського на дебатах: «Порошенку це нічим крити»* [5].

Використання емоційно-оцінної лексики, спрямоване на активізацію уваги читача, апелювати до його зацікавленості або збільшувати інтерес до сенсаційних повідомлень, спонукати переходу по гіперпосиланнях і ознайомитися з повним текстом журналістського повідомлення.

Більшість медіа-текстів використовують для підкреслення вагомості критики відносно подій чи людей. Вони прості та зрозумілі для пересічної людини, яка постійно сприймає інформаційний контент традиційних та он-лайн засобів масової інформації. Наприклад, *«Це пояснює той факт, що топ-менеджери пропагандистських ЗМІ*

й телеведучі-яструби в Росії особливо обласкані владою і купуються в розкоші» [7].

Головне спрямування інформаційних повідомлень – формування маніпулятивного штучного образу в опису політичних подій. Наприклад: *«... про набуття громадянами України громадянства країни-агресора є у вільному доступі – на випадок, якщо спецслужби України зацікавлять такі факти» [7].*

Значна кількість серед проаналізованих інформаційних повідомлень сповнена сленговими словами і англіцизмами, які виділяють їх з поміж великої кількості інших. Наприклад: *«Ні, «у Вишинського» не просто давали новини, де ньюсмейкером був нинішній лідер партії «Слуга народу» і потенційний кандидат на посаду голови Верховної Ради» [7]. «Адже всі інші олігархічні пули каналів добре відомі», «Тому новий парламент має ухвалити закони, які гарантують повне розкриття власності та джерел фінансування медій...» [6].*

Представлені приклади підтверджують переконання, що журналісти Інтернет-ЗМІ з метою активізації уваги до власного джерела на постійні основі обирають найпростіший спосіб – апелювання емоціями. Непереверені емоційно забарвлені новини із соціальних мереж, також є поширеним явищем. І часто саме емоційність того чи іншого допису стає головним сенсом у повідомленні.

Отже, у засобах масової інформації взаємодія журналіста з аудиторією здійснюється в більшості нетрадиційним способом, з використанням лексичних засобів, що налаштовують ефективне функціонування комунікаційного каналу, мови, орієнтованої на пересічного споживача, та завдяки здійсненню комунікаційних маніпуляцій ігор. У засобах масової комунікації функції ініціювання та підтримання контакту представлені у заголовках. Тому заголовки розглядаються не лише як ідентифікатори медійного повідомлення, а і як інструменти привертання уваги та формування рішення про її актуальність.

Відповідно, включення емоційно-експресивної лексики в зміст медійного повідомлення є поширеним явищем. Ця лексична група віддзеркалює протилежні емоційні відтінки. Лексичні експресивні засоби спрямовані на відображення колоритного формату, що привертає увагу до медійного повідомлення та активізує безпосередній процес сприйняття.

Література:

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови. Львів : Світ, 2003. 432 с.

2. Белецька А. В. Емоційний контент в новому продукті інтернет-медіа України у часи пост-правди. *Scientific notes of the institute of journalism*. 2019. Т. 2. С. 11–26.

3. Зеленський зворушливо звернувся до бійців ООС: я вас не підведу. URL: <https://znaj.ua/politics/224982-zelenskiy-zvorushlivo-zvernuvsya-do-biyciv-oos-ya-vas-ne-pidvedu> (дата звернення: 30.01.2023).

4. Коваль Т. Л. Засоби експресивізації українського газетного дискурсу початку ХХІ ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Херсон, 2011. 203 с.

5. Психолог назвав головний козир Зеленського на дебатах: «Порошенку це нічим крити». URL: <https://znaj.ua/politics/224423-psiholog-nazvav-golovniy-kozir-zelenskogo-na-debatah-poroshenku-ce-nichim-kriti> (дата звернення: 30.01.2023).

6. Рада має ухвалити закони, які гарантують повне розкриття власності та джерел фінансування медіа – оглядач. URL: https://zn.ua/ukr/POLITICS/rada-maye-uhvaliti-zakoni-yaki-garantuyut-povne-rozkrittya-vlasnosti-ta-dzherel-finansuvannya-media-oglyadach-317304_.html (дата звернення: 30.01.2023).

7. Справа Вишинського як дзеркало війни. URL: <https://detector.media/withoutsection/article/168949/2019-07-13-sprava-vyshynskogo-yak-dzerkalo-viyny/> (дата звернення: 30.01.2023).

8. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови. Запоріжжя, 2002. 351 с.

ЕПІСТЕМІЧНИЙ СКЛАДНИК СУБ'ЄКТИВНОЇ МОДАЛЬНОСТІ: ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ ВИМІР

Педченко С. О.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови*

*Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка
м. Полтава, Україна*

Інтеграція української лінгвістики у світовий науковий простір передбачає посилений інтерес до таких універсальних категорій, як локативність, темпоральність, допустовість, персуазивність, предикативність, модальність тощо. Остання з-поміж означених універсальій посідає особне місце в царині гуманітарного знання й,

попри велику кількість присвячених їй студій, так і не знайшла своєї остаточної параметризації на системних методологічних засадах.

У світовому мовознавстві третього тисячоліття домінує думка про те, що пізнати природу й сутність будь-якої лінгвістичної одиниці без звернення до людського чинника надзвичайно складно. Найповніші вияви «мовного» антропоцентризму, безперечно, сфокусовані в одному з найдинамічніших напрямів новітнього гуманітарного знання, науці, що витворилася на помежів'ї різних когнітивних парадигм, – лінгвістичній прагматиці. Українське мовознавство сьогодні потребує створення цілісної моделі суб'єктивної модальності як семантико-прагматичної категорії широкого змістового наповнення. Адже саме суб'єктивний складник досліджуваної універсалії найвиразніше демонструє синергетичну сув'язь трьох частин семіотики – семантики, синтактики й прагматики.

Виразну прагматичну орієнтацію має *епістемічний* компонент суб'єктивної модальності, для якого дослідницька література пропонує доволі широкий діапазон номінацій, зокрема «гіпотетична модальність» (О. Драгомирецький, Н. Гальона), «порівняльна модальність» (Л. Прокопчук), «модальність вірогідності» (В. Березенко), «переповідність» (А. Загнітко) та ін. Солідаризуючись із більшістю вчених, сутнісну ознаку епістемічної модальності вбачаємо в протиставленні за шкалою «проста достовірність – категорична достовірність – проблематична достовірність». Нейтральна достовірність (проста) демонструє констатацію факту, явища, події тощо, категорична маніфестує посилену (акцентовану) впевненість мовця в достовірності повідомлюваного, проблематична (недостовірність, ймовірність) зорієнтована на окреслення різного ступеня ймовірності здійснюваності факту, явища, події тощо з поглядом мовця та базована на недостатній обізнаності суб'єкта мовлення чи авторському припущенні, пор.: *Петро відвідав музей; Петро, безперечно, відвідав музей; Петро, напевне, відвідав музей*. Проблематична достовірність – одне з найважливіших суб'єктивно-модальних значень, що бере участь у формуванні загальної предикативної семантики, а на понятійному рівні корелює з категорією персуазивності, план змісту якої експлікує вказівка на рівень упевненості / невпевненості у вірогідності повідомлюваної інформації: *Джек боїться мами як вогню. Мабуть, тому, що лише мама складає для нього програми* (А. Дімаров); *Такий у нього був вигляд. Незвичайний. І таємничий. Одягнений він наче по-міському* (В. Нестайко); *Мені здається, що жила я завжди* (Леся Українка). Епістемічна модальність, як бачимо, почасти репрезентована граматичними модальними формами (вставними словами, модальними

вербативами, порівняльно-гіпотетичними партикулами тощо). Дж. Холмс небезпідставно вважає, що означені суб'єктивно-модальні кваліфікатори послідовно виконують дві функції: епістемічну (експлікація ступеня впевненості мовця у висловленому) та афектну (прагнення адресанта налагодити й підтримати доброзичливу комунікативну взаємодію) [1]. Завжди формально актуалізована невпевненість спрямована або на зняття з автора відповідальності за висловлення не зовсім правдивої інформації, або на уникнення категоричності, напр.:

– І ще в наших предків були боги Велес, Дажбог, Світовид, Сварог, Ярило... Серед них Перун був, мабуть, єдиний грізний бог. Ще й тепер мій прадід як чого-небудь розсердиться, то вигукне: а щоб тебе Перун ясний побив.

– А мені здається, що й цього бога наші прапредки вигадали добрим, а не лихим. Ось послухай. У назві Перун, як і в словах буркотун, веселун, сміхун, коротун чи в таких давніх назвах, як лісун (був у наших пращурів такий лісовий бог вовків), відун (так називали людину, яка нібито знала все наперед), або в найдавніших відомих слов'янських іменах Славун, Сварун, частина ун...

– Це суфікс, – підхопив Капітан (І. Ющук).

Продуцент ставить перед собою прагматичні завдання: висловити власне бачення ситуації, донести свою точку зору до адресата, домогтися адекватності розуміння її реципієнтом, орієнтуючи його на правильну інтерпретацію ситуації.

Отже, епістемічний складник суб'єктивної модальності, репрезентуючи оцінку суб'єктом думки ступеня достовірності об'єктивних зв'язків, чітко окреслює антропоцентричні параметри розгляданої універсалії, наближаючи її до парадигмального простору лінгвістичної прагматики.

Література:

1. Holmes, J. Hedges and Boosters in Women's and Men's Speech. *Language and Communication*. 1990. № 10. P. 185–205.

САМОВИРАЖЕННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Писаренко Н. Д.

кандидат філологічних наук, доцент

*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

«Мовна особистість – це поєднання в особі мовця його мовної компетенції, прагнення до творчого самовираження, вільного, автоматичного здійснення різнобічної мовної діяльності. Мовна особистість свідомо ставиться до своєї мовної практики, несе на собі відбиток суспільно-соціального, територіального середовища, традицій виховання в національній культурі» [4, с. 92–93].

Сьогодні в науковій літературі існує розуміння «мовної особистості» як сукупності особливостей вербальної поведінки індивіда. Лінгвісти розглядають людину, яка використовує мову як засіб спілкування, як комунікативну особистість.

Епістолярна спадщина Григорія Сковороди, як правило, не латиномовна, залучається до наукового обігу і використовується науковцями для написання дисертацій, монографій, статей (Л. Гнатюк, Т. Космеда, М. Вербовий, І. Григоренко, Г. Паласюк, Н. Писаренко, Г. Федоришин), але залишається майже непоміченим його латиномовний епістолярій, що є, на нашу думку, ключем до розуміння складної постаті, мовної особистості мандрівного філософа. «Приватний епістолярій був і залишається важливим джерелом пізнання – листування дає змогу простежити особисте і творче становлення автора, епоху, коли він жив» [1, с. 45].

Мета нашої статті: вивчення лінгвостилістичних параметрів епістолярію Григорія Сковороди, пізнання інтелектуального обшару мовної особистості філософа. Мета передбачає розв'язання таких **завдань**: дослідити мовні засоби епістолярію Григорія Сковороди в аспекті зображення внутрішнього світу філософа.

«Мовна особистість сьогодні – не лише харизматичний знавець рідної мови, а й носій культурно-мовних та комунікативно-діяльнісних цінностей, знань та інтенцій» [3, с. 404]. Щодо назви цього поняття, то сучасні українські лінгвісти, як правило, використовують термін «мовна особистість» (Л. Гнатюк, Т. Космеда, А. Загнітко та ін.).

Л. Гнатюк розуміє *мовну особистість* як «індивід, розглядуваний в сукупності його мовних здібностей, зумовлених історично, національно-культурно, соціально та психологічно, які виражаються

у здатності сприймати та творити тексти і слугують для досягнення певних цілей» [2, с. 30]. Розповідь від першої особи в епістолярії, вважає Ю. В. Невська, дає можливість виявити найтонші емоційні та емотивні барви та стати дзеркалом душі адресата [5, с. 538]. Науковці, вивчаючи мовний феномен Г. Сковороди, як правило, зазначають, що побутові деталі та бібліографічні моменти в них займають незначне місце – основний їх зміст становлять філософсько-етичні ідеї та повчання, що однаковою мірою стосується і листів до М. Ковалінського, і листів до інших друзів та знайомих. Проте, досліджуючи епістолярний спадок мандрівного філософа, знаходимо чимало місць, у яких Г. Сковорода висловлює особисті думки щодо приватного життя, «пошуків себе», розуміння «істинних друзів», «щастя» тощо.

Переважна більшість листів Григорія Сковороди – це листовні бесіди, у яких автор виявляє себе як знаний філософ, мудрий наставник. Г. Сковорода розумів своє призначення у цьому світі – передавати сакральні знання, помножені на свій досвід, тим особам, у душах яких це багатство примножувалося б, вибирав і дієві засоби для цього – настанови. Листовні настанови/ бесіди не обмежуються одним листом тому, що вони об'єднані однією проблемою, спільною темою і можуть міститися у кількох листах. У них спостерігаємо особистість Григорія Сковороди як мудрого філософа. Збереглися і листи, де Г. Сковорода проявляє себе як людина з неординарним художнім мисленням, наприклад, у листі до Володимира Тевяшова: лист настільки короткий, що нагадує Г. Сковороді двох приятелів, які разом кричать «Здрастуй» і «Прости» [7, с. 395].

Для мовної особистості Г. Сковороди притаманна філологічна активність і творча легкість, з якою філософ відгукується на творчі ідеї своїх учнів: *якщо я зустрічаюся з людиною, яка захоплюється такими ж дрібницями, я ледве торкаюся головою зірок* [7, с. 320]. Думки Г. Сковороди спрямовані насамперед на реальні дії, результат. У його листах спостерігаємо лексеми: 1) на позначення активізації уваги: *Вір мені, моя душе* [7, с. 229]; *Май на увазі...* [7, с. 223]; 2) на позначення активізації діалогу: *Однак скажи мені... і я тобі поясню...* [7, с. 233]; 3) синтаксичні конструкції умовного типу, що спонукають до дії і відповідно до певного результату-відповіді: *Коли що-небудь турбує твоє серце, повідай друзіві* [7, с. 230].

Досліджуючи фактичний матеріал, спостерігаємо, що речення різної суб'єктивно-модальної характеристики передають настрій, емоції філософа, його реакцію на події, на певних людей, на слова і потребують відповідної реакції адресата, які філософ виражає різними типами речень: 1) окличні (*Безсмертний боже! Як він описує дружбу!* (про Плутарха) [7, с. 246]; 2) питальні *Чому не був ти на вечірни?*

[7, с. 253]. *Ти питаєш, чому я був веселий вчора?* [7, с. 234]. Таким чином, знаходячи відповідні мовні засоби, Г. Сковорода «складає» свій реальний образ людини з певною особливою променистою енергетикою і привабливістю, чуйністю і коректністю – так виявляється його мовна особистість.

Характерною рисою мандрівного філософа є уміння непростої речі передавати зрозумілою співрозмовникові мовою. У своїх епістолах Григорій Сковорода охоче використовує різні мовні засоби, надаючи їм унікальної авторської яскравості, оригінальності: **1. Авторські порівняння:** *Я знаю, що ти, як це властиво дружбі, поділяєш мої смаки, і тому приймеш у дар ту або іншу ароматну квітку і зможеш з неї, як бджілка, взяти частину меду і відкласти в душі...* [7, с. 241]. **2. Метафори:** *Будай здоров, вельми дорога мені голова, сполучай зміну мудрість з голубиною простотою!* [7, с. 242.]. **3. Метонімію:** *Дзвін кличе мене до грецького класу* [7, с. 252]. **4. Епітетно-метафоричні означення:** *Зверни увагу на море серця свого, ...який вітер піднімає хвилювання* [7, с. 291]. **5. Фразеологічні сполуки:** *Причиною мого грубого жарту вважай ту огиду...до цих людей, до цих, так би мовити, кипрійських биків* [7, с. 243]. **6. Прислів'я:** *найкраща помилка та, яку допускають при навчанні* [7, с. 318].

Мандрівний філософ, послуговуючись афористичною мовою, використовує різні експресивно-емоційні форми з метою, що думка, виражена у формі афоризмів, набуває легкості у сприйнятті, простоти у розумінні, уникає тяжіння й заплутаності; афоризми, своєю чергою, сприяють моделюванню філософської ідеї. Особливо яскраво мовна особистість філософа виявляється в авторських прислів'ях, де Г. Сковорода висловлює свої глибокі переконання з особистого досвіду, глибокого проникнення в античну філософію, демонструє своє уміння логічно і художньо мислити.

Висновок. Отже, мовна особистість Г. Сковороди яскраво проявляється завдяки вербальним засобам авторського епістолярію, насиченого його ментальністю й самовираженням, що дає змогу відтворити певний мовний образ філософа.

Література:

1. Григоренко І. В. Приватний лист та епістолярна форма історичний аспект взаємодії 2017. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2017_118_11 (дата звертання 10.02.2022)

2. Гнатюк Л. П. Мовний феномен Г. Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції: монографія. Київ : КНУТШ, 2010. 446 с.

3. Загнітко А. П. Мовна особистість у сучасних комунікативних дослідженнях. *Сучасна лінгвістика: погляди та оцінки: науково-аналітичне видання* : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2014. 464 с.

4. Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Годор О. Г. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ : Либідь, 2001. 224 с.

5. Невська Ю. В. Особистий епістолярій М. Куліша: фокус емпатії. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. 2012. Том 25(64). № 4, ч. 2. С. 538–544.

6. Сковорода Г. Твори в двох томах. / упор. І. А. Табачников, І. В. Іваньо. Київ : видавництво Академії наук Української РСР, 1961. Т. 2. 623 с.

АЛЮЗІЇ В ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВАХ ДЖОЗЕФА БАЙДЕНА: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ

Плетенецька Ю. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна*

Феномен інтертекстуальності викликає постійний інтерес філософів, літературознавців, лінгвістів і культурологів вже чимало десятиліть поспіль. Актуальною проблемою сучасної лінгвістики тексту, лінгвостилістики та термінологічного апарату залишається явище інтертекстуальності та основні засоби його реалізації.

Сьогодні в запропонованому контексті дослідження особливого значення набуває дискусійне явище алюзії як форми вираження інтертекстуальності. У сучасному вимірі наукового дослідження набуває актуальності питання інтерпретації алюзій у сучасних політичних текстах.

Мета дослідження – здійснити аналіз реалізації алюзій в сучасних політичних промовах Джозефа Байдена у перекладацькому аспекті.

Матеріалом нашого дослідження стали англійські політичні промови президента США Джозефа Байдена. Для аналізу алюзій у промовах взято до уваги 15 текстів з-поміж яких у 8 промовах виявлено алюзії. Розглянемо детальніше приклади алюзій.

Аналіз промови “Remarks by President Biden in a Press Conference | Bali, Indonesia” (від 14.11.2022 р.)

*“THE PRESIDENT: Well, to answer the first part of your question, I absolutely believe there’s need not be a new **Cold War**. We – I’ve met many times with Xi Jinping, and we were candid and clear with one another across the board. And I do not think there’s any imminent attempt on the part of China to invade Taiwan.”* [1].

*«ПРЕЗИДЕНТ: Що ж, щоб відповісти на першу частину вашого запитання, я абсолютно переконаний, що нова **Холодна війна** не потрібна. Ми... я багато разів зустрічався з Сі Цзінпіном, і ми були відверті та чіткі один з одним у всіх питаннях. Я не думаю, що з боку Китаю буде якась неминуча спроба вторгнутися на Тайвань».*

*“And we’re not going to be able to work everything out. I’m not suggesting it’s going – this is kumbaya, you know, everybody is going go away with everything in agreement. But I do not believe there’s a need for concern of a, as one of you raised the legitimate question, a new **Cold War**.”* [1].

*«І ми не зможемо все вирішити. Я не кажу, що це буде – це кумбайя, ви знаєте, усі збираються піти геть, погоджуючись із усім. Але я не вважаю, що є необхідність хвилюватися, як один із вас підняв законне питання, про нову **Холодну війну**».*

У двох розглянутих прикладах ми спостерігаємо використання Джозефом Байденом альянсу «Холодна війна» (“Cold War”). Політик натякає на історичну подію, що полягала у загальній конфронтації між Радянським Союзом та США, а також країнами Західної Європи. В іншому контексті це альянсу на сьогоднішнє протистояння між росією та Америкою. Якщо брати до уваги словосполучення «нова Холодна війна» (“new Cold War”), то президент міг використати альянсу для позначення боротьби між двома наддержавами.

Аналіз промови “Remarks by President Biden and President Xi Jinping of the People’s Republic of China Before Bilateral Meeting” (від 14.11.2022 р.)

*“From the initial contact and the establishment of **diplomatic relations to today, China and the United States have gone through 50-plus eventful years. We have gained experience, and we’ve also learned lessons.**”* [1].

*«Від початкових контактів і **встановлення дипломатичних відносин до сьогоднішнього дня Китай і Сполучені Штати пройшли понад 50 насичених подіями років. Ми отримали досвід, а також винесли уроки**».*

В запропонованому прикладі Джозефа Байден використовує альянсу на реальному історичну подію, що відбулася у 1969–1972 рр. В цей період

відбулося зближення між китайсько-американськими країнами при владі президента США Річарда Ніксона.

Аналіз промови “Remarks by President Biden in Press Gaggle” (від 13.11.2022 р.)

“Q: *What do you hope to get done in **the lame duck**? And how does it impact your ability to get voting rights and then Roe done in Congress next year?*” [1].

«З: *Що ви сподіваєтеся зробити в **кульгавій качці**? І як це вплине на вашу здатність отримати право голосу, а потім зробити Роу в Конгресі наступного року?*».

“THE PRESIDENT: *Well, it – it kind of depends. I think, rather than – I’d rather talk with the Republican leadership when that’s settled as to what we’re going to try to get done in **the lame duck** and just take it slow, in terms of what the priorities are.*” [1].

«ПРЕЗИДЕНТ: *Ну, це... це залежить від того. Я вважаю, що краще, ніж... я краще поговорю з керівництвом Республіканської партії, коли це буде вирішено, щодо того, що ми збираємося зробити в **кульгавій качці**, і просто повільно, з точки зору пріоритетів*».

У вище зазначених прикладах спостерігаємо використання алюзії – ходових політологічних висловів. Зокрема, застосовується вислів «кульгава качка» (“*the lame duck*”), що позначає в американській політичній системі президента, який залишає свою посаду і який має вагомий вплив на суспільство.

“THE PRESIDENT: *I know I’m coming in stronger, but I don’t need that. I know Xi Jinping. I’ve spent more time with him than any other world leader. I know him well. He knows me. There’s no – we have very little misunderstanding. We just got to figure out where **the red lines** are and what we – what are the most important things to each of us going into the next two years. And his circumstance has changed, to state the obvious, at home*” [1].

«ПРЕЗИДЕНТ: *Я знаю, що буду сильнішим, але мені це не потрібно. Я знаю Сі Цзіньпіна. Я провів з ним більше часу, ніж будь-який інший світовий лідер. Я його добре знаю. Він мене знає. Ні – у нас дуже мало непорозумінь. Ми просто повинні з’ясувати, де **червоні лінії** і що для кожного з нас найважливіше в наступні два роки. І його обставини змінилися, скажемо очевидне, вдома*».

В розглянутому прикладі бачимо використання алюзії «червоні лінії» (“*the red lines*”). Джозеф Байден міг використати алюзії в двох контекстах. Один контекст позначає загальний ходовий політологічний вислів, що означає поняття політичної напруги та різкі ультиматуми для країни-опонента чи агресора. Також президент міг вжити цю алюзію на позначення подій в Україні. «Червоні лінії» є громадянською

кампанією, спрямованою на недопущення реваншу в Україні в питаннях, пов'язаних з країною-окупантом росією.

Аналіз промови “Remarks by President Biden at the 27th Conference of the Parties to the Framework Convention on Climate Change (COP27) | Sharm el-Sheikh, Egypt” (від 11.11.2022 р.)

*“We are racing forward to do our part to avert the **“climate hell”** that the U.N. Secretary-General so passionately warned about earlier this week. We’re not ignoring the harbingers that are already here”* [1].

*«Ми поспішаємо вперед, щоб зробити своїй внесок у запобігання **«кліматичного пекла»**, про яке Генеральний секретар ООН так нагло попереджав на початку цього тижня. Ми не ігноруємо провісників, які вже є».*

Джозеф Байден у вищезазначеному прикладі вдається до алузії «кліматичне пекло» (*“climate hell”*). Це сталий вислів, що позначає проблеми з довкіллям, а саме зростання викидів парникового газу, що призводить до глобального потепління у світі.

Аналіз промови “Remarks by Homeland Security Advisor Dr. Liz Sherwood-Randall at the United Nations Security Council High-Level Debate on “Counterterrorism in Africa – An Imperative for Peace, Security, and Development”” (від 10.11.2022 р.)

“Similarly, when armed mercenary groups, including the Kremlin-backed Wagner group, commit human rights abuses, the security environment becomes even bleaker, and citizens pay the price” [1].

«Подібним чином, коли озброєні групи найманців, у тому числі підтримувана Кремлем група Вагнера, порушують права людини, середовище безпеки стає ще похмурішим, і громадяни платять ціну».

У вищезазначеному прикладі спостерігаємо використання алузії – історичної реалії. Висловом *«підтримувана Кремлем група Вагнера, порушують права людини»* Джозеф Байден натякає на російсько-українську війну, агресію росії проти України, військові злочини, вчинені групою найманців Вагнера, які вбивають і катують цивільних людей.

Аналіз промови “Remarks by President Biden and Vice President Harris at a Democratic National Committee Event” (від 10.11.2022 р.)

*“For months and months, all of you heard from the press and the pundits was that **“Democrats are facing a disaster.”** Remember that? And all those polls – all those polls, God love them – (laughter) – you know, **“Historic losses are on the way. A giant red wave”**”* [1].

*«Протягом багатьох місяців усі ви чули від преси та експертів про те, що **«демократам загрожує катастрофа»**. Пам'ятайте, що? І всі ці опитування... всі ці опитування, Бог їх любить... (сміх) – ви знаєте: **«Історичні втрати наближаються. Величезна червона хвиля»**.*

У розглянутому вище прикладі спостерігаємо використання алюзій на історичні реальні події. «Демократам загрожує катастрофа» вживається на позначення партійних виборів, що відбулися в листопаді 2022 року. Висловами «Демократам загрожує катастрофа» та «Історичні втрати наближаються. Величезна червона хвиля» президент США натякає на можливий програш з боку партії демократів.

Отже, алюзіям промов президента Джозефа Байдена притаманний натяк передусім на історичну чи політичну реалью, а також застосування випадкової та обов'язкової інтертекстуальності. В окремих випадках Дж. Байден умисне використовує алюзію на певну подію, в інших – неумисно. Ми з'ясували, що найбільше алюзії реалізовані назвами історичних подій, посиланнями на реальні історичні події (ремінісценції) та ходовими висловами.

Література:

1. Speeches and Remarks. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/>
2. Сема П. С. Особливості перекладу алюзій. URL: <https://www.sworld.com.ua/konferua15/31.pdf>
3. Соколівська Д. О. Інтертекстуальність як об'єкт лінгвістичного дослідження. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/16725/1/%D0%A1%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0.pdf>

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ Й РЕДАГУВАННЯ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ

Савчин Т. О.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української та іноземних мов

*Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя
м. Тернопіль, Україна*

У сучасних умовах на фахівців документно-інформаційної галузі, мовознавців, перекладачів, а також фахівців, які мають справу з загальнонауковою та вузькогалузеву термінологією, покладено широке коло завдань, одним із яких є переклад – найважливіший засіб обміну науковою й технічною інформацією, яку використовують

в інформаційній інфраструктурі країни в різноманітних державних і комерційних структурах, органах державного управління тощо (для галузі виробничої сфери).

Переклад є одним із найважливіших шляхів взаємодії національних культур, це спосіб міжкультурної комунікації. Перекласти – означає точно, змістовно висловити засобами однієї мови те, що вже зафіксовано засобами іншої мови у нерозривній єдності змісту і форми. Правильний переклад передає зміст оригіналу, його стиль, при цьому відповідає всім нормам літературної мови [2].

Процес перекладу – це не лише заміна одиниць однієї мови одиницями іншої мови, це складний процес з низкою труднощів, які необхідно подолати фахівцю для того, щоб правильно перекласти тексти документів.

Під час перекладу наукових текстів неправильно добирають українські еквіваленти загальноживаних лексем російської мови, перекладають дослівно усталені словосполучення, а постійне тиражування однакових помилок у наукових текстах зумовлює розхитування мовної норми. У сучасних науково-технічних та фахових текстах широко вживають синтаксичні конструкції, не властиві українській мові, частина яких узвичаїлась під багаторічним впливом російської мови. Для якісного перекладу потрібна термінологічна підготовка, оскільки, незважаючи на спорідненість, російська та українська мови мають суттєві (а часом навіть і принципові) відмінності в синтаксисі, лексиці та фразеології.

Перекладання – це процес, під час якого текст або усне висловлювання, що виражені однією мовою (мовою оригіналу), відтворюються іншою (мовою перекладу). Переклад – це результат цього процесу, тобто новий текст або усне висловлювання, відтворені мовою перекладу. Процес перекладання охоплює такі етапи: 1) зорове чи слухове сприймання інформації чужою мовою, усвідомлення її змісту; 2) аналіз інформації мовою оригіналу і синтез рідною мовою; 3) відтворення змісту рідною мовою [6].

Процес перекладання – це не просте механічне відтворення сукупності елементів оригіналу, а складне свідоме відбирання кращих варіантів їх передання. Отже, вихідною точкою слід вважати оригінал у цілому, а не окремі його елементи. Оскільки головним завданням перекладу є точне відтворення змісту оригіналу, то перекладаються не слова, граматичні конструкції чи інші засоби мови оригіналу, а думки оригіналу [2].

Види перекладу:

1. *За формою* переклад поділяють на усний (може бути послідовним і синхронним) і письмовий. Послідовний усний переклад – це усний

переклад повідомлення з однієї мови на іншу після її прослуховування. Синхронний переклад здійснюють одночасно з отриманням усного повідомлення.

2. *За способом* перекладу розрізняють буквальний і адекватний переклад.

Буквальний переклад називають також дослівним, у такому перекладі можуть зберігатися порядок слів та граматичні конструкції, невласливі мови, якою перекладають, наприклад: *Ваш проект самый интересный.* – *Ваш проект самый цікавий* (треба – *найцікавіший*). *Я считаю, что Вы правы.* – *Я рахую, що Ви праві* (треба – *Я вважаю, що Ви маєте рацію*).

Адекватний переклад точно передає зміст оригіналу, його стиль і відповідає усім нормам літературної мови перекладу, наприклад: *Клиент проживает по адресу...* – *Клієнт мешкає за адресою...* *Предоставленные бумаги к делу не относятся.* – *Подані папери не стосуються справи.*

3. *За змістом* виділяють такі основні різновиди перекладу:

– *суспільно-політичний*, який передбачає усне чи письмове відтворення засобами іншої мови суспільно-політичних матеріалів: виступів та заяв політичних діячів, інтерв'ю, матеріалів брифінгів, прес-конференцій, дипломатичних документів, наукових праць з політології, соціології тощо;

– *художній*, тобто переклад творів художньої літератури (поезія, проза, драма). Художній переклад дає змогу кожному народові долучитися до скарбів світової літератури, а також сприяє популяризації національної культури. Твори світової класики українською перекладали Леся Українка, Іван Франко, Микола Зеров, Борис Тен, Максим Рильський, Микола Лукаш, Григорій Кочур та багато інших;

– *науково-технічний (технічний)* – переклад, який використовують для обміну науково-технічною інформацією між людьми, які спілкуються різними мовами.

Повний переклад наукового тексту здійснюють за такими етапами: читання всього тексту з метою усвідомлення змісту; поділ тексту на завершені за змістом частини, їх переклад; стилістичне редагування повного тексту (слід оформити текст відповідно до норм літературної мови, усунути повтори; усі терміни і назви мають бути однозначними; якщо думку можна висловити кількома способами, перевагу слід віддати стислому; можна також іншомовне слово без шкоди для змісту замінити українським).

Реферативний переклад – це:

1) письмовий переклад задалегідь відібраних частин оригіналу, що складають зв'язний текст;

2) виклад основних положень змісту оригіналу, що супроводжується висновками й оцінюванням. Реферативний переклад у 5–10 разів менший за оригінал.

Анотаційний переклад – це стисла характеристика оригіналу, що є переліком основних питань, іноді містить критичну оцінку. Такий переклад дає фахівцеві уявлення про характер оригіналу (наукова стаття, технічний опис, науково-популярна книга), про його структуру, призначення, актуальність тощо [1].

Автоматичний комп'ютерний переклад – це використання сучасних програм комп'ютерного перекладу під час перекладу текстів, при якому слід уважно перевірити перекладений текст, звернувши особливу увагу на переклад власних назв, термінів, слів у непрямому значенні та багатозначних, паронімів, омонімів, граматичних форм тощо.

З метою покращення та прискорення процесу комп'ютерного перекладання в Україні укладено багато електронних словників з різних галузей науки й виробництва. Напр., в Українському мовно-інформаційному фонді (Київ), що знаходиться в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського, створено великі академічні орфографічні та орфоепічні словники обсягом 100 000 слів кожний, словник афіксальних морфем, активно розробляється український тлумачний, синонімічний, фразеологічний та антонімічний словники тощо.

Електронне видання «Словники України» – 1.03 (автори: В. А. Широков, О. Г. Рябулець, І. В. Шевченко, О. М. Костюшин, К. М. Яременко), що вийшло в 2001–2003 рр., призначено для користувачів лексикографічної інформації. Воно складається з п'яти словникових підсистем-модулів – словозмінної парадигми, транскрипції, фразеології, синонімічної та антонімічної [5].

Науково-технічне перекладання – це процес перекладання текстів, що містять певну інформацію про наукові та технічні досягнення.

Завдання науково-технічного перекладання полягає у тому, щоб якнайточніше передати зміст оригіналу. Це можна здійснити в три етапи:

1) необхідно знати загальну логіку викладення матеріалу оригінального тексту, бо саме розуміння структури тексту, його логічних зв'язків (які є визначною рисою наукового тексту) перешкоджатиме появі невідповідностей у перекладі;

2) подумати, як і автор, над проблемою, намагаючись зрозуміти її сутність;

3) правильно передати зміст оригіналу, дібравши найбільш точні еквіваленти термінів та загальноживаних слів.

Науково-технічний переклад – це результат перекладання (тобто певний текст, що містить певну науково-технічну інформацію) або документ-носії науково-технічної інформації (наприклад, патент) [4].

До науково-технічного перекладу висуваються такі *вимоги*:

1. Переклад має бути *точним*, але не буквальною або дослівним, бо останні, як правило, найбільш неточні. Перекладаються не окремі слова оригіналу, а його зміст. Слова набувають певного значення лише в контексті, завдяки якому можна точно з'ясувати зміст оригіналу. Адекватне передавання змісту оригіналу є визначальною вимогою до науково-технічного перекладу.

2. *Ясність і чіткість*. Подвійний зміст у науково-технічному перекладі неприпустимий, його стиль має повністю відповідати стилю мови науково-технічної літератури.

3. Науково-технічний переклад має бути *стислим*, що робить його прозорим і зрозумілим.

4. *Літературна грамотність перекладу* – це відповідність нормам мови перекладу, тобто в ньому відсутні форми і звороти, природні для мови оригіналу, але не бажані для мови перекладу.

При перекладанні загальнонаукових слів можливі такі варіанти:

1) наявність постійного перекладного еквівалента;

2) наявність контекстуального перекладного еквівалента.

У першому варіанті, як правило, під час перекладання не виникають труднощі, бо еквівалент слова мови оригіналу можна знайти у словнику. Якщо навіть слово багатозначне, обрати потрібний варіант перекладу допоможе контекст, в якому воно знаходиться. Такі перекладні еквіваленти (слова, словосполучення) називають постійними. Пошук терміна-еквівалента (тобто відповідного за значенням терміна) у власній мові (мові перекладу) має починатися з аналізу нового поняття, яке виражає іншомовний термін. Цей аналіз може підказати, яке слово треба вжити на позначення певного поняття. Якщо назва поняття ґрунтується на його головній властивості чи вдалому порівнянні, то й в інших мовах ці ознаки беруться за визначальні, наприклад, у комп'ютерній термінології: *user (юзер) – користувач, mouse (маус) – мишка*.

Другий варіант – складніший, бо доводиться вдаватися до лексичних трансформацій.

Лексичні трансформації – заміни певних слів або словосполучень мови оригіналу з метою точного передання змісту та врахування норм

мови перекладу. Такі еквіваленти називають контекстуальними перекладними еквівалентами.

Виділяють такі *види трансформацій*:

1. Додавання. Бувають випадки, коли слід додавати слова в тексті перекладу, щоб не порушити зміст оригіналу та норми мови перекладу.

2. Вилучення. У деяких випадках під час перекладання можна робити вилучення слів з метою уникнути порушення норм мови перекладу.

3. Заміни. Під час перекладання можна замінювати окремі слова або словосполучення мови оригіналу на такі слова, які адекватно передають зміст оригіналу.

4. Контекстуальна заміна. Особливості контексту іноді змушують добирати таке слово у мові перекладу, яке можна використовувати лише в цьому контексті [2].

Складним виявляється переклад поширеної у науковому стилі конструкції *в качестве (кого, чого): в качестве сетевой операционной системы – як мережева операційна система, служить в качестве денег – служити (бути) грошима*; а також конструкції з активно вживаним дієсловом *является, що українською мовою перекладається як є (что является чем – що є чим)* або зі значенням *обнаруживает, проявлять* перекладається дієсловом *виявляется: Оценка ученого явилась правильной. – Оцінка вченого виявилася правильною.*

Під час перекладання науково-технічних текстів з російської мови на українську виникають труднощі у тих випадках, коли у російській мові для кількох понять існує один багатозначний термін (слово), а в українській мові йому відповідає не один термін (слово), а декілька. Щоб уникнути таких помилок, слід уточнювати значення подібних слів у словниках, а також звертати особливу увагу на контекст, в якому знаходяться ці слова.

Редагування перекладу, тобто вдосконалення вже наявного його варіанта, буває двох типів. По-перше, це авторське редагування, коли редактором свого тексту виступає сам перекладач. По-друге, це редагування готового тексту, яке здійснює інша людина, тобто редактор чи сам перекладач. Саморедагування, здійснене автором, та редагування того ж повідомлення професійним редактором, повинні доповнювати одне одного, адже обидва види правок спрямовані на поліпшення якості тексту, досягнення його довершеності.

Процес редагування та перевірки можна поділити на такі етапи:

- 1) ознайомлення з текстом оригіналу та перекладу;
- 2) звірення тексту перекладу з вихідним текстом (послідовна, ретельна перевірка відповідності кожного слова, кожної фрази перекладу вихідному тексту, єдності використаної термінології, логіки

викладу). Цей етап передбачає роботу зі словниками, довідниками, мережею Інтернет, консультації колег та фахівців тієї чи іншої галузі;

3) внесення смислових і стилістичних правок; оформлення тексту відповідно до граматичних, орфографічних, пунктуаційних, синтаксичних норм;

4) завершальний етап – порівняння попереднього тексту з його новим варіантом, остаточна перевірка тексту.

Переклад є одним із найважливіших шляхів взаємодії національних культур, це спосіб міжкультурної комунікації. Перекласти – означає точно, змістовно висловити засобами однієї мови те, що вже зафіксовано засобами іншої мови у нерозривній єдності змісту і форми. Правильний переклад передає зміст оригіналу, його стиль, при цьому відповідає всім нормам літературної мови. Процес перекладання – це не просте механічне відтворення сукупності елементів оригіналу, а складне свідоме відбирання кращих варіантів їх передання. Отже, вихідною точкою слід вважати оригінал у цілому, а не окремі його елементи. Оскільки головним завданням перекладу є точне відтворення змісту оригіналу, то перекладаються не слова, граматичні конструкції чи інші засоби мови оригіналу, а думки оригіналу.

Слід підкреслити, що надзвичайно велику роль відіграють словники різних типів і призначення. Це словники, у яких подано розгорнуту семантичну, стилістичну й граматичну характеристики вміщеної лексики й фразеології, наведено численні приклади слововживання й словосполучення тощо. Неабияку допомогу можуть надати фразеологічні та синонімічні словники, термінологічні й енциклопедичні, орфографічні та орфоепічні тощо.

Література:

1. Бондарчук Л. І. Культура ділового мовлення : навчальний посібник. 2-ге видання, доповнене і перероблене. Житомир : ПП «Рута», в-во «Волинь», 2008. 244 с.

2. Васенко Л. А., Дубічинський В. В., Кринець О. М. Фахова українська мова : навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2008. 272 с.

3. Караванський С. Секрети української мови. 2-ге розширене вид. Львів : БаК, 2009. 344 с.

4. Українська ділова мова : практичний посібник на щодень / укл. : М. Д. Гінзбург, І. О. Требульова, С. Д. Левіна ; за ред. М. Д. Гінзбурга. Харків : Торсінг, 2003. 592 с.

5. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. К. : Алерта, 2010. 696 с.

СПЛЕСК ЛІНГВІСТИЧНОЇ КРЕАТИВНОСТІ УКРАЇНЦІВ ЯК ФЕНОМЕН ВОЄННОГО ЧАСУ

Скрябіна Т. О.

кандидат педагогічних наук, доцент

м. Київ, Україна

Відома теза М. Гайдегера «...мова є домом буття. У цьому житлі живе людина» [4, с. 53] з початку російського вторгнення в Україну набула нового підтвердження. По-перше, українська мова яскраво виявила одну з основних своїх функцій – бути детермінантою того чи іншого часу. По-друге, стала потужним важелем формування національної ідентифікації й водночас проявом національно-ментальної ідентичності українців.

Лексико-семантична система мови – найрухоміша з усіх мовних рівнів – постійно зазнає змін завдяки чутливості до трансформацій у суспільстві, зрушень у мовній свідомості її носіїв. Логічно, що в часи соціальних змін та катаклізмів мова завжди активізується. Проте важко згадати у світовій історії подію, яка породила б таку кількість нових лексем, лексико-семантичних варіантів (ЛСВ), лексем-експресем, як війна України з росією.

З перших днів повномасштабної війни спостерігається надзвичайний сплеск лінгвістичної креативності українців, які стали на захист своєї країни й «мови-дому буття». Зазначимо, що ми розглядаємо лінгвістичну креативність як здатність творчо переробляти мовний матеріал задля забезпечення конкретних комунікативних потреб чи то невеликої спільноти, чи то суспільства в цілому. Як реакція на когнітивні й комунікативні вимоги протягом воєнного року виникли неологізми різних типів: неографізми, морфемні, граматичні, стилістичні тощо.

Вживання численних новоутворень надало мовленню особливого колориту та сприяло досягненню певної комунікативної настанови.

На думку професорки С. Гриценко, мотиватором творення нових номінацій стали «прізвища визначних політичних фігур, їхні домінантні ознаки та риси, герої творів, український топонімікон, запозичення та ін.» [1, с. 13].

Мовна творчість українців виявилася через певні прийоми, які дозволили винайти неолексеми на основі соціальних асоціацій з максимально чітким вираженим конотативним значенням.

Науковці розглядають сучасні мовні інновації за різними класифікаціями: за лексико-семантичними групами, за сферою вживання, за способом утворення нових номінативних одиниць тощо.

Детальний аналіз неолексем 2022 року представлений у роботах С. Гриценко «Мовні інновації російсько-української війни 2022 року» й О. Петрів «Українська мова у воєнний час», де зроблено акцент переважно на лексико-семантичному розподілі неологізмів.

Всебічного дослідження потребують способи творення мовних новацій. За механізмами творення можна виділити три основні групи новолексем:

– створені за допомогою словотвірного компонента за існуючими моделями (*рашист, арестовити, арестовлення, Джонсонюк, заукраїнити, макронити, шойгувати, байрактарити, джавелініти, хаймарсити, наволонтерити, енлоїти, задвохсотити, затрьохсотити, кадирити, чорнобаїти, термоточка, бандеромобіль, аналоговнст, затридні, їхтамнетити та ін.*)

– створені шляхом зсуву семантичного значення – лексико-семантична деривація – (*орки, оркостан, Мордор, бавовна, Новий правопис, паляниця, Буча, Ірпінь, Маріуполь, Чорнобаївка та ін.*)

– стійкі вирази, виниклі внаслідок вербального імпринтингу (*Йти за російським кораблем; Доброго вечора, ми з України*).

Перша група найбільша, її лексеми утворені за допомогою суфіксів (напр., *Джонсонюк, арестовити*), складання основ (*бандеромобіль*), а також шляхом повної аглютинації на кшталт хештегів (напр., *аналоговнст*).

На наш погляд, найбільш цікавими для дослідників стануть неолексеми другої групи, які виникли в результаті лексико-семантичної деривації – неморфологічного способу поповнення словника. Сучасна ситуація в українській мовотворчості ілюструє думку відомої вітчизняної лінгвістки Н. Тропіної: «Поповненням лексико-семантичної системи слід вважати не тільки появу нових слів, але й, а може бути не «й», а «перш за все», появою у слова нових значень, нових лексико-семантичних варіантів» [3, с. 56]. Існуючі лексеми переносяться на нові поняття, які реагують на новий життєвий досвід.

Статус нових стійких сполук і виразів остаточно не визначений. Враховуючи ознаки цих неологізмів, можемо припустити, що *Йти за російським кораблем; Доброго вечора, ми з України, Боже, яке кончене* є радше ептонімами (термін Л.П. Дядечко), а не фразеологізмами, як вважають деякі науковці.

Аналізуючи неолексеми воєнного часу, слід зупинитися на конотативній складовій їхніх значень, адже майже всі вони є експресемами.

У багатьох лексичних новаціях 2022 року конотативний компонент превалює над денотативним. У відомій дефініції конотації, запропонованій А.П. Загітком – «конотація (лат. connotatio, від connoto – маю додаткове значення; лат. со(n) – разом, notatio – позначення, зауваження) – «додаткові семантичні, емоційні, прагматичні чи стилістичні відтінки, що супроводжують поняттєво-предметний зміст і виникають унаслідок взаємодії основних значень слів і речень з фоновими знаннями мовців під впливом контексту та мовленнєвої ситуації...» [2, с. 84] – сьогодні варто наголосити на фрагменті «фонові знання мовців під впливом мовленнєвої ситуації». У більшості нових слів «додаткові семантичні відтінки» стають головними, «тонуючи» денотати.

Варто відзначити, що серед новоутворень яскраву конотацію мають навіть неографізми, що стали красномовним вираженням ціннісних показників українців: написання з маленької літери лексем *рф*, *росія*, *кремль*, *путін*, *з-окупанти*, *з-трофеї* уособлюють презирство і ненависть до агресора.

Українська нація пережила й переживає емоційне потрясіння, що зумовило сплеск лінгвістичної креативності – мова, як дзеркало, відобразила гумор, іронію українців, їхню необмежену уяву, схильність до образності висловлювань.

Неолексеми 2022 року вирізняються соціальною орієнтованістю, виразністю, експресивністю, деякі – ще й культурно-національною цінністю. Влучність і дотепність дозволили їм стати засобом мовної гри й водночас – зброєю, консолідуючою силою народу.

Зазвичай неологізми недовго активно функціонують у повсякденному житті – з часом вони пересуваються на периферію мови і залишаються лише мовною ознакою конкретної історичної події (доби). Втім, окремі слова втрачають статус okazіональних, вкорінюються в мову, закріплюються в словнику. Очевидно, що попереду лінгвістичні, етнолінгвістичні, соціолінгвістичні студії, у процесі яких досліджуватимуться і нові лексеми (семеми, експресеми), виникнення яких зумовлено війною, і феномен лінгвістичної креативності українських мовців. Проте вже зараз зрозуміло, що нові слова воєнного часу яскраво і різноманітно відобразили національне бачення світу українців.

Література:

1. Гриценко С. Мовні інновації російсько-української війни 2022 року. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2022. 2(32). С. 9–13.

2. Загітко А. П. Словник сучасної лінгвістики : Поняття і терміни : [у 4 т.]. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 2. 350 с.

3. Тропина Н. Семантическая деривация как способ пополнения словаря и лингвистический концепт. Семантична деривація лексики в типологічному висвітленні: колективна монографія / кол. авт. ; голов. ред. О. В. Деменчук. Рівне : РДГУ, 2018. 212 с. (Історія та сьогодення філологічної науки. Т. 1).

4. Heidegger M. Platons Lehre von der Wahrheit. Mit einem Brief über den Humanismus. Bern, 1947. S. 53–119.

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНІЙ МОВИ В МЕДИЧНОМУ ЗВО

Соляненко О. Л.

старший викладач

Запорізький державний медичний університет

м. Запоріжжя, Україна

Однією з визначальних умов успіху навчальної діяльності студентів при вивченні іноземної мови є, безумовно, мотивація, яка відіграє важливу роль у медичному ЗВО, де англійська не є профільною дисципліною.

Щодо вивчення іноземної мови, мотивація це система факторів, що визначають інтерес студентів до мови та їх бажання опанувати її [1].

Серед навчальних дисциплін іноземна мова посідає особливе місце, оскільки впродовж її вивчення студенти набувають не знання основ наук, а формують вміння та навички іншомовного спілкування та отримання нової інформації. Тому головна особливість мотивації на заняттях з іноземної мови – це комунікативна спрямованість навчально-виховного процесу.

Разом з тим, однією з важливих цілей навчання дисципліні «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)» є формування у студентів комунікативної та професійної компетенції, що передбачає вміння користуватися іноземною мовою на практиці. Навчальний процес має бути організовано з урахуванням поєднання професійної спрямованості, особистих інтересів та потреб студентів, а також їхньої творчої активності.

Викладачеві іноземної мови доводиться працювати в особливих умовах, оскільки він відповідає за підтримку високого рівня мотивації.

Це змушує шукати шляхи формування позитивного ставлення студентів до іноземної мови, демонструвати її важливість, значущість та цінність для обраної ними майбутньої спеціальності.

Колектив кафедри іноземних мов Запорізького державного медичного університету приділяє особливу увагу питанню зацікавленості студентів до вивчення іноземних мов. Аналіз багаторічного досвіду педагогічної діяльності дозволяє наголосити на деяких ефективних шляхах підвищення мотивації, а саме: на початку навчального року викладачеві варто дізнатися коло інтересів кожного студента, з'ясувати рівень володіння іноземною мовою, мати інформацію про слабкі та сильні сторони володіння іноземною мовою; дуже важливо знайти точку дотику особистих, професійних та мовленнєвих інтересів студентів для створення передумови мотивованого навчання іноземній мові; необхідно ретельно відбирати та обережно вводити методи роботи з навчальним матеріалом, щоб студенти могли відчувати допомогу щодо вдосконалення своїх іншомовних вмінь та навичок; застосовувати інформаційні технології для підвищення мотивації студентів до навчання, а водночас і ефективності та інтенсивності освітнього процесу; використовувати якісний сучасний автентичний матеріал; сприяти засвоєнню матеріалу за допомогою доступної наочної яскравої та переконливої інформації професійної спрямованості; готувати актуальні та цікаві завдання проблемного характеру для поточного контролю успішності; заохочувати студентів до написання наукових статей англійською мовою з подальшим обговоренням результатів досліджень на конференціях.

Отже, слід зазначити, що мотивація є одним з важливих чинником навчання іноземній мові в медичному ЗВО. Навчально-педагогічна робота викладачів переконливо свідчить, що для вирішення питання підвищення мотивації навчання іноземній мові необхідно проводити постійну ґрунтовну роботу.

Література:

1. Мотивація навчальної діяльності як запорука успішної професійної підготовки студента / Н. П. Коваленко, С. В. Пономаренко, Г. Д. Поспелова, О. Л. Шерстюк. *Сучасний підхід до викладання навчальних дисциплін в контексті підвищення якості вищої освіти* : матеріали 50-ї наук.-метод. конф. викладачів і аспірантів (Полтава, ПДАА, 26–27 лютого 2019 р.). Полтава, 2019. С. 13–16.

ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ОРФОГРАФІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Стукан Г. О.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та літератури
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
м. Хмельницький, Україна*

Формування у здобувачів освіти правописних умінь і навичок здавна було предметом дослідження багатьох науковців, які шукали фактори позитивного впливу на успішне та ефективне засвоєння орфографії. На сьогодні розроблено основні принципи та обґрунтовано використання найбільш дієвих методів і прийомів навчання орфографії у ЗЗСО у тісній координації з іншими розділами шкільного курсу української мови. Однак норми українського правопису досить важко піддаються усвідомленню більшістю здобувачів освіти, що має негативне значення у визначенні рівня загальної мовної культури учнів. Саме тому орфографія у шкільному курсі української мови посідає особливе місце: вона вивчається, починаючи із молодших класів, системне її вивчення припадає на період 5–7 класів, у старших класах цей розділ повторюється під час засвоєння змісту і виконання завдань низки інших розділів.

Значна кількість складних випадків правопису потребує належної уваги до орфографії упродовж усіх років навчання у ЗЗСО та пошуку особистісно орієнтованих і творчих підходів до засвоєння знань і умінь із означеного розділу мовознавства.

Як свідчить аналіз фахових видань та педагогічного досвіду учителів-словесників, питання покращення ефективності навчання грамотного письма, зміцнення навичок правопису, розвиток умінь швидко знаходити орфограми у словах та давати їм чітку характеристику і пояснення, редагувати чужі та власні тексти через уміння свідомого використання орфографічних правил є на сьогодні у шкільній практиці досить актуальними і вимагають творчих пошуків. Щоб успішно навчати правописним нормам, учителю слід добре знати психологію формування правописних умінь. Безпосередньо під психологічними основами формування орфографічної грамотності здобувачів освіти ЗЗСО розуміють «структуру орфографічної дії як розумової, яка проходить шлях від усвідомлення до повної автоматизації» [8], тобто, правописна навичка є кінцевим продуктом низки мисленневих операцій, які є наслідком усвідомленого та

багаторазового повторення «взаємозумовлених психофізіологічних актів, що мають місце під час письма» [8].

Мета засвоєння правил орфографії у ЗЗСО полягає у формуванні у здобувачів освіти «відносної орфографічної грамотності, тобто вміння правильно використовувати графічні засоби згідно з правилами правопису» [7]. Сама грамотність є уміннями відтворювати усне мовлення під час письма у відповідності до правописних правил за посередництва графічних знаків, тобто букв, дефісу, пропусків та контакту, й існує у двох видах: абсолютній і відносній.

Орфографічна грамотність у фахових джерелах із психології асоціюється із сформованими і доведеними до автоматизму орфографічними уміннями, котрі, у свою чергу, є свідомими орфографічними діями, в основі яких глибоке усвідомлення орфограм і правил, та уміння їх використовувати у потрібних місцях. Тобто шлях від умінь до навичок є таким: через автоматизацію дій учнів, адже, передаючи в писемній формі своє мовлення, особа «менше за все замислюється над орфографією» [8].

Становленню орфографічної правильності письма учнів ЗЗСО сприяє увага з боку вчителів до розвитку їхньої орфографічної пам'яті, формування правописної пильності, мовленнєвого слуху, якості навичок виконання орфографічного аналізу та ін. У цілому, на думку фахівців, навчання орфографії у ЗЗСО має виконуватися трьома напрямками: 1) ознайомити здобувачів освіти із системною загальноприйнятими способів передачі звукової мови на письмі; 2) переконати здобувачів освіти у важливості та необхідності практичного оволодіння орфографією; 3) сформувати у них сталі орфографічні уміння та навички [2].

Не викликає сумніву також важливість володіння правописними орфографічними нормами і в реалізації інформаційно-цифрової компетентності здобувачів освіти, яка передбачає серед низки інших умінь та знань уміння «грамотно й безпечно комунікувати в інформаційному просторі» [64]. Тобто поняття «грамотно» цілком справедливо враховує і орфографічну грамотність спілкування, зокрема й писемного мовлення.

Здобувачі освіти у ЗЗСО досить багато часу витрачають на вивчення правил правопису, однак результати такої роботи, як свідчить досвід, досить часто є далекими від бажаного, адже кожен учитель-словесник зустрічається із ситуацією, коли учень знає орфографічні правила, однак не уміє писати грамотно, що свідчить про значний розрив між знаннями, уміннями й навичками здобувачів освіти ЗЗСО.

Серед основних причин невідповідності між знаннями та уміннями їх застосовувати при написанні слів, виділяють такі: «невміння учнів

застосовувати на практиці здобуті знання, відсутність навичок самоконтролю, орфографічної пильності» [5, с. 217].

У практиці розв'язання орфографічних завдань у ЗЗСО традиційний пояснювально-ілюстративний метод часто замінюють або поєднують із пошуковими або дослідницькими, чи їхніми елементами, що сприяє підвищенню рівня пізнавальної активності учнів.

Однак пояснювально-ілюстративний метод досить довго використовується у вітчизняній педагогіці і зарекомендував себе надійним, зокрема і в процесі набуття здобувачами освіти ЗЗСО орфографічних навичок, що, зокрема, досягається такою його ознакою, як «багаторазове повторення» [3]. Найчастіше учителі застосовують метод спостереження за мовним матеріалом, проблемні завдання, орфографічний аналіз, метод практичних вправ.

Спостереження учнів за мовним матеріалом як метод навчання орфографії на морфологічній основі науковці та методисти радять застосовувати за тієї умови, якщо орфограми, що розглядаються на уроці, «є складними або специфічними, вимагають того, щоб у них спочатку розібратися через аналіз прикладів, перш ніж вдаватися до відповідного теоретичного положення, граматичного визначення чи правила» [4, с. 40].

Традиційно запорукою успішного формування орфографічних знань, умінь та навичок здобувачів освіти ЗЗСО на уроках української мови вважається орфографічний аналіз. Саме цей прийом роботи над орфографічним матеріалом є найбільш часто використовуваним, а його основне значення полягає у виробленні умінь бачити орфограми, уміти їх пояснювати, підбираючи відповідне правило і опираючись при цьому на раніше засвоєні знання. Алгоритм орфографічного розбору передбачає такі кроки: 1) визначити морфологічне вираження слова; 2) проаналізувати словотворчу його будову; 3) розпізнати орфограму; 4) співвіднести виділену орфограму з відповідним правилом; 5) графічно позначити орфограму в слові [9].

Найбільш значна роль у формуванні в здобувачів освіти ЗЗСО орфографічних навичок відводиться теоретично-практичному методу вправ. Зокрема, як зауважують дослідники, «Система орфографічних вправ створює умови, по-перше, для зв'язку теоретичних положень з практикою письма, по-друге, для активного і свідомого засвоєння учнями програмового матеріалу» [1, с. 6].

Водночас зауважуємо, що найоптимальнішою умовою ефективного засвоєння орфографічних навичок здобувачами освіти ЗЗСО є визначення найбільш доцільної вправи на певному етапі чи при опрацюванні певного правила правопису, а також доцільне поєднання кількох видів вправ.

Належну увагу слід приділити змінам у мові на сучасному етапі, які зафіксовані у правописі 2019 року. Сучасний український правопис – це еталон, стандарт, якого повинні дотримуватися усі: освітні заклади, видавництва, ЗМІ, тощо. Недотримання правописних норм веде до порушення суспільних функцій української мови, розхитування самих норм, зокрема орфографічних, які мають свою історію і характерні особливості.

Безперечно, покращить орфографічні навички школярів спрощення правопису слів з числівником пів, який із власними і загальними назвами у родовому відмінку пишемо окремо (пів яблука, пів години, пів Києва); правопис слів з іншомовними компонентами міні-, максі-, топ-, екс-, віце-, обер-, лейб- (мінімаркет, ексчемпіон, віцепрезидент, топмодель); правопис зі сполукою [йе] (фоє, Гаваї, феєрверк), написання слів *священник, проєкт, проєкція* та низка інших змін. Учителі можуть користуватися посібником «Новий український правопис: коментарі, завдання та вправи» (упоряд. О.Г. Куцінко), у якому систематизовано теоретичний матеріал зі змінами та дібрано вправи різного ступеня складності.

В. Німчук писав: «Єдиний правопис консолідує національну культуру, етнос. Безладне розхитування орфографічних правил призводить до дестабілізації всіх норм літературної мови, дезорієнтує її носіїв, знижує грамотність населення, викликає елементи хаосу у словниках, у яких має бути витримана правописна система [6, с. 3].

Отже, у формуванні міцних орфографічних навичок важливе завдання покладається на сучасних учителів української мови та літератури, які власною державницькою позицією, мовною культурою, ерудицією, повагою до української мови, літератури, історії здатні виховати національно свідомих громадян України.

Література:

1. Антончук О.М. Метод вправ у навчанні орфографії учнів 6–7 класів : автореф. ... канд. пед. наук. 13.00.02 / Інститут педагогіки АПН. Київ, 2009. 19 с.

2. Горошкіна О. М. Методи і прийоми навчання орфографії на уроках української мови: компетентнісний вимір. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:aYHHQF1BWz0J:https://lib.iitta.gov.ua>

3. Класифікація методів навчання за типом пізнавальної діяльності учнів. URL: https://pidru4niki.com/13560615/pedagogika/klasifikatsiya_metodiv_navchannya_tipom_piznavalnoyi_diyalnosti_uchniv

4. Крок у професію. Методика викладання української мови : навч. посібник / О. В. Кульбабська, О. В. Кардашук. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2017. 256 с.

5. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах : підручник для студентів / за ред. М. І. Пентилюк. К. : Ленвіт, 2000. 265 с.

6. Німчук В. В. Проблеми українського правопису в ХХ – початку ХХІ ст. Кам'янець-Подільський, 2002. 116 с.

7. Пасічник О., Матвієнко О. Психолого-педагогічні засади формування орфографічних умінь і навичок школярів у процесі вивчення дієприкметника. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:5XMyBSXoJFgJ:oaji.net>

8. Психологічні основи методики навчання орфографії. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:u3NheAcEh5gJ:https://studfile.net/preview> (дата звернення 12.04.2022).

9. Рубан Л. І. Формування орфографічної грамотності молодших школярів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2014. № 9(43). С. 183–191.

ФУНКЦІ ЗАГАДОК У ХИМЕРНОМУ РОМАНІ «ПОЗИЧЕНИЙ ЧОЛОВІК» ЄВГЕНА ГУЦАЛА

Тендітна Н. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та літератури
Донбаський державний педагогічний університет
м. Слов'янськ, Донецька область, Україна*

Поряд із приказками, прислів'ями, небилицями... химерний роман «Позичений чоловік» Є. Гуцала, насичений і загадками. Бо як зауважує письменник устами свого героя: «Без загадок мова прісна, як борщ без солі, то я завжди присолою свою мову» [2, с. 9].

На думку О. Бульбачинської: «У романі... Є. Гуцало подає багато загадок і примовок, що конденсує увагу реципієнта, оскільки за допомогою таких прийомів читач стає активним творцем візій тут і зараз. Це посилює динамічність усього роману, включеність реципієнта: «Криво, хитро, щоб кортіло поміркувати». Далі автор продовжує цю думку, вказуючи на здатність людського розуму до гри, під якою ми розуміємо «створення індивідуально-читацьких візій»:

«Людський розум – інтересна бестія, так і прагне до гри». Є. Гуцало стверджує, що «можна просто сказати», проте він прагне залучити читача до активного прочитання / співтворення роману» [1, с. 20].

Загадки у творі насамперед слугують матеріалом для «портретописання»: «Ви помітили, що, розказуючи про себе, я начебто загадки вам загадую» [2, с. 9]. Л. Лавринович зауважує: «Аналогічно й сам герой, оцінюючи себе, звертається до часто повторюваних словесних формул, серед яких найбільше зустрічаються... «грибок маслючок, який крізь землю пройшов, червону шапочку знайшов»... виконує швидше ритуально-закливальну функцію. Мета цієї словесної формули – вплив на реальність через слово: утвердження сили, живучості та витривалості в малому, непримітному, не вшанованому увагою» [3, с. 7].

Також неодноразово згадана повторювана загадка: «крізь землю пройшов, червону шапочку знайшов» виступає у таких значеннях: «справжню ціну собі знаю» [2, с. 34]; «сам себе похвалив» [2, с. 45]; «забуваючись у праці, сам собі подеколи бачився... людиною-вилами» [2, с. 182]; «доля не обділила ні химерною любов'ю рідної жінки... ні Одарки Дармограїхи!..» [2, с. 228].

О. Семенюк вважає, що не випадково ім'я Хоми, його портрет, змальований за допомогою загадок. Він мимоволі настроює читачке сприйняття на умовно-реалістичний лад: «Є шапка, але немає голови, є нога, але без черевика. Маленьке, біленьке, а бабу з воза зсадить. Сам з ніготь, а шапка з чверть. Сидить дід на стовпу у дубленім сіряку. Хоч капелюх має, та нікому його не здійсмає. Під сосною-ялиною дід з красною чуприною. Стоїть хлопчик під опеньком, накрив голову брильком. Кіндрат, мій брат, крізь землю пройшов, червону шапочку знайшов» [3, с. 8].

За словами оповідача, він прагне дати матеріал для роздумів. І не тільки тому, щоб читач знайшов відповідь хоча би на одну загадку, але й тому, щоб всебічно описати Хому. Адже попри однотипність, кожна з них підкреслює певні нюанси життя та поведінки героя. Через загадку письменник розкриває і внутрішній світ свого героя: «А на душі почувалось так, як у тій загадці: я тобі не говорю, що тобі говорю, я тобі лиш скажу, що ти мені сказав, що саме я тобі не договорив» [2, с. 329].

Більш різнотипним постає, зокрема, портрет Мартохи в уяві Хоми через загадки. Такий собі стандартний фольклорний «генотип» жінки: «Не тополя, а струнка, не лоза, а гнеться, не вогонь, а пече» (Кропива); «Через сволок два клубочки висять» (Очі); «За білими березами соловейко свище» (Язик за зубами) [2, с. 9]; «Двоє ластовенят, що завжди поруч сидять» (Брови); «Рівненькі дощечки, з країв обшивочки,

всередині дірочки» (Вуха); «Сопе, хропе, часом чхає, сюди-туди зазирає, на морозі замерзає, бо одежини не має» (Ніс); [2, с. 311]; «Скраю над вікном стоять білі голуби рядком» (Зуби); «Дві білі лошиці, які все життя одна одну обганяють, а випередити ніяк не годні» (Ноги); «Віконниці, що відчиняються і зачиняються» (Повіки) [2, с. 316]. Оповідач явно закоханий у цей образ, адже зумів так колоритно й нестандартно його описати.

Загадки слугують у творі й на відображення побуту головного героя. Традиційно їх подається декілька на позначення одного предмета чи явища: «Корова без ніг, без тіла скирту соломи з'їла»; Сама товста, рука тепла, а рот червоний»; «І не кінь, і не пес, їсть дрова, як овес»; «Завжди їсть, а сита ніколи не буває» (Піч) [3, с. 8].

Письменник через загадки говорить про найважливіше в житті українців, завуальовуючи типові назви.

Рослинний світ:

– «У трьох кожухах, та й то холоду боїться» (Овес) [2, с. 57];

– «Діжечка на діжечці, діжечка на діжечці, а зверху китичка, а то ще дудка на дудці, дудка на дудці, а наверх дудки лисячий хвіст» (Очерет) [2, с. 332].

Тваринний світ:

– «Спереду шильце, а ззаду вильце, ззаду суконце, а спереду біле полотенце» (Ластівка) [2, с. 336];

– «Маленький хлопчик у сирій свитинці, по дворах стрибає, крихти збирає, на полі ночує, коноплі краде» (Горобець) [2, с. 337];

– «Сімсот солов'ят на одній подушці сидять» (Бджоли) [2, с. 337];

– «Стоїть дід над водою з червоною бородою, хто йде – не мине, за борідку ущипне» (Калина або порічки) [2, с. 332];

– «Штири тики, два патики, сьомий замахайло» (Віл) [2, с. 333];

– «Спереду страшне, ззаду смішне, а посередині солодке» (Корова) [2, с. 333].

Природні й атмосферні явища:

– «Поб'є те, що в хмарі гуде» (Грім) [2, с. 94];

– «Сива кобила по світі ходила, до нас прийшла – по рукавах пішла, сива кобила лоскоту наробила – по всій землі кров розлила, хоча за полем, за горами золота нагайка не вилає, не шмагала ні воду, ні діл» (Дош з хмарою) [2, с. 331];

– «Сиві бугаї все поле зайняли, сиві воли проковтнули весь діл, сиві кобили всі луги облягли, сиві гуси все поле вслали» (Туман) [2, с. 331];

– «Сивий віл усіх людей збудив, а лисий віл усіх людей звів» (Ранок і день) [2, с. 331].

– «Червоне коромисло повисло, вийшла дівка в червоній стрічці-семицвітці, з річки воду брала, коромисло поламала» (Веселка) [2, с. 331].

Добіркою загадок про місяць письменник мав на меті, зокрема, показати вражаючий асоціативний ряд, викликаний бурхливою уявою наших предків. Так, місяць порівнюється з парубком, лебедем, волем, свинєю: «Парубок у золоті виходить із-за гір, попід лісом котиться діжею з тістом» [2, с. 308]; «По синьому морю білий лебідь грає» [2, с. 320]; «Лисий віл через ворота заглядає» [2, с. 320]; «Ой за током, за притоком стоїть свиня з одним оком» [2, с. 308].

Саме завдяки загадкам, авторові вдалося відтворити неперевершений колорит існування української нації, її поетичної душі та світогляду. Через загадки він зумів розкрити найтипівіші риси характерів своїх героїв, своєрідний «шібболет», перевірку на знання яких зуміють пройти лише обрані.

Література:

1. Бульбачинська О. Роман Є. Гуцала «Позичений чоловік»: кінематографічний вимір образотворення. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Філологічні науки*. 2019. Вип. 18. С. 18–26.

2. Гуцало Є. Позичений чоловік : роман. Київ : Знання, 2019. 384 с.

3. Лавринович Л. Б. Українська химерна проза в аспекті постмодернізму (на прикладі роману Є. Гуцала «Позичений чоловік»). *Терміносистеми сучасного літературознавства: досвід розробки і проблеми* : наук. семінар / наук. ред. Р. Т. Гром'як; Тернопільський нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка, міжкаф. лабораторія славістично-методологічних студій, каф. теорії л-ри і порівняльного літературознавства. Тернопіль, 2006. С. 269–280.

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ В УКРАЇНІ

Ткач О. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства і лінгводидактики
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

Сьогодні, в умовах воєнного протистояння, мовна політика держави, соціальна престижність української мови, її значення для суспільства в цілому і для кожного свідомого громадянина вимагають перегляду стратегії у системі вищої філологічної освіти, спрямованої на вирішення найактуальнішої проблеми – формування компетентної особистості майбутнього вчителя-філолога, здатного вміло користуватися ґрунтовними лінгвістичними знаннями в різних сферах суспільного життя, зберігати та примножувати цінності й ідеали народу, давати учням зразок грамотного, змістовного, виразного й емоційного мовлення, гармонійної єдності мовленнєвої діяльності та комунікативної поведінки. Тому актуальною є проблема формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя-філолога як однієї зі складових його професійної компетентності (психологічної, лінгвістичної, методичної, педагогічної, культурологічної тощо). Як свідчить наукова література, у системі професійної компетентності майбутніх учителів-філологів комунікативна компетентність передбачає наявність двох основних груп умінь: власне комунікативних (установити контакт зі співрозмовником, підтримувати розмову, правильно будувати висловлювання, уміти зацікавити учнів у процесі опанування навчального матеріалу) та професійно-комунікативних (знати лінгводидактичну термінологію, здійснювати навчальну комунікацію за допомогою мовленнєвих засобів, редагувати власне й чуже мовлення тощо) [4].

Як відомо, поняття «комунікативної компетентності» у європейську мовну освіту ввів у 1966 році Д. Хаймс у відповідь на поняття «лінгвістичної компетенції» Н. Хомського (1965). Слушно зауважують О. Хмельницька та Ю. Підборський, що комунікативна компетенція є поєднанням інтуїтивно зрозумілих функціональних знань і контролю за принципами використання мови [2].

У різний час увагу вітчизняних та зарубіжних дослідників привертало як поняття «професійної компетентності» (С. Александрова, Д. Годлевська, О. Загородна, З. Підручна, Л. Пляка), так і поняття «комунікативної компетентності» фахівців різних спеціальностей (Т. Бутенко, Н. Волкова, Б. Головка, С. Гончаренко, І. Данченко, Н. Завіниченко, О. Касаткіна, І. Козубовська, О. Красвська, С. Макаренко, В. Назаренко, М. Тимофієва, Д. Узнадзе, А. Хом'як, В. Черевко та ін). Співвідношення категорій «комунікація» та «спілкування» було предметом спеціального наукового зацікавлення Є. Жаркова, О. Жирун.

Основні аспекти лінгвістичної підготовки майбутніх учителів-філологів досліджували А. Грищенко, Т. Донченко, Л. Мамчур, Л. Мацько, А. Нікітіна, М. Плющ та ін., методичної – О. Біляєв, Н. Голуб, С. Караман, О. Маленко, Н. Остапенко, М. Пентилюк, К. Плиско, Л. Симоненко, Т. Симоненко та ін. Наприклад М. Пентилюк у своїй праці слушно зауважує, що комунікативна компетентність студента-філолога це «здатність користуватися мовою залежно від ситуації, особлива якість мовленнєвої особистості, набута в процесі спілкування або спеціально організованого навчання» [1, с. 14].

Проте сьогодні актуальними для системного дослідження залишаються шляхи формування і вдосконалення комунікативної компетентності особистості майбутніх учителів-філологів.

Вважаємо, що вивчення філологічних дисциплін (основи мовознавства, фонетика, лексикологія, фразеологія, морфеміка і словотвір, морфологія, синтаксис, стилістика, основи літературознавства, фольклор і давня література, українська література I половини XIX століття, II половини XIX століття, I половини XX століття, II половини XX століття – початку XXI століття та ін.) є обов'язковою умовою фахової підготовки майбутніх учителів-філологів; вони повинні розглядати державну мову в різних аспектах (соціальному, історичному, політичному, культурному тощо), у такий спосіб формуючи в учнів національну свідомість, загальнолюдські моральні якості, прищеплюючи любов до рідного слова.

На нашу думку, одним із вирішальних чинників в налагодженні професійної комунікації, досягненні поставленої мети – передаванні знань та формуванні компетентностей учня є культура мовлення вчителя-філолога. На думку Н. Юрійчук, комунікативна компетентність майбутніх учителів-філологів – це вміння підносити українську мову на високий соціокультурний рівень, правильно користуватися мовленнєвими засобами, відповідно до ситуації та мети спілкування, здатність розуміти і точно висловлювати власні думки,

дотримуватись норм сучасної української літературної мови, бути взірцем для учнів тощо [4].

Комунікативні ознаки професійного мовлення майбутнього вчителя-філолога – це комунікативні ознаки культури мовлення, її змістового і формального боків: правильність, точність, логічність, чистота, багатство, виразність, доречність, ясність та емоційність [3]. Зокрема, правильність мовлення, як комунікативна ознака мовлення, виникає на основі співвідношення «мова – мовлення» та полягає у відповідності її мовної структури чинним мовним нормам: наголосу, словоутворенню, лексичним, морфологічним, синтаксичним та стилістичним нормам. Точність же мовлення, як комунікативна ознака, виникає на основі співвідношення «мовлення – дійсність» і має два види: предметну (якщо в мовленні виділено предмети реальної дійсності, явища, життя, то це фактична або предметна точність) і понятійну (якщо «запропонований» мовцем зміст відповідає науковим поняттям, то йдеться про термінологічну або понятійну точність). Логічність, як комунікативна ознака мовлення, виникає на основі співвідношення «мовлення – мислення» і пов'язана зі змістовою і синтаксичною організацією як висловлювання, так і тексту; погане мовлення є передусім свідченням поганого мислення і лише потім поганих знань мови. Чистота, як комунікативна ознака мовлення, виникає на основі співвідношення «мовлення – мова»; у чистому мовленні немає чужих для літературної мови слів та словосполучень (наприклад, діалектизмів, жаргонізмів, слів-паразитів тощо). Багатство мовлення можна визначити як максимально можливе насичення її різними засобами мовлення, необхідними для реалізації комунікативного наміру (лексичне, семантичне, синтаксичне та інтонаційне). Доречність же мовлення, як комунікативна ознака, виникає на основі співвідношення «мова – умови спілкування» (стильова, контекстуальна, ситуативна й особистісно-психологічна доречність мовлення) й регулює нашу мовленнєву поведінку. Виразність, як комунікативна ознака мовлення, виникає на основі співвідношення «мовлення – пізнання»; добром і розміщенням засобів мовлення діє на розум, на емоційну сферу пізнання, підтримує увагу і цікавість слухача або читача. Виразність мовлення тісно пов'язана з ясністю та емоційністю; правильність позначення необхідного відтінку думки, емоційна точність, правильне вираження почуттів мовця, ставлення до змісту думки чи співбесідника сприяє ясності та розумінню, додає емоційне забарвлення, полегшує сприймання тому, з ким розмовляють.

На нашу думку, ефективними для вдосконалення комунікативної компетентності майбутнього вчителя-філолога є: збільшення кількості

годин з дисциплін, що сприяють вдосконаленню комунікації (наприклад, культура мови та професійна комунікація); достатнє використання активних, тренінгових методів навчання; готовність викладачів філологічних дисциплін до використання інтерактивних форм роботи зі здобувачами під час лекційних та семінарських занять; достатня обізнаність здобувачів із комунікативними можливостями та проблемами, що виникають у спілкуванні; достатня увага здобувачів до набуття практичних навичок ділового та міжособистісного спілкування; побудова процесу навчання на основі інтеграції загальнопрофесійних та спеціальних дисциплін; активне використання техніки постановки запитань та відповідей на них, робота у великих та малих групах; презентація та захист проєктів (наприклад, курсовий проєкт з методики навчання української мови), рольові та ділові ігри, дискусії, кейс-технології, тренінги, сторітелінг; виконання здобувачем на основі вивченого навчального матеріалу творчих завдань (наприклад, підготувати та провести дискусію з визначеної проблеми; змодельовати ситуацію спілкування з партнером, колегою, опонентом; створити есе з актуальної проблеми та ін.).

Здійснений аналіз особливостей комунікативної компетентності майбутніх учителів-філологів дозволяє стверджувати, що професійне мовлення майбутнього вчителя-філолога має бути багатим, чистим, правильним, точним, виразним, логічним, доречним та емоційним, що допоможе йому у майбутній професійній діяльності налагодити співробітництво з учнями, батьками та колегами і полегшить досягнення результативності навчання, реалізації освітньої мети та завдань Нової української школи.

Отже, сучасна мовна освіта покликана формувати особистість учителя-філолога як гаранта збереження й подальшого розвитку національної культури та державності, тобто комунікативно компетентну особистість.

Література:

1. Пентилюк М. І. Методика навчання української мови в середніх навчальних закладах. Київ, 2004. 400 с.
2. Хмельницька О., Підборський Ю. Удосконалення комунікативної компетентності майбутніх педагогів через підвищення культури їх мовлення. *Теоретична і дидактична філологія* : збірник наукових праць. *Серія «Педагогіка»*. Переяслав (Київська обл.) : ФОП Домбровська Я.М., 2020. Випуск 31. С. 142–154.
3. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. 2-ге вид., випр. і доповнен. К. : Алерта, 2011. 696 с.

4. Юрійчук Н. Комунікативна компетентність як одна з складових професійної компетентності майбутнього вчителя-філолога. *Теоретична і дидактична філологія* : збірник наукових праць. Серія «Педагогіка». Переяслав (Київська обл.) : ФОП Домбровська Я. М., 2020. Випуск 31. С. 188–195.

ПРОСТІР СНОВИДІННЯ В ПРОЗІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ, ГАЛИНИ ПАГУТЯК, ГАЛИНИ ТАРАСЮК

Уманська Т. О.

аспірантка

*Державний заклад «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка», магістр ПВШ*

м. Полтава, Україна

Літературний сон як композиційний елемент художнього твору є як художньою деталлю, так і особливою дійсністю. На думку В. Чайковської, саме це структурна одиниця тексту, яка «відрізняється від природного сну насамперед своїм вербалізованим характером» [15, с. 182].

Особливу реальність сновидінь в українській літературі відзначає літературознавчий словник, характеризуючи їх як «яскраві візуальні образи, суб'єктивно пережиті уявлення, що виникають під час «швидкого сну», сюжет якого в символічній формі відображає основні мотиви та настанови індивіда, фрагменти його душевної діяльності» [11, с. 414].

Онорічні візії сну в українській літературі досліджує низка літературознавців, зокрема Т. Бовсунівська, Н. Зборовська, О. Міщенко, О. Романенко, В. Чайковська, О. Фенько [2, 3, 7, 10, 14, 15]. Так, О. Фенько створює класифікацію сновидінь, які підсумовує О. Романенко: *стани сну в художній літературі* (картини власне сновидінь; сонна фантазія; марення; видіння; сон наяву); *за характером впливу на психологію героїв* (сни-потрясіння (сон «психологічного конфлікту», пророчий сон); сни-заспокоєння (сон-мрія, сон-архетип, сон-спогад); *за їхніми формальними ознаками* (за розташуванням (картини сну, які розташовані наприкінці, в середині та на початку твору); за обсягом; за кількістю); *за типом мислення, світобачення* (сон-концепція; сон-художній прийом) [14].

У новітній літературі XXI століття літературний сон як наративну пролептичну стратегію використовують у своїх прозаїчних творах Галина Пагутяк (роман-феєрія «Зачаровані музиканти») і Галина Тарасюк («Ерцгерцог іде!»), для яких, за О. Романенко, він є «символічним відображенням основних мотивів творів і душевних переживань героїв» [10, с. 16].

Чоловічі онорічні візії представлено у філософських творах Мирослава Дочинця «Світован. Штудії під небесним шатром» і у «Вічнику». Так, бродник-мандрівник, творець власної долі, Світован, навчаючи своїй світовій мудрості журналіста, розповідає: *«Ведмеді люблять опоряджати собі лігва під старими тополями. М'яко і тепло. Поскрипує стовбур, заколисує, солодить сон. Сеї ночі й ти скусиш, як то спати в череві дерева»* [5, с. 11], а потім дає пораду: *«Лягай і спи ведмежим сном. Ведмеді не мають снів, бо нічого не бояться. І ти не бійся. Все загораздиться»* [Там само]. Журналіст слухав старого, а сон обережно приймав його у свої обійми. Це був ведмежий сон без тривожних змагань зі світом і самим собою. Спав у нього за пазухою і синій зошит, до якого були занотовані мудрі слова Світована. Головний герой «Вічника» використовує цей стан не лише для перепочинку, але й задля безпеки: *«У яму під вивернутим коренем я назгрібав листя й сухої папороті, зарився, як звіря, і в полохливому сні перебув якось ніч»* [4, с. 11].

Онорічна наративна стратегія представлена в романі Г. Пагутяк «Зачаровані музиканти». З одного боку, у тексті роману втілено барокову тезу «життя – це сон»: для персонажів твору Матеуша (Матвія), його батька Олександера, пана Лукаша та пана Миколи, челядників з дому Олександера та інших героїв реальність виявляється тяжким спокутуванням непомічених гріхів, невідчутих істин..

У структурі роману сон – символічний простір, в якому проявляється індивідуальне несвідоме кожного з персонажів, сон у Г. Пагутяк – семантичне протиставлення світу реальності, письменниця використовує такі ознаки сновидіння в літературному творі, як компенса торна функція сну, його символічність, властивість виявляти індивідуальне психічне життя особистості й архаїчне мислення. Крім того, сон у «Зачарованих музикантах» – це перехідний простір, із символічної сфери в реальність.

Відтак у романі-феєрії Г. Пагутяк «Зачаровані музиканти» сон стає архетипічним мотивом, який співвідноситься із лейтмотивом твору та його головною ідеєю – міфологічно-барокової естетики та світовідчуття, вираженої і в голосі скрипки *«Хто ти? Що ти? Ким ти еси?»* [9, с. 111], і в мотиві чужого життя, яке випадково стає твоїм і віддаляє тебе від себе справжнього, і в тому, що кожен із персонажів твору має потаємне бажання – знати *«що кому потрібно насправді»* [9, с. 85].

М. Жулинський у передмові до збірки «Діти» [8], аналізуючи «прозові імпровізації» Галини Пагутяк, звертає увагу на «надзвичайну атмосферу художнього світу», Н. Зборовська [6] підкреслює сюрреалістичність творчої манери письменниці, яка «разом із своїми героями тікає у якийсь чужерідний, вигаданий світ сюрреалістичних видінь, марень, снів», Є. Баран [1] усвідомлює її твори як сакральний текст, якому ніхто не вірить.

Заголовки філософських імпровізацій Галини Пагутяк створюються різними способами: алюзією до біблійних образів, притч; збігом із однойменними творами інших авторів, зокрема Івана Франка; застосуванням пролептичного символу *сон*. Так, назви «Книга снів і пробуджень», «Сни Юлії і Германа», «Сон про час смерті» вказують на використання пролепсису як нарративної стратегії сюжету.

Т. Бовсунівська [2, с. 22] зауважує, що «в сучасній постмодерній практиці письма видіння й сон, фактично, складають єдину нарративну схему».

Літературознавці О. Вещикова, О. Галаєва, М. Гірняк, О. Романенко, М. Сур'як, Т. Тебешевська-Качак стверджують, що в прозі Галини Пагутяк («Гірчичне зерно», «Книга снів і пробуджень», «Сни Юлії і Германа»), яка використовує нарративну стратегію пролепсису із оніричною (сновидіння) філософською образністю, онейротопі (комплекс художніх засобів, пов'язаний із зображенням сновидіння) є своєрідним композиційним стрижнем. Проте найкраще про художню рецепцію явища пише Ю. Вииничук: «Твори Галини Пагутяк скидаються на сни, які авторка навіює читачеві, сни, які кожен може тлумачити по-своєму, вилузуючи з них таємницю» [3, с. 4].

Усі типи пролепсису, зокрема сни-передчуття, видіння, прикмети, ворожіння, Галина Пагутяк використовує в романі «Магнат» через образ Никловського, який бачить видіння. У повісті «Гірчичне зерно» Михайло Басараб передчуває свою долю та долю свого сина. Сновидіння, що пророкує долю цілого міста Кенісберга, наявне в романі «Сни Юлії і Германа».

Нестандартна за композицією та способом художнього вираження повість «Книга снів і пробуджень», яка складається із фрагментів, «уламків твору», декількох сюжетів «Книги ночі» – «Те, що трапилось з кимось іншим», «Те, що трапилось не зі мною», «Те, що трапилось з нами», «Те, що трапилось з нами всіма» – і побудована мозаїчно за правилами кінематографії. Розповідаючи історії від першої особи (героїні), авторка створює філософські роздуми й медитації про самотність людини у світі, пошуки Бога, відчуження від суспільства, створення іншого світу й втечу в нього.

Через свої ірреальні сновидіння Галина Пагутяк, за влучною характеристикою Ю. Винничука, стає справжньою «королевою снів».

Галина Тарасюк створює онорічну нарративну стратегію, тому що мотив сновидіння у творах масової літератури виконує функцію перестороги, віщування. Наприклад, у новелі Г. Тарасюк «Ерцгерцог іде!» сон стає прямим семаантичним відображенням долі героїні, це сон-віщування, яке справдується уже через кілька сторінок тексту. Утім, авторка саме сон, сновидіння-марення робить головною художньою деталлю у творі.

У романі-притчі Галини Тарасюк (за визначенням авторки – романі-провокації) «Храм на болоті» спостерігається ефект «подвоєної притчі» із двокомпонентним сюжетом (подія-алегорія й пояснення-розв'язка ідеї), який містить ще три притчеві оповіді: про «життя грішного енергетика» (підрозділ «Притча про повержену гординю»), про «стронцієвого хлопчика» («Казка про...»), про Козаче болото та побудову на ньому Храму («Легенда»), у такий спосіб «великі істини» компонується «через нанизування малих»; до того ж використовуються засоби пролепсису – видіння, пророчі сни.

Отже, традиційно сон у літературі – засіб художньо-психологічного аналізу, «спосіб осягнення цілісності буття персонажу», шлях до осягнення сокровенного в людині, а у філософській прозі Мирослава Дочинця, Галини Пагутяк і Галини Тарасюк це онорічна нарративна стратегія пролепсису.

Література:

1. Баран Є. Зоїлові трени: літературно-критичні тексти. Л., 1998. С. 98–100.
2. Бовсунівська Т. Достовірність онірокритуки та її постмодерні стратегії. *Сучасні літературознавчі студії. Випуск І. Онірична парадигма світової літератури* : збірник наукових праць. Київ : Вид. центр КНЛУ. 2004. С. 14–22.
3. Винничук Ю. Королева снів // Пагутяк Г. Писар Східних Воріт Притулку. Львів : ЛА «Піраміда». 2003. 176 с.
4. Дочинець М. Вічник. Мукачево: Карпатська вежа. 2021. 280 с.
5. Дочинець М. Світован. Штудії під відкритим небом. Мукачево : Карпатська вежа. 2022. 232 с.
6. Зборовська Н. Психоаналіз і літературознавство: посібник. К., 2003. 392 с.
7. Міщенко О. Розвиток предметної компетентності старшокласників у процесі аналізу художніх сновидінь на уроках української літератури. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : збірник наукових праць. 2019. Випуск 26. № 1. Частина 2. С. 353–357.

8. Пагутяк Г. Діти : повісті і роман. Київ : Рад. письменник, 1982. С. 13–60.
9. Пагутяк Г. Зачаровані музиканти: роман-феєрія. К., 2010. 223 с.
10. Романенко О. Семантичне дзеркало сну в українській масовій і високій літературі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство, мовознавство, фольклористика*. 2012. Вип. 23. С. 16–21.
11. Сновидіння. *Літературознавча енциклопедія* : у 2 т. / авт.-укладач Ю. Ковалів. К., 2007. Т. 2.
12. Сучасні літературознавчі студії. *Онiрична парадигма світової літератури* : збірник наукових праць / гол. ред. В. І. Фесенко. К. : Вид. центр КНЛУ, 2004. Вип. 1. 173 с.
13. Тарасюк Г. Ковчег для метеликів : новели. Луцьк, 2009. 500 с.
14. Фенько Н. Естетичні функції картин сновидень у художніх творах українських письменників другої половини ХІХ–ХХ століть : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01. Н. Фенько. Дніпропетровськ, 1999. 19 с.
15. Чайковська В. Сон і сновидіння як художні прийоми психологічного розкриття персонажів в українській літературі. *Волинь – Житомирщина* : іст.-філол. зб. з регіон. пробл. ред. В. Єршов, В. Мойсієнко. Житомир : ЖДПУ ім. І. Франка, 2002. Вип. 9. С. 182–185.

ПРО СОЦІАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ В УКРАЇНІ

Хоружева Л. Є., Юнак В. Г.

*старші викладачі кафедри української та іноземних мов
Національний університет фізичного виховання і спорту України
м. Київ, Україна*

Практика навчальної і виховної роботи на підготовчому факультеті підтверджує необхідність вивчення соціальних умов адаптації іноземних студентів в перший період життя в Україні. Велике значення для студента має нове соціальне середовище, через яке він знайомиться з різними сферами української дійсності. З перших днів перебування в Україні іноземний студент опиняється в новій для нього соціальній сфері, яка характеризує нашу соціально-економічну систему, політичний устрій, суспільні відношення, культуру тощо. Зовнішні

по відношенню до студента матеріальні й духовні компоненти соціального середовища (люди, речі, інформація) безпосередньо або опосередковано впливають на нього.

Формування у іноземного студента уяви про українську дійсність відбувається в процесі взаємодії з середовищем, що його оточує: під час навчальної, позанавчальної пізнавальної, суспільної, побутової діяльності, дозвілля. Іноземні студенти, які приїжджають зі сформованими поглядами на життя, здобувши освіту в школі, система навчання й виховання якої суттєво відрізняється від української, проходять складний процес соціальної адаптації.

Безпосереднє пізнання української дійсності через спілкування з українцями в перший період перебування в Україні відіграє вирішальну роль, хоча в наступний період два паралельні процеси – навчальна та позанавчальна діяльність органічно і повноцінно доповнюють один одного.

У перший період життя в Україні (в умовах незнання української мови) українські люди для іноземних студентів – життєво важливий стимул і основне джерело пізнання суспільної свідомості, ідеології та культури українського суспільства. Без спілкування з людьми неможлива ані соціальна адаптація студента, ані ефективне включення в систему соціальних цінностей і культурних ідеалів. Без такого спілкування не може бути відчуття впевненості, соціальної стійкості, до якої студент свідомо й несвідомо прагне. Велика зацікавленість до українських людей спонукає студентів до спілкування. Іноземні студенти хочуть знати людей, серед яких вони живуть, у яких навчаються, яких необхідно розуміти.

Чим ширші соціальні зв'язки студента з суспільством, тим активніші, результативніші внутрішні зміни, що зазнає студент під час соціалізації і формування уяви про українську дійсність і українців. Система соціальних зв'язків студентів складна й багатогранна.

Іноземний студент входить до формальних і неформальних груп і організацій, як просто студент ЗВО, як іноземний студент (підготовчий факультет), як іноземний громадянин (земляцтва), як член групи друзів тощо. У межах факультету – це навчальна україномовна група, навчальна спеціальна група, група друзів; у межах міста – земляцтва, група друзів і знайомих. Студент епізодично або постійно перебуваючи у великих або маленьких формальних і неформальних групах, виступає як соціальний об'єкт, як член суспільства.

Належність студента до будь-якої групи виявляється у певних функціях – ролях, де фіксуються його права й обов'язки по відношенню до даної групи, організації. Конкретно: права й обов'язки іноземного громадянина, який навчається в Україні, студента факультету, члена

навчальної групи («української» і «спеціальної»), члена групи друзів, родини. Для одних груп притаманні офіційні, регламентовані стосунки, для інших – суто особисті. Крім того, студент потрапляє до стихійних неорганізованих спільнот, що спонтанно самі утворюються і самі розпадаються: пасажери у транспорті, черга у магазині, потік пішоходів, натовп людей, група хворих, які чекають на прийом до лікаря, клієнти у майстерні. У кожній ситуації студент виконує відповідну ситуативну роль: пасажера, покупця, пішохода, допитливого на вулиці, клієнта, хворого.

Через складності й різноманіття суспільних відношень студент займає безліч соціальних позицій (виконує різні ролі).

Рольова взаємодія студента з соціальним середовищем означає постійне спілкування з українськими людьми в будь-яких ситуаціях, де позиції українців також визначені відповідними ролями: на факультеті – з викладачами, співробітниками деканату, у гуртожитку – зі студентами (українськими та з інших країн), у магазині – з покупцями й продавцями, у майстерні – з майстрами та клієнтами, у транспорті або на вулиці – з пасажирами, перехожими тощо. Студенти також в кожній ситуації виступають у відповідних ролях. Особливо в перший період перебування в Україні обмежений запас уявлень про українську дійсність, малий досвід життя в інших умовах і, звичайно, незнання мови – все це в значній мірі перешкоджає спілкуванню студента з людьми.

Необхідно також відзначити функціональну обмеженість ролей, що виконує студент. Як іноземець, який проживає за межами Батьківщини, відірваний від свого звичайного мікросередовища, родини, друзів, він тільки в незначній мірі виконує свої рольові функції: громадянин своєї країни (частково – у земляцтві), сина, чоловіка, батька, друга (тільки листування).

Обмеженість рольових функцій і спілкування обумовлює високе психологічне навантаження, емоційну насиченість кожного окремого спілкування. Те, що для пересічного українця не виходить за межі ділового контакту або автоматичної взаємодії, для іноземного студента дуже важливо і набуває в таких умовах особливий особистий сенс, емоційну значущість, тому кожне спілкування з новою людиною міцніше сприймається, переконливо впливає на студента і фіксується у його свідомості.

Аналізуючи формальні й неформальні стосунки, можна припустити, що останні більш значущі, ніж офіційні.

Є ще одна особливість. Сприймаючи дії українських громадян у конкретних ситуаціях іноземний студент у той же час синтезує рольові якості українських людей (викладача, лікаря, продавця,

службовця тощо), що виявляються у рольових функціях. Кожна роль у свідомості студента несе повний комплекс цих якостей і відповідний емоційний заряд. Можна припустити, що рольові якості українських громадян дедалі абстрагуються на більш високому рівні – в образ конкретної сфери української дійсності. Так робота кожного викладача певним чином ототожнюється з «системою української освіти», робота лікаря – з «системою охорони здоров'я», манера поведінки, культура спілкування українців сприймається як «українська культура». Адже стосовно іноземного студента (як громадянина іншої країни) всі зв'язки і відношення є зовнішньополітичними.

Узагальнення рольових якостей українських громадян є вирішальною передумовою формування ставлення до українців, української дійсності. В першу чергу від людей і через людей студент пізнає суспільство, наш устрій, нашу культуру, рівень суспільної свідомості українців. Найближче соціальне оточення студента (факультет, навчальна група, гуртожиток) являє підконтрольну для нього сферу. Нам слід максимально впливати на організацію найближчого соціального оточення студента за для більш ефективного рішення навчальних і виховних задач.

На нашу думку робота з організації соціального середовища має відбуватися у декількох напрямках:

1. Систематична робота з підвищення зовнішньополітичних, країнознавчих, соціально-психологічних знань викладачів, перекладачів, працівників факультету повинна здійснюватися через семінари з обміну досвідом, факультативні курси, бесіди, лекції. Завдяки своїм моральним та професійним якостям, викладач зможе успішно вирішувати складні навчально-виховні задачі.

2. Враховуючи велику роль українських студентів, які мешкають у гуртожитках разом з іноземними студентами, слід виховувати в них політичну зрілість, підвищувати культурний рівень, розширювати круговид, виховувати в них почуття такту, громадської свідомості. Самі українські студенти визнають важливість для себе краєзнавчих знань, педагогічних та психологічних навичок під час спілкування з іноземними студентами. Робота з українськими студентами потребує подальшого удосконалення.

3. Цілеспрямована ознайомчо-виховна робота з українськими громадянами повинна включати знайомство з історією, культурними традиціями, побутом, суспільно-політичним життям країн, з яких прибули студенти, з життям і навчанням іноземних студентів у нашій країні. Преса, телебачення, соціальні мережі можуть більш ефективно допомогти у підвищенні рівня країнознавчих знань населення.

Організація найближчого соціального оточення іноземних студентів дозволить підвищити ефективність усієї навчально-виховної роботи на підготовчому факультеті.

Література:

1. Антонова К. В. Вплив «культурного шоку» на процес соціалізації іноземних студентів на початковому етапі навчання. URL: http://sconference.org/publ/nauchno_prakticheskie_konferencii/pedagogiches_kie_nauki/socialnaja_pedagogika/12-1-0-890

2. Іваноньків О. Адаптація іноземних студентів до навчання у вищих навчальних закладах України. *Актуальні питання організації навчання іноземних студентів у європейському освітньому просторі* : матеріали між нар. Наук.-метод. конф. 13–16 травня 2014 р. Тернопіль, 2014. С. 130–133.

3. Лещенко Т. О. Пізнання України як спосіб соціалізації іноземних студентів / Т. О. Лещенко, В. Г. Юфименко. *Мовні дисципліни в контексті розвитку сучасної вищої школи* : матеріали всеукр. дист. наук.-практ. конф. міжнар. участю. Харків, 2014. С. 179–180.

ХУДОЖНІЙ ЧАС У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ (НА ПРИКЛАДІ ЗБІРКИ ОПОВІДАНЬ «ЛЬВІВ. КАВА. ЛЮБОВ»)

Череповська Т. В.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української та іноземних мов імені Якіма Яреми

Львівський національний університет ветеринарної медицини

та біотехнологій імені С. З. Гжицького

м. Львів, Україна

Час, як екзистенційна категорія, з давніх-давен бентежить людство. Мабуть, немає нікого, хто б не замислювався над швидкоплинністю життя, над владою минулого та спогадів, що вириваються із глибин пам'яті, над непередбачуваністю майбутнього. Хто ми у цьому неймовірному потоці часу?

Загадковість та багатомірність цього явища найяскравіше відображається в художній літературі як формі осмислення та відображення дійсності за допомогою художніх образів. Художній час вивчався багатьма дослідниками, зокрема унікальність цього явища на прикладі творів українських авторів розглядають І. Астапенко,

Л. Овдійчук, С. Рябих, К. Хачатурян та багато інших. Проте, неповторність індивідуального стилю кожного митця залишає простір для подальших наукових розвідок у цьому напрямку.

Будь-який художній твір, за словами В. А. Кухаренко, це складне переплетіння часу сюжетного, часу авторського та часу персонажного, адже зображаючи, як герой того чи іншого твору сприймає життя, автор ніби пропускає його емоції крізь призму свого світогляду [5, с. 77-78].

Кожен художній твір існує у певних часо-просторових рамках. Доля героїв усіх оповідань, які увійшли до аналізованої нами збірки «Львів. Кава. Любов», так чи інакше пов'язана з містом Лева. Авторів об'єднує не лише любов до цього неймовірного міста, але і його унікальність у культурно-історичному вимірі. «Місто справді є візією минулого, чимось, що гвіздочками припинає вічність, де тогочасність і майбуття зрослися воедино», – пише Ірина Хомин в оповіданні «Мрія про Леополіс» [6, с. 144–145].

Вигадливих метаморфоз зазнає художній час у творі Галини Вдовиченко «Ймовірність дощу нуль відсотків», де минуле, теперішнє та майбутнє дійсно сплелися в одне ціле. Дія відбувається у 2013 році. Головний герой оповідання їде до Львова «пригальмувати шалений лет невість куди», «перевести дух» [1, с. 8]. Для своєї нетривалої подорожі він винаймає житло у середмісті, яке радше нагадує антикварну крамничку. Господина помешкання пригощає його духмяним трав'яним чаєм, і той поринає в сон під звуки годинника на міській ратуші. Коли ж після відпочинку хлопець рушає прогулятися містом, то відразу потрапляє «у вир пістрявого натовпу» [1, с. 14]: «майже усі у краватках, з кишеньковими годинниками на ланцюжках» [1, с. 15], жінки «у капелюхах із розлогими крисами, з парасольками в руках» [1, с. 16]. Герой оповідання вважає, що потрапив на якийсь чи то фестиваль, чи то зрежисоване дійство, або навіть зйомки історичного фільму. Він ще не встигає усвідомити, що знаходиться у Львові 1913 року, за рік до першої світової війни, як раптом стає учасником фантастичного квесту 2031 року, опиняючись у майбутньому. Незнайома дівчина дає йому якийсь папірець, який він розгортає лише через два роки, коли 2015 року повертається додому зі Сходу по ротації та знаходить записку в речах, які носив «на гражданці». «Війна 2014» – таким було попередження від дівчини з минулого та майбутнього водночас із тієї неймовірної подорожі до Львова.

Як бачимо, художній час оповідання зазнає постійних зламів: сюжетне теперішнє, ретроспекція у минуле, проспекція у майбутнє і знову теперішнє. Під впливом емоцій, персональний час то летить надто швидко, то тягнеться неймовірно довго і неквапливо, як

спекотний липневий день. Лише два роки відокремлюють героя від тієї поїздки до Львова, а здається, що вічність: «Йому залишалось тепер звикнути до свого теперішнього життя. А те, що з ним сталося на Сході, що він бачив і чув, було часом таким неймовірним, таким нереальним, що іноді видавалося: вихід один – замкнути його у далекій внутрішній кімнаті й загубити ключі» [1, с. 31].

Як бачимо, автори збірки використовують яскраві темпоральні метафори, які відображають одвічне бажання людини якщо не керувати часом, то хоча б контролювати його: «*припинати зірточками вічність*» [6, с. 145], «*замкнути час*» та «*загубити ключі*» [1, с. 31]. Залежно від індивідуального внутрішнього сприйняття часу, герої та героїні збірки то насолоджуються ним («Нарешті могла дозволити собі розкіш неквапливого пробудження, спокійного ранку і напівлінивого плину часу» [2, с. 33]), смакують «спокійний плін днів» [2, с. 43], тішаються, що «зараз у житті все добре, спокійно і гарно вкладено у буденний потік днів» [2, с. 42], то тікають від життєвих обставин («...бачиш: грудневий вечір злизує сонце? Останній місяць року збирається до втечі, як і я» [3, с. 224]). Звичні метафоричні образи на позначення спогадів про минуле на сторінках оповідань оживають та набувають нового індивідуально-авторського значення: «перестала прислухатися до чужих кроків на сходовій клітці, гортаючи зачитану книгу споминів» [4, с. 110], «Досить, книга спогадів зачитана, обтріпана до непристойності» [4, с. 113], «Але все ж мене – тої, яку ти знав, – більше немає. Сходи на цвинтар спогадів і занеси їй ці жовті квіти» [4, с. 115].

Як бачимо, автори збірки сміливо експериментують з художнім часом, створюють цікаві індивідуально-авторські часові образи. Вважаємо, що дослідження цієї текстової категорії та засобів її репрезентації варто продовжити у подальших публікаціях на прикладі творів інших сучасних українських письменників.

Література:

1. Вдовиченко Г. Ймовірність дощу нуль відсотків // Львів. Кава. Любов : збірка / укл. і передм. Н. Нікалео. 2-ге вид. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. С. 7–31.
2. Гурницька Н. Передчуття // Львів. Кава. Любов : збірка / укл. і передм. Н. Нікалео. 2-ге вид. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. С. 32–74.
3. Деркачова О. Серце зі Львова // Львів. Кава. Любов : збірка / укл. і передм. Н. Нікалео. 2-ге вид. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. С. 224–230.

4. Корній Д. Муза плакала // Львів. Кава. Любов : збірка / укл. і передм. Н. Нікалео. 2-ге вид. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. С. 110–122.

5. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. Вінниця : Nova Knyha Publishers, 2004. 272 с.

6. Хомин І. Мрія про Леополіс // Львів. Кава. Любов : збірка / укл. і передм. Н. Нікалео. 2-ге вид. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. С. 140–195.

ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТСТВА НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ) В ІНЖЕНЕРНО- ПЕДАГОГІЧНОМУ ЗВО

Чуєшкова О. В.

*кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри краєзнавчо-туристичної роботи,
соціальних і гуманітарних наук*

*Українська інженерно-педагогічна академія
м. Харків, Україна*

Гендерна проблематика на заняттях з мовних дисциплін є важливим елементом формування загальної гендерної компетентності майбутніх інженерів-педагогів. Її відсутність або недосконалість матиме численні негативні наслідки як для тих, хто навчає, так і для тих, хто навчається. Це й репродукція гендерних стереотипів, гендерна дискримінація, порушення соціальної взаємодії, відсутність усебічної реалізації.

На думку О. Кікінежді [1, с. 41], гендерний підхід у педагогіці є новим методологічним інструментом аналізу і проектування особистісних змін, який ґрунтується на врахуванні «чинника статі» у змісті освіти та характері міжособистісної взаємодії вчитель – дитячий колектив, викладач – студентська група. У різних країнах він має різну назву: гендерний аналіз, «гендерні лінзи», гендерний вимір, гендерна інтеграція тощо. Завданням гендерного дискурсу є збирання й оцінювання статево-диференційованої інформації щодо різних аспектів приватного й суспільного життя чоловіків і жінок.

В Українській інженерно-педагогічній академії на другому курсі викладають нормативну дисципліну «Українська мова (за професійним спрямуванням)». Метою її вивчення, як зазначено в робочій програмі

й силабусі, які базуються на стандарті вищої освіти України для спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями), є вдосконалення низки загальних та спеціальних компетентностей, зокрема ЗК 11. Усвідомлення рівних можливостей та гендерних проблем, а до програмних результатів навчання віднесено ПР 25. Забезпечувати рівні можливості і дотримуватися принципів гендерного паритету у професійній діяльності [2].

Наведемо кілька прикладів того, як у межах цього курсу можна сформувати вказану компетентність і програмний результат навчання. Так, одним з пунктів, включених до лекції та обговорюваних на практичному занятті, є питання гендерної культури мовлення. Результатом обговорення мусить бути висновок студентства про те, що суспільні відмінності між чоловіками та жінками не мають біологічного походження, не є одвічно даними, а лише набутими, приписаними індивідові суспільством. Дійти такого висновку допоможуть численні приклади дискримінаційних практик у мові, найяскравішою з яких є використання слів у родовому значенні. Зокрема, у реченні «*Мені допоміг студент з моєї групи*» іменник чоловічого роду «студент» означає «особа чоловічої статі, що навчається у виші або коледжі». Проте в реченні «*17 листопада – Міжнародний день студента*» іменник чоловічого роду «студент» не означає конкретну особу чоловічої статі, а стосується студентства загалом, як хлопців, так і дівчат. Проте через використання лексеми чоловічого роду речення сприймається мовцями як таке, що стосується лише чоловіків. Щодня ми чуємо від інших або використовуємо такі слова, як «*депутат*», «*виборець*», «*громадянин*», «*пасажир*», «*перехожий*», які не називають жінок. Таке використання слів чоловічого роду для позначення людини, незалежно від статі, призводить до того, що жінки як соціальні істоти зникають з мовного простору, стають «непомітними» в мові.

Природно, що під час вивчення дисципліни на особливу увагу заслуговує розгляд явищ андроцентризму й мовного сексизму саме в професійній сфері. Це передовсім наявність лексичних лакун, коли для позначення є лише форма чоловічого (або набагато рідше жіночого) роду. Такими прикладами є назви престижних професій і посад, наукових ступенів, звань: *декан, депутат, директор, доцент, кандидат (доктор) наук, менеджер, міністр, президент професор, ректор, хірург, юрист* та багато інших. Викладач/викладачка має акцентувати не тільки лінгвістичний, а й психологічний аспект проблеми: через використання форм чоловічого роду жінки начебто відсутні в мові, а отже, їхня професійна реалізація, особливо у так званих «чоловічих сферах» (політика, бізнес, наука тощо),

є недоречною. Обов'язково слід наголошувати на безпосередньому зв'язку мови з усіма сферами людської діяльності. Причому цей зв'язок є обопільним: мова й фіксує все те, що відбувається в суспільстві, і впливає на нього. Отже, одним із завдань викладача/ки є ознайомлення студентства з новою галуззю знань – гендерною лінгвістикою, з напрацюваннями лінгвогендерологів різних країн, з поширеними практиками творення гендерно толерантної мови. На практичних заняттях обов'язково слід говорити про те, що існують різні стратегії і тактики творення такої мови, про легітимізацію фемінітивів у новій редакції українського правопису. Так, у п. 4 §32 правопису зазначено: «За допомогою суфіксів -к-, -иц(я), -ин(я), -ес- та ін. від іменників чоловічого роду утворюємо іменники на означення осіб жіночої статі» [3, с. 39]. Говорячи про стратегію фемінізації [5], яка полягає в реформуванні мови шляхом послідовного вживання фемінітивів, потрібно якомога частіше використовувати їх у мовленні, адже частина таких слів є неологізмами, а отже, незвичними словами. А люди, як відомо, вороже ставляться до всього нового, часто навіть заперечують саме право на існування таких слів. Чим частіше студентство їх чути, тим більше шансів, що з розряду пасивної лексики вони перейдуть до активної. Не менш важливою є й висвітлення стратегії статевої нейтралізації, яка в українській мові реалізується кількома способами: одночасним використанням паралельних форм жіночого й чоловічого роду, використанням збірних іменників, описових конструкцій [4]. Особливу увагу слід приділяти прихованому навчальному плану. Усі матеріали, які використовуються як в аудиторній, так і під час самостійної роботи, слід піддавати гендерному аналізу для уникнення різноманітних дискримінаційних форм і практик.

Отже, введення гендерного компонента до мовних дисциплін у педагогічних ЗВО приводитиме до того, що молодь свідомо уникатиме явищ андроцентризму й мовного сексизму, долатиме гендерні стереотипи, умітиме рівноправно представляти жінок і чоловіків у модельованих ситуаціях професійної діяльності, що якнайкращим чином вплине на гендерну культуру майбутніх інженерів-педагогів, уможливить створення гендерно толерантного мікросередовища в школі або виші, сприятиме гендерній рівності в суспільстві загалом.

Література:

1. Кікінежді О. М. Діяльність центру гендерних студій як приклад інноваційних соціально-педагогічних технологій. *Формування у молоді гендерно-відповідальної поведінки (на прикладі українських ВНЗ)* : навч.

посіб. / за заг. ред. Н. Світайло. Суми : РА «Хорошие люди», 2013. С. 38–47.

2. Стандарт вищої освіти України перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальність 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями). Вид. офіц. Київ, 2019. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/015-Profosvita-bakalavr.pdf> (дата звернення: 15.01.2023).

3. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О.Потебні; Ін-т української мови. К. : Наукова думка, 2019. 391 с.

4. Чуєшкова О. В. Реалізація стратегії статевої нейтралізації в інтернет-дискурсі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія*. 2019. № 40. Том 1. С. 123–126.

5. Чуєшкова О. В. Стратегія фемінізації як основний чинник творення гендернотолерантної мови (на матеріалі інтернет-дискурсу). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія». Соціальні комунікації*. Київ, 2019. Том 30(69). № 2. Частина 1. С. 47–52.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАЦІЇ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТІВ ТА ПРАВООХОРОНЦІВ

Шаповаленко Н. М.

кандидатка філологічних наук,

доцентка кафедри мовної підготовки

Одеський державний університет внутрішніх справ

м. Одеса, Україна

На сьогодні формування комунікації в професійній діяльності юристів та правоохоронців є актуальним питанням. Під час навчання в закладах вищої освіти майбутні юристи та правоохоронці проходять безліч професійних підготовок. Однією із підготовки є комунікація в професійній діяльності. Вона викладається в таких навчальних дисциплінах як «Українська мова професійного спрямування», «Риторика», «Юридична психологія» та інші професійні дисципліни. Ці дисципліни сприяють формуванню комунікації. Під час вивчення цих дисциплін студенти навчаються правилам поведінки під час виконання службових обов'язків, професійній комунікації з іншими працівниками та спілкуванню різносторонніми особистостями.

Перш ніж почати дискусію щодо особливості формування комунікації, хотілось би зазначити спочатку що ж таке комунікація в професійній діяльності юриста та правоохоронця. Взагалі професійна комунікація – це специфічна форма взаємодії людей, що припускає їх спілкування, обмін думками, відомостями, ідеями й т.д., в процесі здійснення трудової діяльності в певній предметній області. Комунікація в різних професійних сферах є неоднакова. Це все в першу чергу залежить від професії особистості. Деякі професії взаємодіють з якими-небудь технічними механізмами, природою, при цьому міжособистісні комунікації досить обмежені. Беручи до уваги професійну діяльність юриста та правоохоронця, то вона тісно пов'язана з суспільством, людьми. Ці професії постійно реалізуються в міжособистісних комунікаціях. Все, що робить юрист, втілюється у зверненнях, посиланнях до третіх осіб, групі людей, суспільству. Досить сказати, що будь-який текст, написаний юристом, будь то проект угоди, вирок суду, проект нормативного правового акта та ін., у підсумку має бути обговорено, узгоджений, вироблений спільно, оприлюднений, доведений до відома. Тільки в процесі міжособистісної комунікації здійснюються переговори юриста із зацікавленими особами, розглядаються судові справи, доводяться до відома адресатів думки й рішення юристів. Щодо правоохоронців, під час виконання службових завдань вони спілкуються з різносторонніми особистостями та працівниками.

Для ефективної реалізації комунікаційної діяльності необхідна наявність специфічних комунікаційних умінь, які формують комунікаційну культуру особистості, її особливу систему поглядів та дій, що служать індивіду моделлю орієнтації для задоволення потреб у самоактуалізації й самореалізації та способом досягнення цілей під час спілкування з іншими людьми. Важливою складовою комунікації є культура мовлення – дотримання ustalених норм усної й писемної мови, а також цілеспрямоване використання мовних засобів залежно від мети й обставин спілкування. Деякі дослідники називають комунікації в професійній юридичній або правоохоронній діяльності орієнтованою, тобто інституціональною. Відповідно до вимог професійної підготовки юриста та правоохоронця, вони повинні володіти розвиненим поняттєвим мисленням; і беручи до уваги те, що законодавство ведеться на високому рівні абстракції, має вміти користуватись юридичною термінологією, керувати основами логіки та аналізу. Ця вимога – надзвичайно важлива для правильного трактування і застосування юридичного законодавства.

Тому під час навчання майбутніх юристів та правоохоронців слід надавати значну перевагу підготовці комунікації в професійній

діяльності, що надалі передбачає формування у майбутніх фахівців базових і професійних компетентностей. Таким чином, комунікаційна компетентність є складним соціально-функціональним феноменом, що стає притаманним людині як результат цілеспрямованого навчання та виховання, а також саморозвитку особистості.

Література:

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 2019. 232 с.
2. Юридична психологія : навч. посіб. / Руслан Кацавець. Київ : Алерта, 2017. 109 с. ; 20 см. Бібліогр.: с. 105–106.
3. Юридична деонтологія : підручник / С. С. Сливка ; Нац. ун-т «Львів. Політехніка», Ін-т права та психології. Вид. 6-те. Київ ; Харків : Атіка : Право, 2015. 295 с. Бібліогр.: с. 286–293.
4. Юридична психологія : словник-довідник / С. О. Гарькавець. Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. 152 с.

ЛЕКСЕМА ЖІНКА ТА ЇЇ ПОТРАКТУВАННЯ У «СЛОВНИКУ» БОРИСА ГРІНЧЕНКА: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Шевчук З. С.

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри української мови

*Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна*

«...Не можна приписати формування літературної мови одній людині. Літературна мова виростає з співпраці визначних і менш визнаних сучасників і з переємності досвіду й змагань поколінь. Проте не можна заперечувати й того, що окремі індивідуальності – письменники, журналісти, мовознавці – можуть надати літературній мові виразнішого характеру в певному напрямі. Якщо в цьому сенсі і з цими застереженнями спитати, хто, які індивідуальності особливо вирішально позначили своєю діяльністю дальший розвиток української літературної мови, то не буде перебільшенням назвати троє прізвищ: Тарас Шевченко, Борис Грінченко, Олекса Сиявський. Шевченко заклав перші загальнонаціональні основи української мови своєю геніяльною інтуїцією і своїм потужним впливом, зумовленим величиною його генія. Наступником поета став учитель: Борис Грінченко. Своїм методичним підходом, своєю впертою працьовитістю

й посидючістю дав досі неперевершену словникову, а в межах словника і граматичну, і правописну кодифікацію літературної мови...», – зазначав, Юрій Шевельов [5].

Творчий доробок Бориса Грінченка, мову його творів досліджували вітчизняні мовознавці К. Глуховцева, Б. Шарпило (трансформація рідної говірки у мовнотворчому комплексі Б. Грінченка), С. Дідик, М. Коломієць (фразеологія художнього мовлення), Н. Гуйванюк, М. Кобилянська (індивідуальний синтаксис), В. Статеева, Р. Трифонова (участь Б. Грінченка у літературно-мовних дискусіях) та інші.

«Словарь української мови» Бориса Грінченка – основа сучасного українського правопису. Він нараховує 68 000 слів. «Словарь» став словником української живої мови. У ньому із загальноживаними словами фіксуються і діалектизми, часом вузьколокальні, вони здебільшого документуються. Переважна більшість реєстрових слів ілюструється реченнями. Широко представлена українська фразеологія, часто з поясненням її походження.

Попри значний фонд слів, висловів, фразеологізмів, представлених у «Словарі», нашу увагу привернули лексичні одиниці, які характеризують жінку, зокрема первинні та вторинні найменування цього поняття.

Словник української мови в 11-ти томах поняття ЖІНКА тлумачить так:

«...1. Особа жіночої статі, протилежне чоловік. Жінки з Аматоу з'єднались, По встому городу таскались І підмовляли воювать (Іван Котляревський, I, 1952, 191).

2. Доросла, на відміну від маленької дівчинки. Доросла, на відміну від маленької дівчинки. Налякані діти починали ревіти, жінки їх гамували і витирали сльози руками (Михайло Коцюбинський, II, 1955, 178).

3. Заміжня особа стосовно до свого чоловіка // Взагалі заміжня особа жіночої статі. – Галю, будь мені жінкою та поїдьмо ізо мною, – каже козак (Марко Вовчок, I, 1955, 320)...» [4, т. 2, с. 536].

У «Словарі української мови» Б. Грінченко цю номінацію тлумачить двічі з різним написанням: *жінва* (як збірний іменник) і *жінка* (як іменник жіночого роду). Зокрема, у першому варіанті (лексема *жінва*) значення цього слова містить негативно конотовану лексему *бабье*: «...Жінва, ви, ж. соб. Женщины, бабье У тому Кодаці (слобода) жінва так чи рінями » [1, т. 1, с. 487]. Другий варіант (лексема *жінка*) у тлумаченні містить емоційно-експресивну лексику, яка утворена за допомогою зменшено-пестливих суфіксів *-оньк-*, *-очк-* та відображає лагідне, ніжне ставлення до жінки: «Жінка, ки, ж. – 1. Женщина. Жінки довге волосся мають, а розум короткий. І жінка

одна була у кровотечі років дванадцять. Єв Мр. V. 25. 2. Жена. Есть у мене жінка і малії діти. Ум. Жінонька, жіночка. А жіночки лихо дзвонять, матері глузують. Шевч. 67.» [1, т. 1, с. 487].

Негативною конотацією наповнена також лексема *баба*, яка характеризує жінку. У «Словарі української мови» Б. Грінченка вона означає: «...Баба, би, ж. – 1. Женщина, баба (нѣскольکو пренебрежительно). Де баб сім, там торг зовсім. В баби язык – як лопатень Господи, благослови стару бабу на постолі, а молоду на кожаниці. 2. Старуха. Сто баб – сто немочей. Посл. Возрадуються дітки маленькі і баби старенькі. Чуб. III. 110. Як був собі дід та баба, та була у їх курочка. Рудч. Ск. I. 19. Нехай він знає, як лаяти старих бабів. Алв. 87. Общепринятія формы сельской вѣжликости требуютъ каждую старуху называть бабою, но это обязательно только для лицъ, которыя лѣтами гораздо моложе старухи, къ которой обращаются Чуб. VII. 355... 1131...» [1, т. 1, с. 12]. Тлумачення цієї номінації містить лексеми із зменшено-пестливими суфіксами (*-очк-*) та суфіксами згрубілості (*-ег-, -иськ-, -ищ-*): «...Бабка и бабочка потребляются по отношению какъ къ молодымѣ, такѣ и старымѣ женщинамъ послѣднее – ласкательное. Ув. Бабега, бабисько, бабище...» [1, т. 1, с. 12–13]. Натомість у Словнику української мови в 11-ти томах первинне значення лексеми *баба* таке: «...1. Мати батька або матері. Пустила баба внука, то він і побіг, тільки дверми стукнув (Анатолій Свидницький, Люборацькі, 1955, 2012...)» [4, т. 1, с. 75]. У цьому ж словнику натрапляємо і на таке тлумачення цієї номінації: «...5. у сполуч. з присв. займ., розм.. Те саме, що дружина.. – Та, – махнув рукою Мирон, – звиняйте, моя баба життя не дає... Мов кліщ, вчепилася за душу, живцем заїдає (Михайло Стельмах, II, 1962, 21)...» [4, т. 1, с. 75].

Первинне значення лексеми *дружина* у «Словарі» Б. Грінченка яскраво відображає гендерну належність цього слова. Автор однією номінацією називає і чоловіка, і жінку, позаяк в Академічному словнику української мови є два відповідники, які первинно окреслюють найменування щодо сімейного статусу у подружньому житті: чоловік та дружина. Порівняймо: у «Словарі» Б. Грінченка: «...Дружина, ни, 1. об. Каждый изъ супруговъ – какъ мужъ, такъ и жена. Да поможи, Боже, на рушничку стати: тоді не розлучать ні батько, ні мати, ні чужая чужина, коли судилася дружина. Мег. 53. З великою худобою битись да сваритись, з хорошою дружиною на світі нажитись. Мег. 83. Ой як буду, моя матусенько, да я в війську помірати, приймай мою вірну дружину да за рідну дитину. Мег. 241. Чоловіче мій, дружино моя, завіз ти мене, де роду нема. Мег. 246. 2. ж....» [1, т. 1, с. 448]. Автор словника також вдається

до зменшено-пестливих суфіксів (-к-, -оньк-, -очк-), описуючи дружину: «...Ум. Дружинка, дружинонька, дружиночка. Чуб. III. 288. Маркев. 136. Грин. III. 429. Мил. 205. Що білая лебедина Дунай сколотила, невірняя дружинонька жалю наробила. Чуб. III. 137. Негідная дружинонька молодому світ зав'яже. Чуб. V. 31. Борейкова дружинонька волає долами; один каже до другого: «Вже пана не «мами». Гол. I. 14...» [1, т. 1, с. 448].

В Академічному словнику української мови натрапляємо на таке первинне тлумачення лексеми дружина: «...1. жін. Одружена жінка стосовно до свого чоловіка. Заколисаний родинним щастям з любово дружиною, Семен забув на свої колишні турботи (Михайло Коцюбинський, I, 1955, 109)...» [4, т. 2, с. 26].

Отже, лексика для характеристики жінки у «Словарі» Б. Грінченка містить як позитивну (*баба, жінка, дружина*), так і негативну (*баба, баб'є, бабисько, бабище*) конотації, а також емоційно забарвлені слова (*жінонька, жіночка, дружинонька, дружиночка*) із зменшено-пестливими суфіксами -оньк-, -очк-.

«Словарь» Б. Грінченка – унікальне явище в українській літературі. Хоч автор не чітко відділив слова говіркові від слів літературних і не звернув належної уваги на літературну мову, внаслідок чого до словника внесено багато говіркових слів, яких у літературній мові не вживаємо (наприклад, *жінва*), однак безпосереднє знайомство із джерелами, багатство матеріалу, ретельна обробка кожного слова, що супроводжується поясненням його значення, покликаннями на всі джерела й прикладами, – усе це виокремлює «Словарь української мови» з-поміж усіх інших лексикографічних джерел української мови.

Література:

1. Грінченко Б. Словарь української мови / [упорядкував, з додав. влас. матеріалу Б. Грінченко]. Київ : Видавництво Академії наук Української РСР, 1958–1959. URL: <http://surl.li/acsqs>
2. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / [за ред. С. Я. Єрмоленко]. Київ : Либідь, 2001. 224 с.
3. Рильський М. Словник і питання культури мови. *Культура слова*. 2020. Вип. 92. С. 242–252.
4. Словник української мови : в 11 т. / [за ред. І. К. Білодіда]. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
5. Шевельов Ю. Передмова до електронного видання «Словаря». Київ, 2010. 2971 с.

УКРАЇНЬСЬКА МОВА В СУЧАСНИХ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВАХ

Шийка С. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики та українознавства
Національний університет водного господарства
та природокористування
м. Рівне, Україна*

Назви населених пунктів та їхніх частин виконують адресну або орієнтаційну функцію і мотивовані місцевою географічною термінологією, лексикою, пов'язаною з діяльністю людини, іменами та прізвищами людей, назвами невеликих географічних об'єктів, річок тощо [5].

Відповідно до статті 41 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» «географічні назви, а також назви скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів та інших об'єктів топоніміки населених пунктів виконуються державною мовою» [2]. Активні процеси повернення в сучасну топоніміку української мови, традицій і назв добігають свого кінця. Проаналізуємо основні етапи таких соціокультурних змін.

Перші спорадичні перейменування поселень відбувалися до XIX ст. і зумовлювалися тенденцією до економії мовних ресурсів, зокрема передбачали згортання складених назв у слово або спрощення до назви одного з її складників (Красний Кут – Краснокутськ, Співаківська Слобода – Співаківка).

Під впливом суспільно-політичних подій 1917 року відбулися найбільш масові перейменування населених пунктів та їхніх частин. Назви, які мали відношення до царського ладу замінювалися на ідеологічно нові, мотивовані словами боротьба, комуна, червоний, жовтневий, пролетарський, радянський тощо. Дуже часто це були штучні утворення, які не відповідали нормам номінації, не вписувалися в усталену потонімічну систему, не сприяли орієнтації в просторі, наприклад Червоноград, Червона Зірка, Червоний Кут.

У період «горбачовської перебудови» розпочалася заміна онімів, пов'язаних із комуністичною ідеологією, радянською історією та культурою. Одними з перших, повернуто попередні назви населеним пунктам Маріуполь (замість Жданов), Луганськ (Ворошиловград), Моквин (Першотравневе Рівненської обл.), Алчевськ (Комунарськ Луганської обл., 1991 р.).

У незалежній Україні актуалізувалося питання про усунення з лексики назв, пов'язаних з радянською історією. На географічній карті держави з'явилися назви Дзвинячка (замість Комунарівка Тернопільської обл.), Травневе (Жданове Дніпропетровської обл.), Радивилів (Червоноармійськ Рівненської обл.), Городище (Комуністичне Чернігівської обл.), Шпичинці (Жовтневе Хмельницької обл.) та ін. Процес відновлення старих назв, присвоєння нових ідеологічно «нейтральних» найменувань, назв, пов'язаних з українською історією та культурою, іменами учасників та назвами подій національно-визвольних змагань, особливо характерний для урбаноніміки. У багатьох населених пунктах з'явилися вулиці Героїв Крут, Січових Стрільців, Володимира Великого, Пилипа Орлика, М. Грушевського, В. Винниченка, С. Бандери, В. Чорновола, О. Ольжича, В. Стуса, площі Європейська, Соборна, проспект Свободи, майдани Назалежності, Свободи тощо.

Революція Гідності і прийняття Верховною Радою України 9 квітня 2015 року Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» стали каталізатором процесу оновлення ономастикону держави [3]. Виникають географічні назви, в яких відображені події Євромайдану, героїзм Небесної сотні, патріотизм воїнів АТО. Одночасно відбувається повернення до старих, автентичних найменувань та присвоєння нових національно-патріотичних назв. Основним критерієм для перейменування, відповідно до Закону про декомунізацію, є заміна символіки комуністичного тоталітарного режиму. Для прикладу, у Рівненській області перейменовали місто Кузнецовськ на Вараш, села Жовтневе на Нова Пляшева, Радянське на П'янке. У місті Острозі з'явилися: Майдан Свободи, вулиці Івана Богуна, Уласа Самчука, Університетська, провулок Покровський та ін.

Нова хвиля декомунізації та дерусифікації в топоніміці України розпочалася на тлі повномасштабного вторгнення росії. Як свідчить опитування, проведене Фондом Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва та Центром Разумкова, 57% українців підтримують перейменування вулиць та інших топонімів, пов'язаних із росією та СРСР. За даними порталу «Слово і діло» у Києві найбільше вулиць переназвали на честь військових та рятувальників (17), а також політичних та громадських діячів (11). Крім того, 5 вулиць названо на честь вчених та педагогів, 3 – на честь митців, 2 – на честь підприємців-благодійників, по одній – на честь архітектора, письменника та релігійного діяча [1]. У лютому цього року в столиці перейменовали ще 31 міський об'єкт, назви яких пов'язані з російською федерацією та її

сателітами, які, за словами заступника міського голови – секретаря Київської міської ради В. Бондаренка, «десятиліттями спотворювали українську історію та навіювали пропагандистський культурологічний вплив на нашу свідомість». Зокрема, у Голосіївському районі повернуто історичні назви вулицям Багринова, Горяна, Пустинська, Виставкова, провулку Бабієнків, у Солом'янському районі – вулицям Мокра, Тетянинська, Грушецька, Ярова, у Подільському районі – вулиці Троїцько-Кирилівська, провулком Голубиний і Покровський [4].

Загалом, оцінюючи позитивно процес перейменування населених пунктів та їхніх частин, слід акцентувати увагу на системному, оптимальному і тактовному підході до заміни назв, забезпеченні причинно-наслідкового переходу, який би не порушував зв'язок часів і не допускав зникнення з українського ономастикону певних історичних періодів, збереженні соціального й емоційного навантаження топонімів з метою передачі його прийдешнім поколінням, урахуванні мовностилістичних особливостей власних географічних назв (Рівне (?) чи Ровно, Острог (?) чи Остріг), національно-орієнтаційному принципі номінації з максимальною користю для суспільства, його культури і мови тощо.

Література:

1. Дерусифікація-2022: на честь кого перейменовують вулиці найбільших міст України. *Слово і діло*. 2022. 17 жовтня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/17/infografika/kultura/derusyifikacziya-2022-chest-koho-perejmenovuyut-vulyczy-najbilshyx-mist-ukrayiny> (дата звернення 05.03.2023).

2. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 21. Ст. 81.

3. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України від 09.04.2015 р. № 317-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 26. Ст. 219.

4. У столиці перейменовали ще 31 міський об'єкт. *Офіційний портал Києва*. 2023. 9 лютого. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/u_stolitsi_pereymenuvali_sche_31_miskiy_obyekt_chi_nazvi_povyazani_z_ro_siyskoyu_federatsiyeyu_ta_satelitami_povniy_perelik/ (дата звернення 05.03.2023).

5. Шийка Світлана. Перейменування населених пунктів та їхніх частин: інформаційний, пізнавальний і виховний аспекти. *Освіта* : всеукр. гром.-політ. тиж. 2016. № 3/4 (20–27 січня). С. 6.

ВСЕУКРАЇНСЬКЕ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНЕ
ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

**ЗМІННІСТЬ ДИДАКТИЧНИХ
ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИХ АСПЕКТІВ
В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОЛОГІЇ**

30 січня – 12 березня 2023 року

Підписано до друку 14.03.2023. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 9,07. Тираж 100. Замовлення № 0323-032.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.